8320568
13779116141

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر

ئاندېرسون ئائىلىسىدە

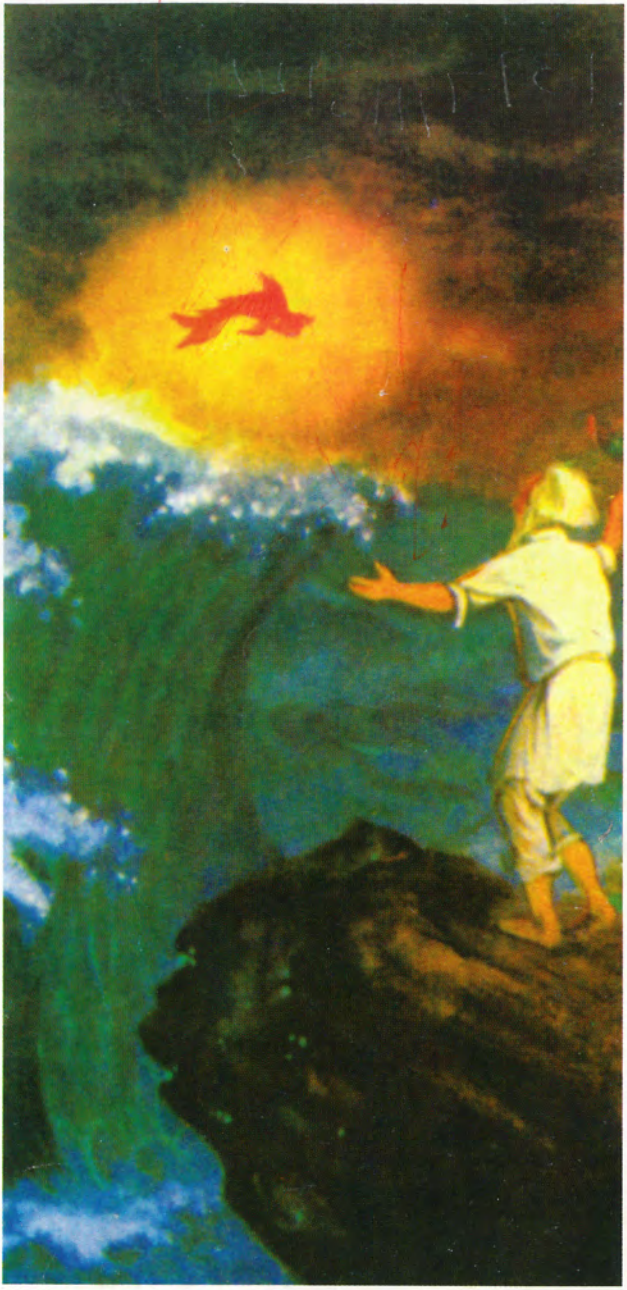

بېلىقچى بوۋاي ۋە ئالتۇن بېلىق

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە ئالتە يىللىق
باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

ئەدەبىيات

11 ـ قىسىم

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

编　　者：沙达提·依明　　تۈزگۈچى : سائادەت ئىمىن
责任编辑：牙里坤·肉孜　　مەسئۇل مۇھەررىرى : يالقۇن روزى
责任校对：阿布都热依木·阿　　مەسئۇل كوررېكتورى :ئابدۇرېھىم ئا

九年义务教育六年制小学课本

语文

第十一册

（维吾尔文）

*

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى باستى

*

فورماتى : 890×1240 ، 1/32 ؛ باسما تاۋىقى : 6.5
2005 - يىل 6 - ئاي 3 - نەشرى
2005 - يىل 6 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 1 — 193 771

ISBN7 — 5370 — 5359 — 6
باھاسى : 4.01 يۈەن （维课） G·1886

نەشر ھوقۇقى بىزدە ، باشقىلارنىڭ كۆپەيتىپ بېسىشىغا بولمايدۇ .
بېسىش - تۈپلەش سۈپىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ .

ئادرېس : ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 - قورۇ
پوچتا نومۇر : 830001 ؛ تېلېفون : 2864876 - 0991

نەشرىياتتىن

بۇ دەرسلىك ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، باشلانغۇچ مەكتەپ «تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتۇش پروگراممىسى»نىڭ تەلىپى بويىچە نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن 1991 - يىلى تۈزۈپ چىقىلغان. ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتىنىڭ «مىللىي تىل - يېزىقتىكى دەرسلىكلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋاقىتلىق گۇرۇپپىسى» تەكشۈرۈپ چىقىپ، شۇ يىلىدىن باشلاپ «سىناق دەرسلىك» قىلىپ قوللىنىشنى بېكىتكەن.

بۇ دەرسلىك 1991 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تىل - يېزىق سىستېمىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئىزچىل قوللىنىلىپ، ئەۋلادلارنىڭ تىل - ئەدەبىيات ساپاسىنى يېتىلدۈرۈش جەھەتتە ئۆز رولىنى كۆرۈنەرلىك جارى قىلىپ كەلدى.

بۇ قېتىم ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتى جەريانىدا تەتقىقاتچىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار بۇ دەرسلىكنىڭ مەزمۇنى، ئىلمىيلىقى، ئىدىيىۋىلىكى ۋە سىستېمىسىنىڭ شۇ يىللىقتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا ئۇيغۇن بولغان ياكى بولمىغانلىقى ھەققىدە يەتكۈزگەن پىكىر - تەلەپلەر ئاساسىدا تۈزىتىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر تۈزىتىلدى. شۇنداقلا، ساپا مائارىپىنىڭ ۋە يېڭى دەرس ئىد-

يىسىنىڭ تەلىپىگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە لايىقلاشتۇرۇ-لۇپ ، قۇرۇلما ، مەزمۇن ۋە كۆنۈكمە سوئاللىرى مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەلدى . بۇ ئارقىلىق كەڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇ-غۇچىلارنى ساپا مائارىپىنىڭ تەلىپى ۋە يېڭى دەرس ئۆلچى-مى بويىچە تۈزۈلگەن تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكلىرى بىلەن رەسمىي ئۇچراشقاندا تېز ماسلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىندى .

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى
2005 - يىل 6 - ئاي

مۇندەرىجە

1 . ئوقۇڭلار …… 1

2 . قارىغاي ۋە سۆگەت …… 4

بىرىنچى مەشىق …… 11

3 . تەكلىماكاننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈش …… 14

* 4 . كىچىك ئوقۇرمەنلەرگە يېزىلغان خەت …… 18

5 . يەن لىمىنگە مەكتۇپ …… 24

* 6 . كىتاب ئوقۇشتىن خاتىرە …… 29

يېزىقچىلىق

ئاساسىي ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇنلار …… 33

ئىككىنچى مەشىق …… 37

7 . نەسىردىن ئەپەندى باللار ئارىسىدا …… 40

8 . خۋاڭخې پىلى …… 55

يېزىقچىلىق

مۇھىم نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش ، ئاساسلىق ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇنلارنى پەرقلەندۈرۈش …… 61

ئۈچىنچى مەشىق …… 65

9 . ئايدىڭ كۈيى …… 69

10 . مۇزىكاخۇمار يانكو …… 75

يېزىقچىلىق

شەيئىلەرنى پەرقلەندۈرۈش ۋە باغلانما تەسەۋۋۇر …… 83

تۆتىنچى مەشىق …… 86

11 . چۆمۈلە ········ 89

* 12 . نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ········ 101

بەشىنچى مەشىق ········ 105

13 . سەرەڭگە ساتقۇچى قىزچاق ········ 110

يېزىقچىلىق

مول تەسەۋۋۇرنى قانات يايدۇرۇش ········ 118

ئالتىنچى مەشىق ········ 120

* 14 . خاتا بېسىلغان بىر قەدەم ········ 123

15 . بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئالتۇن بېلىق ھەققىدە

چۆچەك ········ 134

16 . رۇستەم ········ 143

يېزىقچىلىق

تاشقى قىياپەت ۋە روھىي ھالەت ········ 152

يەتتىنچى مەشىق ········ 154

18 . ئۆسمۈر رۇڭ تۇ ········ 157

* 19 . كەلگۈسىنىڭ شائىرى ········ 165

يېزىقچىلىق

شەخسنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چىڭ تۇتۇش لازىم ··· 187

سەككىزىنچى مەشىق ········ 191

سۆزلەرگە ئىزاھات ········ 194

«*» بەلگىسى قويۇلغانلار مۇستەقىل ئوقۇش تېكىستلىرى

1 . ئوقۇڭلار

مەكتەپ دېگەن بىلىمنىڭ بۇلىقىدۇر ، ئوقۇڭلار ،
بىلىم دېگەن ئەقىلنىڭ چىرىغىدۇر ، ئوقۇڭلار .
بىلىملىكلەر گوياكى تاڭ سەھەرنىڭ چولپىنى ،
ئوقۇماسلىق نادانىنىڭ قىلىقىدۇر ، ئوقۇڭلار .

كارامەتتى بۈيۈكتۇر ئىلىم - ئېرپان ، ئوقۇشنىڭ ،
سىرلىرىنى پەن ئاچتى تاشتىن گەزمال توقۇشنىڭ .
ۋاقتى كەتتى كالتەكلەپ كۆممىقوناق سوقۇشنىڭ ،
پويىز — بۈگۈن ئىنساننىڭ ئۇلىغىدۇر ، ئوقۇڭلار .

يەردىن ئۈچتى غارقىراپ يۇلتۇزلارغا ئىنسانلار ،
يۇلتۇزلاردىن بىزگىمۇ كېلەر ئەمدى مېھمانلار .
توك ئىلمىدىن تېپىلدى ، شۇ ئۈچۈشقا ئىمكانلار ،
تۈندە چۈشكەن نۇر شۇنىڭ يورۇقىدۇر ، ئوقۇڭلار .

ئۆيدە تۇرغان ئۈنئالغۇ ئىلىم - پەننىڭ دەلىلى ،
كۆرسەتمەكتە تېلېۋىزور جاھاندىكى جىمىنى .
گاز ئوچاقلار ھەل قىلدى يېقىلغۇنىڭ غېمىنى ،
بىلىم شۇنداق ئىجادنىڭ ئۇرۇقىدۇر ، ئوقۇڭلار .

كۈن تۇتۇلار قايسى كۈن ، قايسى سائەت ، مىنۇتتا ،
يامغۇر ياغار قايسى چاغ ، قايدىن كەلگەن بۇلۇتتا .
ئالدىن بىلەر قۇدرەت يوق بىلىمى كەم ۋۇجۇدتا ،
پەن ھاياتنىڭ كۆزى ھەم قۇلىقىدۇر ، ئوقۇڭلار .

ئوقۇڭ ئوغلۇم ، سىز ئۈچۈن پەندىن كېلەر پاراغەت ،
ئوقۇڭ قىزىم ، كۈتمەكتە سىزنى پەندە سائادەت .
جاھان كۈتەر سىلەردىن مۆجىزەيۇ - كارامەت ،
ئىمتىھانلار شۇلارنىڭ سىنىقىدۇر ، ئوقۇڭلار .

ئۇستاز دېگەن ئۇلۇغدۇر ، ئاتا - ئانا مىسالى ،
ئەمما ، ئەدەپ - ئەخلاقتۇر ئاۋۋال كۈتكەن نىشانى .
شۇنداق دەۋەت مېنىڭمۇ بۇرچۇم ئىكەن ئىنسانىي ،
ئۇستاز شۇڭا ئۇلۇغنىڭ ئۇلۇغىدۇر ، ئوقۇڭلار .

كۆنۈكمە

1 . شېئىرنى ھېسسىياتلىق ، ئۈنلۈك ئوقۇڭلار .

2 . شېئىردا بايان قىلىنغان مەزمۇننى ئۆزۈڭلارنىڭ چۈشەنچىسىگە باغلاپ بايان قىلىپ بېقىڭلار .

3 . شېئىردىكى ئۆزۈڭلارغا ئەڭ يارىغان مىسرالارنى تېپىپ ، دەپتىرىڭلارغا كۆچۈرۈۋېلىڭلار ، سىنىپتا ئوقۇپ ، ئۆزئارا سېلىشتۇرۇڭلار .

4 . شېئىر مەزمۇنىغا ماس كېلىدىغان تۆۋەندىكىدەك

ماقال ـ تەمسىللەرنى يازالامسىلەر ؟

1) مەكتەپ بىلىم بۇلىقى ،
بىلىم ئەقىل چىرىغى .

2) بىلىم — ئىجاد ئۇرۇقى .

5 . شېئىردىكى ئوخشىتىشلارنى تېپىڭلار . نېمىنىڭ نېمىگە ئوخشىتىلغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

2 . قارىغاي ۋە سۆگەت

يازلىق تەتىل كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، 11 ياشلىق ئوغلۇم پەرھاتنى ئېلىپ ، سەيلىگە چىقتىم . تاغنىڭ ھاۋاسى سالقىن ئىدى . غۇر - غۇر شامال يۈزلىرىمنى سۆيۈپ ، قۇلاقلىرىمغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلايتتى . تاشتىن - تاشقا سەكرەپ ئويناقشىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرى ، گۈل - چېچەككە تولغان پايانسىز يايلاقلار ، ياپيېشىل قارىغايلار كىشىنى ئاجايىپ زوقلاندۇراتتى .

ئوغلۇم مۇنداق گۈزەل مەنزىرىلەرنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاچقىمۇ ، تايچاقلاردەك قىيغىتىپ كەتتى ، قىن - قىنىغا پاتماي ، گاھى يۇمشاق چىملار ئۈستىدە موللاق ئېتىپ ئوينىسا ، گاھى جىرالاردىن مەرۋايىت ئۈنچىلەرنى چاچرىتىپ شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۈپسۈزۈك سۇدا راھەتلىنىپ يۈز - كۆزلىرىنى يۇياتتى . گاھىدا گۈلدىن - گۈلگە قونۇپ يۈرگەن كېپىنەكلەرنى قوغلاپ كېتەتتى . تۈرلۈك خىلمۇخىل قۇشلارنى كۆرۈپ ھەيران بولغىنىدىن : «دادا ، ئاۋۇ قۇش ئەجەب چىرايلىقكەن - ھە ؟ » ، «دادا ، ئۇنى نېمىدەپ ئاتايدۇ ؟ » دېگەندەك سوئاللارنى سوراپ ، ئاغزى بېسىلماي چاقىلدايتتى .

مەن ئوغلۇمنىڭ تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى كۆرۈۋېلى-

شى ، بىلىۋېلىشى ئۈچۈن ، ئۇنى ئەڭ مەنزىرىلىك جايلارغا ۋە ئېگىز چوققىلارغا ئېلىپ چىقتىم . راسا پەيز قىلىپ تاماشا قىلىۋاتاتتۇق ، ئۇشتۇمتۇت ھاۋا ئۆزگەردى . ئوچۇق ئاسمان سارغۇچ تۇسكە كىرىپ ، بىردىنلا شامال چىقىشقا باشلىدى . شامال بارا - بارا ئەدەپ ، بورانغا ئايلاندى . ئورمانلار قورقۇنچلۇق گۇرۇلدەشكە باشلىدى . بىز دەرھال چوققىدىن پەسكە قاراپ ماڭدۇق ، تەلىيىمىزگە يېقىنلا يەردە بىر قازاق چارۋىچىنىڭ كىگىز ئۆيى بار ئىكەن ، بىز شۇ ئۆيگە قاراپ يۈگۈردۇق .

بىزنى 60 ياشلاردىن ئاشقان ، ئاق ئارىلاش كەكە ساقال-لىق بىر بوۋاي خۇشال قارشى ئالدى ۋە ئەتكەنچاي بىلەن مېھمان قىلدى . مەن بوۋاي بىلەن پاراڭلاشقاچ كىگىز ئۆي-نىڭ ئىشىكىدىن سىرتقا قارىدىم . سىرتتا ئاجايىپ - غارا-يىپ تاۋۇشلارنى چىقىرىپ بوران گۇرۇلدەۋاتاتتى . ئوغلۇم ئۇشتۇمتۇت ئاجايىپ بىر نەرسىنى كۆرگەندەك :

— دادا ئاۋۇ دەرەخنى قارا ! — دەپ بالىلارچە ۋارقىرى-ۋەتتى ۋە يېقىنلا يەردىكى بىر دۆمچەك سۆگەتنى ئىشارەت قىلىپ سۆزلەپ كەتتى ، — قارا ئۇنى ، ھازىرلا شامال يىقىتىۋېتىدىغان بولدى . ئۇ نېمە دەرەخ دادا ؟

— ئۇ سۆگەت ، ئوغلۇم .

— ئاۋۇ قارىغايلار ئەجەب چىڭ تۇرىدىكەنغۇ ، سۆگەت نېمىشقا مۇشۇنچىلىك شامالغا چىدىماي شۇنچە ئىرغاڭلايدۇ دادا ؟

مەن ئوغلۇمنىڭ بۇ سوئالىغا قىزىقىپ ، بىرنەرسە دې-

مەكچى بولۇۋاتاتتىم ، ئاڭغىچە قازاق بوۋاي :
— بۇنى توغرا بايقاپسەن ئوغلۇم ، سۆگەت دېگەن ئا-
جىز ، يىلتىزى بوش دەرەخ ، ئەگەر ئۇمۇ ئاۋۇ قارىغايلاردەك
يەرگە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولسا ، مۇنداق ئىرغاڭلاپ
كەتمەيتتى . گەپ يىلتىزىدا ، — دېدى ۋە ئوغلۇمغا قاراپ
مەنىلىك كۈلۈپ قويدى .
ئوغلۇم بوۋاينىڭ سۆزىنى چۈشىنەلمىگەندەك بىردەم
بوۋايغا ، بىردەم ماڭا قارىدى . مەن سۆگەتكە يەنە قارىدىم .
بوران بايىقىدىن خېلى پەسلەپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن
«چاچ - ساقال»لىرى تۆكۈلۈپ ، يالىڭاچلىنىپ قالغان بۇ
دۇمچەك سۆگەت هازىرلا تۈپ يىلتىزىدىن قومۇرۇلۇپ كېتىدىغاندەك
باشلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ توختىماي ئىرغاڭلايتتى .
ئۇزاق ئۆتمەي بوران ئاستا - ئاستا پەسلەپ قالدى .
بوۋاي بىردىنلا قىلىۋاتقان ئىشىنى قويۇپ :
— مېنىڭ بايىقى سۆزۈمنى چۈشىنەلمىدىڭ شاكى-
چېك ، يۈر ، مەن ساڭا قارىغاي بىلەن سۆگەت يىلتىزىنىڭ
قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قوياي ، — دېدى ۋە
ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئوغلۇمنى باشلاپ ماڭدى . مەنمۇ ئۇلارغا
ئەگەشتىم .
— قارا ، — دېدى بوۋاي قىيا ئۈستىدە مەغرۇر قەد
كۆتۈرۈپ تۇرغان ياش بىر قارىغايىنى كۆرسىتىپ ، — بۇ
قارىغاينىڭ يىلتىزى قانداق تۇرۇپتۇ ، ئوبدان قاراپ باقە !
پەرهات قارىغاينىڭ يېنىغا يېقىن كېلىپ ، سىنچىلاپ
قارىغاندىن كېيىن :

— ۋوي ، راست ئۇنىڭ يىلتىزى تاشلارنى يېرىپ ، يەر ئاستىغا كىرىپ كېتىپتىغۇ ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى .

مەنمۇ ئىلگىرى قارىغايلارنىڭ يىلتىزىغا ئانچە دىققەت قىلمىغان ئىكەنمەن ، ئەمدى كۆردۈمكى ، تىك قىيا ئۈستىدە تۇرغان بۇ قارىغاينىڭ يىلتىزى راستتىنلا تاشلارنى يېرىپ كىرىپ كېتىپتۇ . مەن قايىللىق بىلەن بېشىمنى لىڭشىتتىم .

— گەپ يىلتىزىدا دېگىنىم شۇ ، — دېدى بوۋاي كۈلۈپ تۇرۇپ ، — مانا قارا ، ئۇنىڭ ئوق يىلتىزى يوغان تاشلارغا دۇچ كەلگەن ، لېكىن ئۇ ، ئۇنىڭدىن قورقۇپ ئەگىپ ئۆتۈپ كەتمىگەن . تاشنىڭ قىلدەك يېرىقلىرىنى تېپىدۋېلىپ ئۇدۇل ماڭغان . ئاخىر تاش چاك - چاك يېرىلىپ ، ئۇنىڭغا يول بەرگەن . ئاۋۇ سۆگەتچۇ ؟ ئۇنىڭ يىلتىزىغا قاراپ باق ، بېرى كەل !

بىز سۆگەتنىڭ يېنىغا كەلدۇق . ئوغلۇم ئۇنىڭغا قاراپلا يەنە سۆزلەپ كەتتى :

— راست ئىكەن دادا ، قارا ، ماۋۇ سۆگەتنىڭ يىلتىزى قارىغاينىڭكىدەك ئۇدۇل ماڭماي ، ئۆمۈچۈكنىڭ پۇتلىرىدەك يان - يېنىغا قاراپ مېڭىپتۇ . تېخى بەزى يىلتىزلىرى توپىنىڭ ئۈستىدىلا تۇرۇپتۇ . سۆگەت راستتىنلا قورقۇنچاق ، چىدىماس ئىكەن !

بوۋاي ئىككىمىز ئۇنىڭ گېپىدىن كۈلۈپ كەتتۇق .

— توغرا شا كىچىك ، سۆزۈڭ توغرا ، — دېدى بوۋاي ۋە ئۆيگە قايتىپ كېتىۋېتىپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ، — سۆگەت راست قورقۇنچاق . ئۇ ، جاپادىن قورقۇپ ، قەيەر يۇمشاق بولسا ، شۇ ياققا قاراپ يىلتىز تارتىدۇ ، قارىغاي بولسا باتۇر . شۇڭا ، كىشىلەرنىڭ ئەزەلدىن قارىغايىنى ماخ-

تىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ، ئۇ ، قىش ـ ياز ياپيېشىل كۆكىرىپ تۇرىدۇ . ئۆمرىمۇ ئۇزۇن . ياغىچىمۇ قۇرۇلۇش- لاردا ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال .

شامال توختاپ قالغانىدى . بىز بوۋاي بىلەن خوشلى- شىپ ، يەنە چوققىغا قاراپ ماڭدۇق .

مەن ئوغلۇمنىڭ چوققىدىكى كۆركەم ۋە ھەيۋەت قارى- غايغا قاراپ گويا كىيىكتەك چېپىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆ- رۈپ ، ئىپتىخارلىق ئىلكىدە كۈلۈمسىرىدىم .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئال- لارغا جاۋاب بېرىڭلار .

1) پەرھات بوۋاينىڭ گېپىدىن نىمىنى چۈشەندى ؟

2) قارىغايدا كۆپلىگەن خىسلەتلەر بار ئىكەن . ئۇنداق- تا سۆگەتتە ھېچقانداق خىسلەت مەۋجۇت ئەمەسمۇ ؟ قارىشى- ڭىزنى سۆزلەپ بېقىڭ .

2 . تېكىستتىن قارىغاي بىلەن سۆگەتنىڭ ئالاھىدى- لىكلىرى يېزىلغان ۋە سېلىشتۇرۇلغان جۈملىلەرنى تېپىپ دەپتىرىڭلارغا كۆچۈرۈۋېلىڭلار .

3 . تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، بېرىلگەن جۈملىلەر- دىكى بوش ئورۇنلارنى تولدۇرۇڭلار .

1) غۇر ـ غۇر شامال يۈزلىرىمنى (   ) ، قۇلاق- لىرىمغا نېمىلەرنىدۇر (   ) . تاشتىن ـ تاشقا (   ) ئېقىۋاتقان تاغ سۇلىرى ، (   ) تولغان

پايانسىز يايلاقلار ، (   ) قارىغايلار كىشىنى ئاجا-
يىپ (   ).

2) ئۆشتۈمتۈت (   ) ئۆزگەردى . (   )
ئاسمان (   ) تۇسكە كىرىپ ، بىردىنلا (   )
چىقىشقا باشلىدى . شامال بارا - بارا ئەدەپ (   )
ئايلاندى . ئورمانلار قورقۇنچلۇق (   ) باشلىدى .

3) قارىغاينىڭ ئوق يىلتىزى يوغان (   ) دۇچ
كەلگەن ، لېكىن ئۇ ، ئۇنىڭدىن (   ) ئەگىپ ئۆتۈپ
كەتمىگەن . تاشنىڭ (   ) تېپىۋېلىپ ئۇدۇل ماڭغان .
ئاخىرى تاش (   ) ، ئۇنىڭغا يول بەرگەن .

4) سۆگەتنىڭ يىلتىزى (   ) ئۇدۇل ماڭماي ،
(   ) يان - يېنىغا قاراپ مېڭىپتۇ . تېخى بەزى
(   ) توپىنىڭ ئۈستىدىلا تۇرۇپتۇ .

5) (   ) راست قورقۇنچاق . ئۇ (   )
قورقۇپ ، قەيەر (   ) بولسا ، شۇ ياققا قاراپ يىلتىز
تارتىدۇ ، (   ) بولسا باتۇر ··· ئۇ قىش - ياز
(   ) تۇرىدۇ . ئۆمرىمۇ (   ) . ياغىچىمۇ
(   ) ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال .

بىرىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى سېلىشتۇرۇپ ئوقۇڭلار ، مە-نە جەھەتتە ئۇلاردا قانداق ئوخشاسلىق بارلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

ھېلىگەر — قۇۋ	خۇددى — گويا
ئەھمىيىتى — مەنىسى	سەن — سىلى ، سىز
پەقەت — ئەمما	كىمە — قېيىق

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئاڭلاپ يېزىڭلار ، خەتنى چىرايلىق ، تىنىش بەلگىلىرىنى جايىدا قويۇپ ، رەتلىك يېزىشقا دىققەت قىلىڭلار .

1) مەن ئانا ۋەتەن قوينىدا ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان بىر غۇنچە ، ۋەتەننى سۆيۈش مېنىڭ بۇرچۇم .

2) ئانا بىر ئائىلىنىڭ قۇياشى ، ئۇ بۇ ئائىلىگە ۋە ئائىلە ئەزالىرىغا سۆز بىلەن تەرىپلەش قىيىن بولغان ئىل-لىقلىق ئاتا قىلىدۇ .

3) ئادەمنىڭ قىممىتى ئىرادىلىك بولۇشتا ئىپادىلىنى-دۇ . ئۆسمۈرلۈك مەزگىل ئىرادىنى چېنىقتۇرۇشنىڭ تازا ئوبدان پۇرسىتى .

4) ياخشى بىر كىتاب ئوقۇش نۇرغۇن ئالىيجاناب كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشكەنگە ئوخشايدۇ .

3 . تۆۋەندىكى بىر ئابزاس سۆزنىڭ مەزمۇنىدا بىر تەرەپلىمىلىك بارمۇ ـ يوق ؟ تالاش ـ تارتىش قىلىپ بېقىڭ ـ لار :

سىرتقى گۈزەللىك ۋاقىتلىق ، ئۇ ئادەمگە مەڭگۈلۈك ھەمراھ بولالمايدۇ . ئىچكى گۈزەللىكلا ھەقىقىي گۈزەل ـ لىك ، ئۇ ئادەمگە ئۆمۈرلۈك ھەمراھ بولىدۇ ، تۇگىمەس بەخت بۇلىقىنىڭ كۆزىنى ئېچىپ بېرىدۇ . شۇڭا ، سىرتىڭ ـ لارنى بېزەشكە خۇشتار بولۇپ كەتمەي ، ئىچىڭلارنى بىلىم بىلەن زىننەتلەشنى ئۆگىنىڭلار .

4 . تۆۋەندىكى شېئىرنى ئۇنلۇك ، ھېسسىياتلىق ئو ـ قۇڭلار ھەمدە يادلىۋېلىڭلار .

ئانا تىلىم

ئانا تىلىم ، ئۇز تىلىم ،
غۇرۇرى سەن قەلبىمنىڭ .
ئەكس ئېتەر سەن بىلەن ،
چىن ئوبرازى خەلقىمنىڭ .

سەن چىقاردىڭ تىلىمنى ،
ئېگىلەتتىڭ بىلىمنى .
تونۇدۇم مەن سەن بىلەن ،
ئەجدادىمنى — ئېلىمنى .

ئاتا - بوۋام تىلى سەن ،
ئۈزۈلمەستىن كېلىسەن .
نۇر چاچقۇچى ئالەمگە ،
بارچە تىلنىڭ خىلى سەن .

بوۋام مەھمۇد ، يۈسۈپ خاس ،
قۇچقان شەرەپ ساڭا خاس .
يۈكسىلىمىز سەن بىلەن ،
تېپىپ ئەقىل - ئېھتىراس .

5 . ئۆزۈڭلار ئاڭلىغان ، ئۇچراتقان ، ئوقۇغان ۋە ئويلىغان بىرەر ھېكايە ياكى ۋەقەلىكنى ئىخچام ، جانلىق سۆزلەپ بېقىڭلار .

6 . كۈز ئايلىرى قايسىلار ؟ ھەرقايسىسىنىڭ ھاۋا رايىدا قانداق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ ؟ تەبىئەتتە ، ئادەملەرنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى ، كىيىم - كېچەكلىرىدە قانداق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ ؟ تەپسىلىي كۆزىتىپ ، بىر پارچە ئەسەر يېزىپ كېلىڭلار .

3 . تەكلىماكاننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈش

تەكلىماكان قۇملۇقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا ، تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ ، يەر كۆلىمى 337 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر ، دۇنيا بويىچە ئىككىنچى چوڭ كۆچمە قۇملۇق . بۇ يەرنىڭ ھاۋا كىلىماتى ئىنتايىن قۇرغاق ، قۇم - بورانلىرى خەتەرلىك ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى «ھالاكەت دېڭىزى» دەپ ئاتىغان . بىراق ، تەكلىماكان تەبىئىي شارائىت جەھەتتىكى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرى ، كۆمۈلۈپ ياتقان قەدىمىي يادىكارلىقلىرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن قەدىمدىن تارتىپ جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى نۇرغۇن ئېكسپېدىتسىيىچىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان . ئۇ ، قەدىمدە يىپەك يولى ئۆتىدىغان مۇھىم جاي بولۇش بىلەن دۇنياغا تونۇلغان .

ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىمىز تەكلىماكان چوڭ قۇملۇقىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈش سەپىرىنى باشلاپ ، 38 كۈن ئىچىدە 600 نەچچە كىلومېتىر يول يۈردۇق . سەپەر جەريانىدا ئەڭ مۇشەققەتلىك بولغىنى ، قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى 100 نەچچە كىلومېتىرلىق ئادەمسىز رايوندىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا پىيادە كېسىپ ئۆتۈش بولدى . ئادەم-

سىز رايون خوتەن دەرياسى بىلەن كېرىيە دەرياسىنىڭ ئوت-
تۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ ، ئۇ يەردىن بەش كۈندە ئۆتۈپ
بولۇشنى پىلانلىغانىدۇق . ئەمەلىيەتتە ، ئۇنداق ئاسانغا
چۈشمىدى . ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىمىز يولغا چىقىپ ، خو-
تەن دەرياسىدىن 2 — 3 كىلومېتىر يىراقلاشقانغا قەدەر
ئاز - تولا توغراق ، يۇلغۇنلار ئۇچراپ تۇردى ، كېيىن
باش - ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان پايانسىز قۇم دېڭىزىغا كىرىپ
كەتتۇق . يىراقتىن قارىغاندا ، بۇ ئېگىز - پەس قۇم بارخان-
لىرىنىڭ بەزىلىرى ئۆركەشلەپ تۇرغان دېڭىز دولقۇنىغا
ئوخشىسا ، بەزىلىرى تولغىنىپ ياتقان ئەجدىھاغا ئوخشايت-
تى . كۆچمە قۇمدا مېڭىش ئىنتايىن قىيىن بولۇپ ، بىر
قەدەم ئالغا ماڭساق ، يېرىم قەدەم ئارقىغا تېيىلىپ كېتەت-
تۇق . قۇم چاڭغىسى بىلەن ماڭساق ، ئانچە كۆچەپ كەت-
مەيتتۇق . ئالدىمىزدا ئېگىز قۇم دۆڭلىرى ئۇچراپ قالسا ،
ئايلىنىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولاتتۇق . يۆنىلىشتىن ئېزىپ
كەتمەسلىك ئۈچۈن ، ئالدىدا مېڭىپ ، قۇم دۆڭىگە چىققانلار
«موما» قاداپ قوياتتى . ئارقىدا كېلىۋاتقانلار كومپاس بى-
لەن ئورۇننى بەلگىلەپ ، ئاندىن يېتىشىپ ماڭاتتۇق . تاماق
يەپ بولغاندىن كېيىن ، قاچا - قۇچىلىرىمىزنى قۇم سۈر-
تۈپ يۇياتتۇق . بۇنداق قىلغاندا ھەم قاچا پاكىز بولىدىكەن ،
ھەم سۇنى تېجەپ قالغىلى بولىدىكەن .

قۇملۇقتا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى
ناھايىتى زور بولۇپ ، ئەتىگەندە يۇڭ پوپايكا ، قېلىن شىم-
لارنى كىيىۋالساق ، چۈش بولغۇچە بىر - بىرلەپ سېلىپ ،

كالته ئىشتان بىلەن ئاسما مايكىمىز لا قالاتتى ، شۇنداقتىمۇ چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈپ كېتەتتۇق . قۇملۇقتا كۈن. نىڭ چىقىشى ۋە ئولتۇرۇشىمۇ ئۆزگىچە بولىدىكەن . چى. رايلىق جۇلالىنىپ تۇرىدىغان شەپەق نۇرى قۇملۇقتا ئەكس ئەتكەندە ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە مىڭ خىل ئۆزگىرىدى. كەن . كېچىسى قۇملۇقتا چېدىر تىكىپ ، قۇمنىڭ ئۈستىدى. لا ياتاتتۇق . يىراقتىن قارىغاندا ، بۇ چېدىرلار قۇم دېڭىزى. دىكى يەلكەنلىك كېمىلەردەك كۆرۈنىدىكەن . ئاي تولۇق چىققان ، هاۋا ئوچۇق كېچىلىرى ، ئاي گويا قولنى سوزسىلا تۇتۇۋالغىلى بولىدىغاندەك يېقىنلا كۆرۈنىدىكەن .

بىز ئادەمسىز رايوندا بەش كۈن ئەمەس ، توققۇز كۈن يۈردۇق . سەككىزىنچى كۈنى بىر دەريا ئىزىنى ئۇچراتتۇق . ئۇزاقتىن بېرى بۇ دەرياغا سۇ كەلمىگەچكە ، بۇ يەردىكى تۇتاش كەتكەن توغراقلار تامامەن دېگۈدەك قۇرۇپ كېتىپ. تۇ ، ئاندا ـ ساندا كۆكلەپ تۇرغان توغراق ۋە يۇلغۇنلار بار ئىكەن . توققۇزىنچى كۈنى ، ئالدىمىزدا تۇتاش كەتكەن توغراقلىق كۆرۈندى . قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياپيېشىل ياشىرىپ تۇرغان توغراقلىقنىڭ بولۇشىنى زادىلا ئويلاپ كۆرمىگەن ئىكەنمىز . توغراقلىق ئارىسىدا قىپقىزىل يۇل. غۇنلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار جەڭگاھتا تۇرغان قاراۋۇللاردەك مەزمۇت قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى . يەنە ئىككى سائەت مېڭىپ ، كېرىيە دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلدۇق .

تەكلىماكاننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈش سەپىرىمىز مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاياغلاشتى . بۇ سەپەردە تەكلىماكاننى ئې- چىش ھەققىدە نۇرغۇن ئىلمىي ئاساسلارغا ئىگە بولدۇق .

كۆنۈكمە

1 . تەكلىماكاننى كىشىلەر نېمىدەپ ئاتىغان ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق ، ئۇ يەر نېمە ئۈچۈن جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى نۇرغۇن ئېكسپېدىتسىيىچىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ ؟ چۈشەنچەڭلارنى سۆزلەپ بېقىڭلار .

2 . قۇملۇقتىكى ئۆزگىچە مەنزىرە ۋە ئۆزگىرىشلەرنى تۆۋەندىكى تېزىس بويىچە تەسۋىرلەپ يېزىڭلار .

1) پايانسىز قۇملۇق ؛
2) قۇملۇقنىڭ ھاۋا كىلىماتى ؛
3) قۇملۇقتىكى قۇياش ؛
4) قۇملۇقتىكى ئاي ؛
5) قۇملۇقتىكى توغراق ۋە يۇلغۇنلار .

3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭ- لار .

ھالاكەت   ئېكسپېدىتسىيە   ئېكسپېدىتسىيىچى
مۇۋەپپەقىيەتلىك   قۇم چاڭغىسى
كۆچمە قۇم   قۇم بارخانلىرى
موما   جەڭگاھ

4*. كىچىك ئوقۇرمەنلەرگە يېزىلغان خەت①

سۆيۈملۈك كىچىك دوستلار :

بىڭشىن

سىلەر بۇ خەتنى ئوقۇۋاتقان ۋاقتىڭلاردا ، ئاللىقاچان يېڭى ئوقۇش يىلىنى باشلىۋەتكەنسىلەر ؛ يازلىق تەتىلدە دەم ئېلىپ ، يېڭىۋاشتىن مەكتەپكە بارغاندا چوقۇم يېڭىلىق ۋە خۇشاللىق ھېس قىلغانسىلەر .

كىچىك دوستلار ، يازلىق تەتىلدىكى تۇرمۇشۇڭلار مەزمۇنلۇق ئۆتكەندۇ ؟ قايسى جايلارغا باردىڭلار ؟ قانداق ئەھمىيەتلىك پائالىيەتلەرگە قاتناشتىڭلار ؟ قايسى كىتابلارنى ئوقۇدۇڭلار ، قانداق تىياتىر ۋە كىنولارنى كۆردۈڭلار ؟ قانداق ياخشى دوستلار بىلەن

① بۇ تېكىست جۇڭگونىڭ 20 ـ ئەسىردىكى داڭلىق بالىلار يازغۇچىسى بىڭشىن خانىمنىڭ ئەسىرى . بىڭشىن ئۇنىڭ تەخەللۇسى بولۇپ «مۇز يۈرەك» دېگەن مەنىدە .

تونۇشتۇڭلار ؟ سىلەر تۇرۇشلۇق يەردە شارقىراپ قاتتىق
يامغۇر ياغدىمۇ ؟ دەريا ۋە ئۆستەڭلەردە سۇ كۆتۈرۈلدىمۇ ؟
هۆلچىلىك ياكى قۇرغاقچىلىقتىن ساقلىنىش خىزمەتلىرىگە
قاتناشتىڭلارمۇ ؟ بۇ بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە
ئەستە ساقلاشقا ئەرزىگۇدەك قانداق ئىشلار يۈز بەردى ؟ بۇ
ئىشلارنى كۈندىلىك خاتىرە دەپتىرىڭلارغا يازدىڭلارمۇ ياكى
ئۇرۇق - تۇغقان ، دوستلىرىڭلارغا سالام خەت يوللىغاندا
يېزىپ ئەۋەتتىڭلارمۇ ؟

كىچىك دوستلار ، سىلەر سالام خەت يېزىشنى ۋە كۈن-
دىلىك خاتىرە يېزىشنى ياخشى كۆرەمسىلەر ؟ يازغان ۋاق-
تىڭلاردا قىيىنچىلىق ھېس قىلامسىلەر ؟ قەلەمنى قولۇڭ-
لارغا ئالغىنىڭلاردا يازىدىغان سۆز تاپالماي قالغان ياكى
ئويلىغىنىڭلارنى ئىپادىلىيەلمەي قالغان ۋاقىتىڭلارمۇ بولدى-
مۇ ؟ ياكى كۆز ئالدىڭلاردا شەيئىلەرنىڭ ئوبرازى ، رەڭگى ،
ھەرىكەتلىرى جىلۋىلىنىپ تۇرسىمۇ ، ئۇنى تەسۋىرلەپ بې-
رەلمەي ، پەقەتلا «شۇنداق چىرايلىق» ، «ئاجايىپ ياخشى» ،
«بەكمۇ مەنىلىك» دېگەندەك ئاددىي ۋە غۇۋا سۆزلەرنى ئىش-
لىتىپلا ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىپ يۈردۈڭلارمۇ ؟
شۇنداقلا ، سىلەردە يەنە قەلەمنى قولغا ئېلىش بىلەنلا خەت-
لەرنى قىڭغىر - سىڭغىر يازىدىغان ، سالام خەت ، كۈندىلىك
خاتىرىلەرنى يازغاندا ئىملا خاتاسىغا يول قويىدىغان ئەھۋال-
لارمۇ بارمۇ ؟

بۇ يىل يازدا مەن ئىككى كىچىك دوست بىلەن بېيجىڭ-
نىڭ غەربىدىكى ھايۋانات باغچىسىنى ئايلىنىپ كەلدىم . بۇ
باللار باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 - يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى

بولۇپ ، ئەقىللىق ، تېتىك باللار ئىدى . بۇ قېتىم بىز راسا خۇشال ئويىندۇق . قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلار كۆڭلىدە-لىك خاتىرە يېزىپتۇ . ئۇلارنىڭ بىرى يېرىم بەتچە بىر نىمە يېزىپتۇ . تېخى ئۇنىڭدا خېلى نۇرغۇن ئىملا خاتاسى بار ئىدى . ئۇ پالانى ئاينىڭ پالانى كۈنى ، پالانچى بىلەن هايۋا-ناتلار باغچىسىغا بېرىپ ، ئايلىنىپ كەلگەنلىكىنى تىلغا ئاپتۇ . ئاخىرىدا هېسابات يازغاندىكىدەك ئاق ئېيىق ، پىل ، مايمۇن ، شىر ، قۇلان ، توز دېگەندەك بەزى هايۋانلارنىڭ ناملىرىنى قاتىرىسىغا تىزىپ چىقىپتۇ ـ دە ، «بەك ياخشى ئوينىدىم» ، قايتىپ كېلىپ ، تامىقىمنى يەۋېلىپ ، ئۇخلاپ قالدىم ، دەپ تۈگىتىپتۇ . باللارنىڭ يەنە بىرى بولسا ، ئىككى بەتچە خاتىرە يېزىپتۇ . ئۇ شۇ كۈنلۈك هاۋا رايى ۋە هايۋانات باغچىسىنى سەيلە قىلغۇچىلارنى يېزىشتىن باش-لاپ هايۋاناتنىڭ ، مەسىلەن ، ئاق ئېيىق ، پىل ، قۇلان ، توز قاتارلىقلارنىڭ هەرىكەتلىرى ، تۈرقى ، تېرە ـ يۇڭلىرى ، پەيلىرىنىڭ رەڭگى قاتارلىقلارنى ئىنتايىن جانلىق ۋە ئېنىق يېزىپتۇ ؛ هەتتا مېنىڭ ئۇلارغا دېگەن سۆزلىرىمنىمۇ يېزىپ قالدۇرۇپتۇ . مەن ئۇلارغا : «مەن كىچىك چېغىمدى-مۇ بۇ هايۋانات باغچىسىغا كەلگەنىدىم ، ئۇ چاغدا بۇ باغچە ‹تۈمەن هايۋانلىق باغچە › دەپ ئاتالسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭدا پەيلىرى چۇشۇپ كەتكەن توز ، قېرىپ ماڭالماي قالغان پىل ، ئاچلىقتىن تېخىمۇ ئورۇقلاپ سەتلىشىپ كەتكەن ماي-مۇن ... قاتارلىق ئادەتتىكى بىرنەچچىلا هايۋان بار ئىدى . هازىر ھەقىقەتەنمۇ شۇنچە نۇرغۇن قىممەتلىك قۇشلار ۋە ئاجايىپ ياۋايى هايۋانلار بار بولۇپلا قالماستىن ، هەر يىلى

ۋە ھەر ئايدا دېگۈدەك يېڭى - يېڭى تۈرلەر قوشۇلۇپ تۇرۇۋاتىدۇ» دېگەنىدىم. يەنە مېنىڭ ئۇلارغا چەت ئەللەردىكى نۇرغۇنلىغان ھايۋانات باغچىلىرىنىڭ ئەھۋاللىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنلىرىمنىمۇ رەتلىك، ئىدىتلىق قىلىپ يېزىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى رەتلىك يېزىلغان بولۇپ، بىرمۇ ئىملا خاتاسى يوق ئىدى، ئوقۇغان كىشى ناھايىتى ھۇزۇرلىناتتى. بېيجىڭدىكى ھايۋانات باغچىسىغا بارمىغان كىشى ئوقۇسا، «شۇ ئەھۋالنى ئۆزى كۆرگەندەك» ھېس قىلاتتى.

كېيىن، بۇ بالىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ۋە ئانىسىنىڭ ماڭا ئېيتقان سۆزلىرى مېنىڭ بۇ بالىغا بەرگەن باھايىمنىڭ ئەمەلىي ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى: ئۇ ياخشى ئوقۇغۇچى بولۇپ، تىل ۋە ئەدەبىيات دەرسلىرىنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىكەن. ئوقۇتقۇچى دەرس ئۆتكەندە ھەمىشە كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ، دەرسنى ناھايىتى ياخشى خاتىرىلەيدىكەن، ئىملا خاتاسى بەك ئاز ئىكەن؛ بولۇپمۇ ئۇ كىتاب ئوقۇشقا ئامراق بولۇپ، ئوقۇتقۇچى تونۇشتۇرغان كىتاب - ژۇرناللارنى تەپسىلىي ئوقۇپ چىقىدىكەن، ئۇ كىتابتىكى ھېكايىلەرنى ئېسىدە قالدۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىكى ياخشى يېزىلغان تەسىرلىك سۆز - جۈملىلەرنى ئۈزۈندە قىلىپ خاتىرە دەپتىرىگە يېزىۋالىدىكەن. ئۇ ئېسىگە ئېلىۋالغان سۆز - ئاتالغۇلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنى ئىشلىتىشكىمۇ ماھىر ئىكەن. شۇڭلاشقا، ئۇنىڭ ھەر قېتىم يازغان ماقالىسى ئوبدان چىقىدىكەن، سالام خەت، كۈندىلىك خاتىرىسىمۇ شۇنداق ئىكەن. ئۇنىڭ ئۆگىنىش

نەتىجىسىدىن ئوقۇتقۇچى ناھايىتى مەمنۇن ئىكەن ، يازغان ماقالىسىنى ئالاھىدە ماختايدىكەن ھەمدە ئۇنى ئوقۇش ، يېزىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى ، دەپ قارايدىكەن .

تىل ۋە ئەدەبىيات — بىر ئاساسي پەن . تىل ـ ئەدەبىياتنى ياخشى ئۆگەنگەندىلا ئاندىن كىتابلارنى ، گېزىت ـ ژۇرناللارنى بىمالال ئوقۇپ چۈشىنەلەيمىز . خەت ـ چەك ۋە ماقالىلەرنى تەلەپكە لايىق يازالايمىز . سىلەرنىڭ ھازىرقى ئەدەبىيات دەرسلىكلىرىڭلاردا ئىدىيىۋىلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان ، ياخشى يېزىلغان ھەر خىل ژانىردىكى نۇرغۇن ئەسەرلەر بار ، ئوقۇتقۇچىلارمۇ ناھايىتى ياخشى يېتەكچىلىك قىلىدۇ ، سىلەر ئۆگىنىشنىڭ بۇ پۇرسىتىنى چىڭ تۇتۇپ ، لېكسىيىنى ئوبدان ئاڭلىشىڭلار ، خاتىرىنى ئوبدان يېزىشىڭلار لازىم ، ھەربىر سۆزنى مۇۋاپىق ۋە توغرا ئىشلىتىشىڭلار كېرەك . پەقەت قېتىرقىنىپ تىرىشىدىغانلا بولساڭلار ، كۈندىلىك خاتىرىنى ياخشى يازغان ھېلىقى كىچىك دوستقا ئوخشاش ئوقۇش ۋە يېزىش قابىلىيىتىڭلارنى داۋاملىق يۈكسەلدۈرەلەيسىلەر . تىل ۋە يېزىقتىن ئىبارەت بۇ قورالنى ياخشى ئىگىلىۋالىغان ۋاقتىڭلاردا چەكسىز خۇشاللىق ھېس قىلىسىلەر ، ئەسىرىڭلارنى ئوقۇغانلارمۇ شادلىنىدۇ .

كېيىن يەنە سۆزلىشەرمىز ، يېڭى ئوقۇش يىلىدا تىل ۋە ئەدەبىياتنى ياخشى ئۆگىنىشىڭلارغا تىلەكداشمەن :

دوستۇڭلار بىڭشىن

1959 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ، بېيجىڭ .

كۆنۈكمە

1 . تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭلار :

1) قەدىرلىك ساۋاقداش ، سىز خەت ۋە كۈندىلىك خاتىرە يازغاندا قانداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدىڭىز ؟

2) تېكىستكە ۋە ئۆز ئەمەلىيىتىڭلارغا بىرلەشتۈرۈپ ، قانداق قىلغاندا ئەسەرنى ياخشى يازغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭلار ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەر ئىپادىلىگەن مەنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

1) بېيجىڭدىكى هايۋانات باغچىسىغا بارمىغان كىشى ئوقۇسا ، «شۇ ئەھۋالنى ئۆزى كۆرگەندەك» ھېس قىلاتتى .

2) ئوقۇتقۇچى ئۇنى ئوقۇش ، يېزىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى ، دەپ قارايدىكەن .

3) تىل - ئەدەبىيات — بىر ئاساسىي پەن .

5 . يەن لىمىنگە مەكتۇپ

لۇشۇن

يەن لىمىن ئەپەندى :

10 ـ ئاپرېل يازغان خېتىڭىزنى تۇنۇگۇن تاپ-
شۇرۇۋېلىپ ، ھېلىقى كى-
تابلارنىڭ تەگكەنلىكىدىن
ۋاقىپ بولدۇم ھەم خاتىر-
جەم بولدۇم . مېنىڭ ئە-
سەرلىرىمنىلا يارىتىپ ئو-
قۇيدىغانلىقىڭىزنى يېزىپ-
سىز ، بۇ مېنىڭ دائىم ئې-
قىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە
يازىدىغانلىقىمدىن بولغان
بولسا كېرەك . بىراق ، بىرلا ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنى ئو-
قۇۋېرىشنىڭ نەتىجىسى ئانچە ياخشى بولمايدۇ ، كۆپ تەرەپ-
لىمە بەھرە ئېلىشتىن مەھرۇم بولۇپ قالىسىز . ھەسەل
ھەرىسىگە ئوخشاش بولۇش كېرەك ، نۇرغۇن گۈل ـ چې-
چەكلەرنىڭ شىرنىسىنى سۈمۈرگەندە ، ئاندىن ھەسەل چى-
قارغىلى بولىدۇ . ئەگەر بىر جايغىلا قونۇۋالسا ، نەتىجە
ناھايىتى چەكلىك ، بەرىكەتسىز بولۇپ قالىدۇ .

مەخسۇس ئەدەبىي ئەسەرنىلا كۆرۈشمۇ ياخشى ئەمەس .

ئىلگىرىكى ئەدەبىياتچى ياشلار ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمى-
يە، تارىخ، جۇغراپىيە، بىئولوگىيىلەرنى ياراتمايتتى، ئۇ-
لارنى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ، دەپ قارايتتى، شۇنىڭ
ئۈچۈن كېيىنكى چاغلاردا ئاددىي ساۋاتلارنىمۇ بىلمەيدىغان
بولۇپ قالغان، ئۇلار ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىش جەھەتتە
بىر نەرسىنى بىلىمىگەنلىكى ئۈستىگە، ئۆزلىرى يازغان ئە-
سەرلەرمۇ قاملاشمىغان. دېمەك، ئەدەبىياتقىلا بېرىلىپ
كەتمەي، باشقا پەنلەرگىمۇ بېرىلىشكىلارنى ئۈمىد قىلى-
مەن. مەسىلەن ئېيتايلى، قەدىمكى ئادەملەرنىڭ ئاينىڭ
كەمتۈك بولۇپ قالغانلىقىنى، گۈل - غۇنچىلارنىڭ توزۇپ
كەتكەنلىكىنى كۆرگەندە، مەيۈسلىنىپ كۆزلىرىگە ياش ئال-
غانلىقىنى ئەپۇ قىلىشقا بولىدۇ، ئۇ چاغلاردا تەبىئىي پەن
ئانچە تەرەققىي قىلمىغاچقا، ئۇلار ئۇنىڭ تەبىئەت ھادىسىسى
ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى، ئەلۋەتتە. ئەگەر ھازىرقى ۋاقىت-
تىكى ئادەملەرمۇ كۆز يېشى قىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ئا-
دەملەرنىڭ ئۆزى ئەخمەق. مەن بالىلار ئوقۇشلۇقلىرىغا
ئەزەلدىن ئەھمىيەت بەرمەيتتىكەنمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن قايسى
كىتابلارنىڭ لايىق ئىكەنلىكىنى ھازىر ئېيتىپ بېرەلمەي-
مەن. «مەرىپەت» كىتابخانىسى نەشر قىلغان ئاممىباب پەن-
نىي كىتابلارنىڭ ئىچىدىن بىر نەچچىسى تېپىلىپ قېلىشى
مۇمكىن، تەكشۈرۈپ، ئاندىن ئۇچۇرىنى بېرەي.

ئاندىن قالسا، دۇنيا ساياھەت خاتىرىلىرىنى كۆرسە-
ڭىزمۇ بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ئەللەردىكى ئادەم-
لەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى، ئۆرپ - ئادەتلىرى ۋە ماددىي
مەھسۇلاتلىرى بىلەن تونۇشقىلى بولىدۇ. كىنو كۆرۈۋاتام-

سىزكىن تاڭ ؟ . مەن كۆرۈپ تۇرىمەن ، «پەرىزانقا يولۇقۇش» ، «گۆھەر ئىزدەش» دېگەندەك مەزمۇنلاردىكى كىنولارنى كۆرمەيمەن . ئافرىقا قىتئەسى ۋە جەنۇبىي ، شىمالىي قۇتۇپ بىلەن ئالاقىدار فىلىملەرنى كۆرىمەن ، چۈنكى مەن شۇنداق ئويلايمەنكى ، كەلگۈسىدە ئافرىقا قىتئەسىگە ياكى جەنۇبىي ، شىمالىي قۇتۇپلارغا بېرىشىم ناتايىن ، كىنو فىلىملىرىدىن بولسىمۇ ئاز - پاز ساۋات ئېلىپ قوياي .

شاپتۇل چېچەكلىرىدىن گەپ ئاچسام ، ئۇنى شاڭخەيدىمۇ كۆرگەنمەن . سىز شاڭخەيگە كېلىپ باققانمىدىڭىزكىن تاڭ ؟ بېيجىڭدا ئۆيلەر بىر قەۋەت ، ھويلىسى كەڭ بولىدۇ ، شاڭخەيدە بولسا ئۆيلەر قەۋەت - قەۋەت بولىدۇ ، ھەتتا توپىلىق يەرنى ئۇچرىتىشمۇ تەس . بىزنىڭ ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدا تۆت چى كەلگۈدەك بىر پارچە توپىلىق يەر بار ئىدى ، بۇلتۇر بىر تۈپ شاپتۇل تىكىپ قويغانىدىم ، بۇ يىل ئېچىلدى . ناھايىتى ئاز ئېچىلغان بولسىمۇ ، ھەرھالدا كۆرگەن بولدۇم . شاپتۇل چېچىكىنى كۆرىمەن دېگەن ئادەم ئۇنىڭ مەشھۇر ماكانى بولغان لۇڭخۇاغا بارسا بولىدۇ . ئەپسۇسكى ، ئۇ يەردە قۇشخانىمۇ بار ، مېنىڭ بىرنەچچە ياش بۇرادىرىم شۇ يەردە ئۆلدى ، شۇڭا مەن ئۇ يەرگە بارمايمەن .

مېنىڭ مەكتۇپىمنى ئېلان قىلماقچى بولسىڭىز ، ئېلان قىلىدىغان ئورۇن چىقسا ، مەيلى ، مەن قوشۇلىمەن . بىز ئاشكارا ئېيتقىلى بولمىغۇدەك گەپ - سۆز قىلىشمىدۇققۇ ؟ ئەگەر ئۇنداق گەپ - سۆزلىرىمىز بولۇپ قالسا ، ئۇ سۆزلەرنى قىلغان ئىكەنمىز ، ئېلان قىلىشتىن قورقماسلىق كېرەك .

ئاخىرىدا ، سىزنىڭ بىخەستەلىك قىلغان بىر يېرىڭىز-
نى ئېيتىپ قوياي : سىز ئۆز ئىسمىڭىزنى ئۆچۈرۈپ ئۆز-
گەرتىپسىز . ئۆز ئىسمىنى خاتا يېزىپ قويىدىغان ئادەم ئاز
بولىدۇ . دېمەك ، بۇ ئەھۋالدىن ئۆز ئىمزايىڭىزنىڭ ياسىما
ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ .

يەنە سىز « ئاياللار تۇرمۇشى » دىكى «كىچىك بالا
توغرىسىدا» دېگەن ماقالىنى ئوقۇغان ئوخشىماسىز ؟

خەير ، سۆزۈمنى ئاخىرلاشتۇراي .

ئامانلىقىڭىزنى تىلەپ :

لۇشۈن

1936 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ، كېچە .

كۆنۈكمە

1 . لۇشۈن «يەن لىمىنگە مەكتۇپ» تا قانچە ئىشنى
سۆزلىگەن ؟ قايسى ئىشنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ سۆزلى-
گەن ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئۇلارنىڭ مەنىسى-
نى ئېيتىپ بېرىڭلار ھەمدە ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن
پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

1) بىرلا ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇۋېرىشنىڭ نەتى-
جىسى ئانچە ياخشى بولمايدۇ ، كۆپ تەرەپلىمە بەھرە ئېلىش-
تىن مەھرۇم قالىسىز . ھەسەل ھەرىسىگە ئوخشاش بولۇش
كېرەك ، نۇرغۇن گۈل - چېچەكلەرنىڭ شىرنىسىنى سۈ-
مۈرگەندە ، ئاندىن ھەسەل چىقارغىلى بولىدۇ . ئەگەر بىر
جايغىلا قونۇۋالسا ، نەتىجە ناھايىتى چەكلىك ، بەرىكەتسىز

بولۇپ قالىدۇ .

2) شاپتۇل چېچىكىنى كۆرىمەن دېگەن ئادەم ئۇنىڭ مەشھۇر ماكانى بولغان لۇڭخۇاغا بارسا بولىدۇ . ئەپسۇسكى ، ئۇ يەردە قۇشخانىمۇ بار ، مېنىڭ بىرنەچچە ياش بۇرادىرىم شۇ يەردە ئۆلدى ، شۇڭا مەن ئۇ يەرگە بارمايمەن .

3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇغلار ۋە مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار .

ۋاقىپ بولۇش   خاتىرجەم بولۇش   يارىتىپ ئوقۇش
ئېقىم مەسىلىلىرى   بەھرە ئېلىش   ئۆرپ - ئادەت
ماددىي مەھسۇلات   ناتايىن   قۇشخانا   مەكتۇپ
بىخەستەلىك   ئىمزا   تەبىئەت ھادىسىسى

بۇ تېكىستا لۇشۈن ئەپەندىنىڭ 1936-يىلى 4-ئاينىڭ [illegible] كۈنى [illegible] يازغان [illegible] «[illegible]»

لۇشۈن 1881-يىلى جېجاڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋشىڭ ناھىيەسىدە تۇغۇلغان 1936-يىلى ۋاپات بولغان . ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى جۇ شۇرېن [illegible] نامى لۇشۈن [illegible] جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى ، داڭلىق يازغۇچى ، مەشھۇر ئەدەبىيات تەنقىدچىسى ،

*6 . كىتاب ئوقۇشتىن خاتىرە

مەن بۈگۈن «يەن لىمىنگە مەكتۇپ»نى ئوقۇپ چىق-تىم . لۇشۇن ئەپەندىنىڭ ئەسىرىنى دەسلەپكى قېتىم قو-لۇمغا ئالغانلىقىم ئۈچۈن ، ئالاھىدە دىققەت بىلەن ئوقۇدۇم .

«يەن لىمىن» دېگەننىڭ راست ئىسىم ئەمەسلىكىنى لۇشۇن ئەپەندى بىر قاراش بىلەنلا بىلىۋالغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭغا يەنىلا ئىنتايىن سەمىمىيلىك بىلەن جاۋاب خەت يېزىپ ، يەن لىمىننىڭ كىتابنى قانداق ئوقۇشى لازىملىقىغا يېتەكچىلىك قىلغان . مەن بۇنى يىغىنچاقلاپ كۆرسەم ئۈچ نۇقتا بويىچە سۆزلەپ ئۆتۈپتۇ :

بىرىنچى نۇقتا : «بىرلا ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇ-ۋېرىشنىڭ نەتىجىسى ئانچە ياخشى بولمايدۇ» ، چۈنكى بۇن-داق قىلغاندا ، «كۆپ تەرەپلىمە بەھرە ئېلىشتىن مەھرۇم بولۇپ قالىسىز» .

مەن شۇ بويىچە ئىش قىلدىم . ئىككى يىل ئىچىدە ، ئوقۇتقۇچى تونۇشتۇرغان نۇرغۇن كىتابلارنى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا كۆرۈپ چىقتىم . بۇ كىتابلارنى ھەر خىل ئاپتورلار يازغان بولۇپ ، ھەربىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئالاھىدىلىكى بار ، بەزىلىرىنىڭ ۋەقەلىرى مۇرەككەپ ۋە تە-سىرلىك ، بەزىلىرىنىڭ پېرسوناژلىرى جانلىق ، تېتىك ،

بەزىلىرىنىڭ تىلى ئىنتايىن باي ، بەزىلىرىنىڭ تىلى ئالاھىدە جانلىق . بۇ كىتابلارنى ئوقۇپ ئىدىيە جەھەتتە يۇكسىلىش ھاسىل قىلدىم ، تىل ۋە ئەدەبىيات جەھەتتىمۇ ئالغان پايدام ئاز بولمىدى . ئوقۇتقۇچىنىڭ ئېيتىشىچە ، مېنىڭ ئوقۇش قابىلىيىتىم ئۆسۈپتۇ ، ئەسەر يېزىشتىمۇ مەندە ئىلگىرىلەش بوپتۇ . مەن تېخىمۇ تىرىشىمەن .

ئىككىنچى نۇقتا : «مەخسۇس ئەدەبىي ئەسەرنىلا كۆرۇشمۇ ياخشى ئەمەس» .

بۇ نۇقسانىنى مەن تۈزىتىمەن . مەن ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇشنى ، بولۇپمۇ ئۇرۇش ھەققىدىكى كىتابلارنى ياخشى كۆرىمەن . رازۋېدچىكلارنىڭ كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ دۈشمەن ئۇۋىسىغا ئىچكىرىلەپ كىرگەنلىكى ، قورقماس باتۇرلارنىڭ يالغۇز ئۆزى دۈشمەنلەرنى ئەسىرگە ئالغانلىقى ھەققىدىكى كىتابلارنى كۆرسەملا قولۇمدىن چۈشۈرمەي ئوقۇپ كېتىمەن ، باشقا كىتابلار مېنى ئانچە قىزىقتۇرالمايدۇ . ئاكام بولسا باشقىچە ، ئۇنىڭ قىزىقىشىمۇ ، كۆرىدىغان كىتابلىرىنىڭ دائىرىسىمۇ كەڭ ، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇشتىن تاشقىرى ، پەننىي كىتابلارنى ئوقۇشنىمۇ ياخشى كۆرىدۇ . ئۇ ، دائىم ماڭا بەزى ئاممىباب پەننىي كىتابلارنىمۇ ئوقۇغىن ، دەپ نەسىھەت قىلىدۇ . مەن ئۇنىڭدىن ئۆگىنىمەن ، ھەرگىز لۇشۈن ئەپەندى ئېيتقاندەك «ئاددىي ساۋاتلارنىمۇ بىلمەيدىغان» كىشىلەردىن بولمايمەن .

ئۈچىنچى نۇقتا : «دۇنيا ساياھەت خاتىرىلىرىنى ئوقۇسىڭىزمۇ بولىدۇ ، بۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ئەللەردىكى ئا-

دەملەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ۋە ماددىي مەھسۇلاتلىرى بىلەن تونۇشقىلى بولىدۇ . »

بىرنەچچە كۈن بۇرۇن شىمالىي قۇتۇپنى تەكشۈرۈش ھەققىدىكى بىر پارچە كىتابنى ئوقۇپ چىقتىم . ئۇ كىتابتا موربىز بىلەن ئاق ئېيىق توغرۇلۇق سۆزلىنىپتۇ . ئاق ئېيىق قارىماققا ناھايىتى كىلەڭسىز ۋە قوپال بولسىمۇ ، لېكىن سۇدا بەكمۇ تېز ئۈزىدىكەن . شىمالىي قۇتۇپتا ئېسكىموس مىللىتى ئولتۇراقلىشىپ ياشايدىكەن . ئۇلار ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تېرىسىدىن كىيىم كىيىپ ، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يەيدىكەن ، مۇزدىن ياسالغان ئۆيلەردە ئولتۇرىدىكەن ، ئوۋچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن . نېمىدېگەن قىزىقارلىق ـ ھە ! بۈنىڭدىن كېيىن مەن ساياھەت خاتىرىلىرىنى كۆپرەك تېپىپ ئوقۇيمەن .

«يەن لىمىنگە مەكتۇپ »نىڭ بەزى جۈملىلىرىنى ئوقۇپ باشتا ئانچە چۈشىنەلمىدىم . مەسىلەن :

«ھېلىقى كىتابلارنىڭ تەگكەنلىكىدىن ۋاقىپ بولدۇم ھەم خاتىرجەم بولدۇم » ، كىتابلارنىڭ تەگكەن ـ تەگمىگەنلىكى لۇشۈن ئەپەندىنى نېمىشقا شۇنچە ئەنسىرىتىدۇ ؟

«شاپتۇل چېچىكىنى كۆرىمەن دېگەن ئادەم ئۇنىڭ مەشھۇر ماكانى بولغان لۇڭخۇاغا بارسا بولىدۇ . ئەپسۇسكى ، ئۇ يەردە قۇشخانىمۇ بار » ، بىرنەچچە ياش بۇرادىرىنىڭ قۇشخانىدا ئۆلگەنلىكىنى نېمىشقا ئېيتىپ ئۆتىدۇ ؟

«مېنىڭ مەكتۇپىمنى ئېلان قىلماقچى بولسىڭىز ، ... » دېگەن ئابزاستىكى سۆزلەرنىمۇ ئانچە چۈشىنەلمىدىم . لۇ-

شۇن ئەپەندىنىڭ ئەسىرىنى ئېلان قىلماقچى جاي چىقمايمۇ قالامدۇ؟ بۇ مەسىلىلەرنى ئوقۇتقۇچىدىن سوراپ چۈشىنىۋالدىم.

بەزىلەر «ئاينىڭ كەمتۈك بولۇپ قالغانلىقىنى، گۈل-غۇنچىلارنىڭ تۇزۇپ كەتكەنلىكىنى» كۆرۈپ، «كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىدىكەن»، مەن قەدىمكى زاماندىكى ئۇنداق كىشىلەردىن ئۆگەنمەيمەن.

كۆنۈكمە

1. تېكىستنى مۇستەقىل ھالدا ئوقۇپ، تۆۋەندىكى مەسىلىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈڭلار، ئاندىن مۇزاكىرە قىلىڭلار.

1) ئاپتور «يەن لىمىنگە مەكتۇپ» نى قانداق ئوقۇپ چىققان؟ بۇنىڭدىن كىتاب ئوقۇشنىڭ قانداق ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ؟

2) بۇ كىتاب ئوقۇش خاتىرىسىدە، «يەن لىمىنگە مەكتۇپ» تىكى بەزى جۈملىلەرنى دەسلەپتە ئانچە چۈشەنمىگەنلىكى يېزىلغان، ئۇ جۈملىلەر قايسى؟ سىز بۇ جۈملىلەرنى چۈشەندىڭىزمۇ؟

2. كىتاب ئوقۇش خاتىرىسىنى قانداق يېزىش كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭلار.

يېزىقچىلىق

ئاساسىي ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇنلار

بىر پارچە ماقالىنى ئوقۇغاندا، ئۇنىڭدىكى قايسى مەز-مۇنلارنىڭ ئاساسلىق، قايسى مەزمۇنلارنىڭ ئىككىنچى ئو-رۇندا تۇرىدىغانلىقىنى ئىنچىكىلىك بىلەن پەرق ئېتىش لازىم. ئاساسلىق مەزمۇننى ئەستايىدىل ئىگىلەش كېرەك، ئەگەر چۈشەنچە نىسبەتەن چوڭقۇر بولسا، ئاپتورنىڭ بۇ ماقالىنى نېمە ئۈچۈن يازغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

مەسىلەن، لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «يەن لىمىنگە مەك-تۇپ»نى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن بۇ خەتتە قايسى ئىشلار يېزىلغانلىقىغا دىققەت قىلىش، ئاندىن ئۇنىڭ ئىچىدە نېمىنىڭ ئاساسىي ئورۇندا، نېمىنىڭ ئىككىنچى ئورۇندا يېزىلغانلىقىغا دىققەت قىلىش كېرەك.

«يەن لىمىنگە مەكتۇپ» جەمئىي ئالتە ئابزاس بولۇپ، ئۇنىڭدا تۆت ئىش سۆزلىنىدۇ: 1. كىتابنى قانداق ئوقۇش سۆزلىنىدۇ؛ 2. شاخچەيدە شاپتۇل چېچىكىنى كۆرۈش سۆزلىنىدۇ؛ 3. خەتنى ئېلان قىلىشقا قوشۇلغانلىقى سۆز-لىنىدۇ؛ 4. خەت يازغۇچىنىڭ ئىسمى راست ئىسىم ئەمەس-

لىكى كۆرسىتىلىدۇ . بۇ تۆت ئىش ئىچىدە كىتاب ئوقۇش — ئاساسىي مەزمۇن ، ئۇ ئۈچ ئابزاستا يېزىلغان ؛ قالغان ئۈچ ئىش ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇن . بۇ تۆت ئىش ئارىسىدا ھېچقانداق مۇقەررەر باغلىنىش يوق ، ھەممىسىلا يەن لىمىننىڭ خېتىگە بېرىلگەن جاۋابتىن ئىبارەت .

خەتتە ، كىتاب ئوقۇش ھەققىدە ئۈچ ئابزاس يېزىلغان بولۇپ ، ھەربىر ئابزاستا بىر قاتلام مەنە بار . بىرىنچى قاتلامدا ، يەن لىمىن لۇشۇننىڭ ئەسەرلىرىنىلا يارىتىپ ئوقۇيدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ، لۇشۇننىڭ بىرلا ئادەمنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇۋېرىشىنىڭ نەتىجىسى ئانچە ياخشى بولمايدۇ ، دېگەنلىكى سۆزلىنىدۇ . ئىككىنچى قاتلام بىرىنچى قاتلامنىڭ داۋامى ئاساسىدا كەلتۈرۈپ چىقىرىلغان بولۇپ ، ئۇنىڭدا ، ئەگەر نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرگەندە ، ھەممىسىلا ئەدەبىي ئەسەرلەر بولۇپ كەتسىمۇ ياخشى بولمايدىغانلىقى سۆزلىنىدۇ . ئۈچىنچى قاتلام تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كېڭەيتىلگەن بولۇپ ، ئۇنىڭدا دۇنيا ساياھەت خاتىرىلىرى ۋە كىنولارنى كۆرۈش كېرەكلىكىمۇ سۆزلىنىدۇ .

لۇشۇن ئۆز تەشەببۇسىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ، پاكىت ۋە ئاساسلارنى تەپسىلىي ئىزاھلاپ ئۆتكەن . بىرىنچى قاتلامدا ، ھەسەل ھەرىسىنىڭ شىرنە يىغقىنىغا ئوخشاش بولۇشنى ئوتتۇرىغا قويغان ؛ ئىككىنچى قاتلامدا ، ئىلىم - پەننى ئۆگىنىشنىڭ مۇھىملىقىنى تىلغا ئالغان ؛ ئۈچىنچى قاتلامدا ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ ، بىلىمنى

ئاشۇرۇش سۆزلەنگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن مۇ-
ھىم، شۇڭا تەپسىلىي ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش كېرەك.

كىتاب ئوقۇشقا يېتەكچىلىك قىلىشتىن تاشقىرى، خەتتە يەنە ئۈچ ئىش سۆزلەنگەن، بۇلار گەرچە ئاساسلىق مەزمۇن بولمىسىمۇ، دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك جايلىرى بار - يوقلۇقىنى ئويلاپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ. مەسى-
لەن، «شاپتۇل چېچىكىدىن گەپ ئاچسام، ئۇنى شاڭخەيدى-
مۇ كۆرگەنمەن» دېگەن ئابزاستا: «شاپتۇل چېچىكىنى كۆ-
رمەن دېگەن ئادەم ئۇنىڭ مەشھۇر ماكانى بولغان لۇڭخۇاغا بارسا بولىدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇ يەردە قۇشخانىمۇ بار، مې-
نىڭ بىرنەچچە ياش بۇرادىرىم شۇ يەردە ئۆلدى، شۇڭا مەن ئۇ يەرگە بارمايمەن» دېگەن جۈملىلەر بار. لۇشۇن لۇڭخۇاغا بېرىپ شاپتۇل چېچىكىنى كۆرۈشنى خالىمايدىغانلىقىنى يې-
زىش ئارقىلىق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن ئۆل-
تۈرۈلگەن ياش بۇرادەرلىرىنى مەڭگۈ ئەسلەيدىغانلىقىنى ئى-
پادىلىگەن. بۇ خەت 1936- يىلى يېزىلغان، بەش نەپەر ياش يازغۇچى 1931 - يىلى ئۆلتۈرۈلگەن. لۇشۇن بۇ سۆزلەرنى ئاق تېررورلۇق ئاستىدا يازغان ھەمدە «ئۇ سۆز-
لەرنى قىلغان ئىكەنمىز، ئېلان قىلىشتىن قورقماسلىق كېرەك» دەيدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان ئىنقىلابىي روھىنى ئىپادىلەپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىلەرگە بولغان نەپرىتى ۋە مەنسىتمەسلىكىنى ئى-
پادىلەيدۇ.

كېيىنكى ئۈچ ئابزاسنىڭ مەزمۇنى كىتاب ئوقۇش بى-

لەن مۇناسىۋەتسىز بولسىمۇ، لېكىن پۈتۈن خەتتىن قارى-
غاندا، مۇنداق چوڭقۇر بىر تەسىراتقا ئىگە بولىمىز: لۇشۈن
ئەپەندى ياشلارغا ئىنتايىن قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ، خەت
يازغۇچى گەرچە راست ئىسمىنى ئىشلەتمىگەن بولسىمۇ، ئۇ
يەنىلا ئۇلارنىڭ قانداق قىلىپ تىرىشىپ ئۆگىنىشى زۆرۈر-
لۈكىنى سەمىمىي هالدا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇ دۈشمەنلەر-
گە ئىنتايىن ئۆچ، رەھىمسىز ئاق تېرروردۇق ئالدىدىمۇ
سۆزلەشكە ۋە ئىشلەشكە جۈرئەتلىك بولۇپ، قىلچىمۇ قور-
قۇنچاقلىق قىلمايدۇ. بۇ خەتتىن لۇشۈن ئەپەندىنىڭ ئۇلۇغ
روھىنىمۇ ھېس قىلالايمىز.

ئىككىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇڭلار، ئۇلارنىڭ مەنىسىدىكى ئوخشىماسلىقلارنى تېپىڭلار.

تونۇشتۇرۇش — تېپىشتۇرۇش
تاپشۇرۇش — ھاۋالە قىلىش
چۈشەندۈرۈش — يېتەكچىلىك قىلىش
ھىمايە قىلىش — ياقلاش

2. تۆۋەندىكى خەلق ماقاللىرىنى ئوقۇپ، مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ھەمدە دەپتىرىڭلارغا كۆچۈرۈپ يېزىڭلار.

△ قولۇڭدىن كەلسە، ئەلدىن ئايىما.
△ ئەل ئىچى — ئالتۇن بۆشۈك.
△ ئۆز ئېلىڭنىڭ نېنىنى يە،
كېچە - كۈندۈز غېمىنى يە.
△ ئەخلاق ھەم پەزىلەت ئادەم زىننىتى،
ئەخلاقسىز كىشىنىڭ يوقتۇر قىممىتى.
△ بوياق بىلەن بويىغىچە تېشىڭنى،
بىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىڭنى.
△ ھايات چەكلىك، بىلىم چەكسىز.

3. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىڭلار. قوش تىرناق (« ») نىڭ قانداق جايلاردا قوللىنىلغانلىقىغا

دىققەت قىلىڭلار .

1) «مەرىپەت» كىتابخانىسى نەشر قىلغان ئامىباب پەننىي كىتابلار ناھايىتى ياخشى .

2) قەدىمكىلەرنىڭ : «قىيىن ئىش يوق ئالەمدە ، كۆ-ڭۈل قويغان ئادەمگە» دېگىنى نېمىدېگەن توغرا ـ ھە !

3) ئادەم بەدىنى «كۈندۈزى ئىشلەش ، كېچىسى دەم ئېلىش» تىن ئىبارەت تۇرمۇش قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىدۇ .

4 . ھەجمى كىچىكرەك بىرەر ماقالىنى ئوقۇپ ، ئاسا-سىي مەزمۇنىنى تولۇق ئىگىلىۋېلىڭلار ، ئاندىن باشقا ساۋاق-داشلىرىڭلارغا مېغىزلىق قىلىپ سۆزلەپ بېرىڭلار .

5 . ئوقۇغان كىتابلاردىن خاتىرە يېزىش ئىدىيىۋى تونۇشىمىزنى ۋە تىل ـ ئەدەبىيات سەۋىيىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ . كىتاب ئوقۇش خاتىرىسى ئادەت-تە مۇنداق ئۈچ خىل ئۇسۇلدا يېزىلىدۇ : بىرى ، تېزىس يېزىش ؛ يەنە بىرى ، تەسىرات يېزىش ؛ ئۈچىنچىسى ، جۈم-لىلەردىن ئۈزۈندە يېزىش . «كىتاب ئوقۇشتىن خاتىرە» دېگەن تېكىست ئىككىنچى خىل ئۇسۇلدا يېزىلغان .

ئوقۇپ ئۆتكەن تېكىستلەر ياكى دەرستىن سىرتقى ۋا-قىتتا ئوقۇغان ئەسەرلىرىڭلاردىن ئۆزۈڭلار ئەڭ ياخشى كۆرگەن بىرىنى تاللاپ ، ئالدى بىلەن تەپسىلىي ئوقۇپ چىقىڭلار ، ئاندىن ئىككىنچى خىل خاتىرە يېزىش ئۇسۇلى بويىچە ، بىر پارچە كىتاب ئوقۇش خاتىرىسى يېزىڭلار . تەسىرى ئەڭ زور بولغان قىسمىنى تەپسىلىي يېزىڭلار .

6 . تۆۋەندە بېرىلگەن جۈملىلەردىكى نامۇۋاپىق ئىشلى-

تىلگەن سۆزلەرنى تېپىپ توغرىلاپ يېزىڭلار .

1) بىخەتەرسىزلىككە دىققەت قىلىڭ ، يىقىلىپ چۈشمەڭ يەنە .

2) شوتىدىن مەھكەم ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ ، پۇتىڭىز چەكسىز ئاغرىۋاتامدۇ ؟

3) قاتتىق بوران بۇ كۆچەتنى يىلتىزىدىن يۇلۇۋېتىپتۇ .

4) ئاپا ، ئالدىرىسىڭىز كېتىۋېرىڭ ، ئىشىكنى مەن سولاپ قويىمەن .

7 . نەسرىدىن ئەپەندى باللار ئارىسىدا[1]

كىشىلەر نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە ئۇزاق يىللار بولدى ، دەپ يۇرۇشەتتى . ئەمما ، كېيىنكى چاغلاردا «نەسرىدىن ئەپەندى تېخى هايات ئىكەن ، بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، ئۇ قېرىپ ، ئاپئاق ساقاللىق بوۋايغا ئايلىنىپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن يەنىلا تېتىك ۋە خۇشخۇي ئىكەن ، خۇددى ياشلىق چاغلىرىدىكىگە ئوخشاشلا قىزىقچىلىقنى قولدىن بەرمەي ، سوكال قۇيرۇق بوز ئېشىكىگە مىنىپ ، جاهان كېزىپ يۇرگەنمىش» دېگەن پاراڭلار كۆپىيىپ قالدى . بۇنداق مىش - مىش گەپلەرگە هەممىلا ئادەم ئىشىنىپ كەتمەيدۇ ، ئەلۋەتتە . شۇنداقتىمۇ ، شەهەرىمىزگە ئانچە يىراق بولمىغان ئويتۆپە يېزىسىدا تېخى يېقىندىلا بولۇپ ئۆتكەن بىر ۋەقەدىن كېيىن ، پۈتكۈل يۇرت ئەهلى نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ هازىرمۇ هايات ئىكەنلىكىگە زادىلا گۇمان قىلمايدىغان بولۇشتى .

* * *

ياز مەۋسۇمى ئاخىرلىشاي دەپ قالغان بولسىمۇ ، هاۋا

---

① شۇ ناملىق هېكايىلەردىن ئازراق ئۆزگەرتىپ ئېلىندى .

يەنىلا ئىسسىق ئىدى . يىراقتا سوزۇلغان يىلان باغرى يولدا تەرلەپ - تەپچىرەپ كېلىۋاتقان يولۇچى ئالدى تەرىپىدە ئادەم قارىسىنى كۆرگەندىن كېيىن ، ئىككى پۇتى بىلەن بوز ئېشىكىنىڭ بىقىنىغا نوقۇپ ، يۈرۈشىنى تېزلەتتى :

— قېنى ، سالپاڭ قۇلاق بۇرادىرىم ، يەنە ئازراق غەيرەت قىلغىن ! ئەھۋالدىن قارىغاندا يۇرت ئىچىگە يېقىنلاپ قالغان ئوخشايمىز . ئادەملەر ئارىسىغا بېرىۋالساقلا ساڭا بوغۇز ، ماڭا ئوزۇق تېپىلىدۇ ۋە ئوبدان ئارام ئېلىۋېلىش پۇرسىتى چىقىدۇ .

بوز ئېشەك گويا ئىگىسىنىڭ سۆزلىرىنى چۈشەنگەندەك قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ، سىلىققىنا يورغىلاپ كەتتى . يولۇچى هايال ئۆتمەيلا قوغۇن كۆتۈرۈۋالغان بىر بالىغا يېتىشىۋالدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئوغلۇم ، مۇنداق ئىسسىقتا ئۆيۈڭدە ئولتۇرماي ، قەيەرگە كېتىپ بارىسەن ؟

بالا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، سالام بەرگۈچىگە باشتىن - ئاياغ سەپسېلىپ چىقتى . يولۇچى خۇددى چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان خىزىردەك ، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان ئاقساقال بوۋاي بولۇپ ، كىچىك سەپەردىشىغا دوستلارچە كۈلۈمسىرەش بىلەن قاراپ تۇراتتى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، هارمىغايلا بوۋا ! — دەپ بالا بوۋاينىڭ سالىمىغا ئەدەپ بىلەن جاۋاب قايتۇردى .

— ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن ، ئوغلۇم . ئەهۋالدىن قارىغاندا ئەدەپلىك ، ياخشى بالىدەك كۆرۈنىسەن ، ئىسمىڭ

نېمە ؟

— قۇتلۇق .

— تولىمۇ ياخشى ئىسىمكەن ! خوش ، شۇنداق قىلىپ نەگە كېتىۋاتىسەن ؟

بالىنىڭ قارىمۇتۇق يۇزلىرىدىن ھارغىنلىق تارقاپ ، جانلىنىپ كەتتى ـ دە ، سۆزگە كىرىشتى :

— يۇقىرىقى مەھەللىگە مومامنى يوقلاشقا بارغانىدىم . يېنىپ ئۆيگە كېتىپ بارىمەن .

— موماڭنى يوقلاپ كەلگىنىڭ بەكمۇ ياخشى بوپتۇ ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالساڭ ، بەختىڭ ئېچىلىپ ، ھاياتىڭ روناق تاپىدۇ .

— ئېشىكىڭىزنىڭ قۇيرۇقى قېنى ؟ — دەپ سورىدى بوۋايغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان بالا بوز ئېشەكنىڭ سوكال قۇيرۇقىنى كۆرسىتىپ .

— يولدا چاڭ ـ توپا ۋە پاتقاق بىلەن بۇلغىنىپ كېتىدىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى كېسىۋېلىپ ، خۇرجۇنغا سېلىپ قويدۇم ، — دەپ جاۋاب بەردى بوۋاي مۇغەمبىرانە كۈلۈمسىرەش بىلەن كۆزلىرىنى قىسىپ قويۇپ ، — ھە ، ئاغزىڭ نېمانچە كاماردەك ئېچىلىپ قالدى ، گېپىمگە ئىشەنمەيۋاتامسەنيا ؟

— مېنى كىچىك كۆرۈپ نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ ئالدىماڭ ، بوۋا ! — دېدى بالا لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، — يالغان گېپىڭىزگە كىممۇ ئىشىنىدۇ ؟ !

بوۋاي ئۇنىڭ ھەيرانلىق ۋە سىناش نەزەرى بىلەن ئۆزد-

گە تىكىلگەن كۆزلىرىگە، بالىلارچە ساددا قىزغىنلىق ئىپا-دىلىنىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ، ئۆزىنى باسالماي قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى:

— ھا ... ھا ... ھا ... ھا ... ! بوۋاڭنى تېخى ھېچكىم يالغانچىلىقتا ئەيىبلىگەن ئەمەس. قېنى يىگىت، بېرى كەل، ئىشەنمىسەڭ خۇرجۇنۇمنى ئېچىپ كۆرسىتەي، ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ باق!

بوۋاي مەسە - كالاچ كىيگەن پۇتلىرىنى ئۇزەڭگىگە تىرەپ، ئازراق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى - دە، ئاستىدىكى سە-پەر خۇرجۇنىنى ئالدىغىراق سۈرۈپ، خۇرجۇنىنىڭ ئوڭ تە-رىپىنىڭ ئىزمىسىنى يېشىپ كۆرسەتتى:

— مانا قارا، ئەمدىغۇ ئىشەنەرسەن؟ ...

بالا قىزىقىش بىلەن بوۋاي ئېچىپ تۇرغان خۇرجۇنىنىڭ ئىچىگە بويىنىنى سوزۇپ قارىدى. نەرسە - كېرەكلەر ئارى-سىدا خۇددى ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر باغلام قىل تۇراتتى! ... ئۇ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي، تۇرۇپلا قالدى. بۇ نەرسە ئېشەكنىڭ قۇيرۇقى ئەمەس، بەلكى يولۇ-چى ئاخشاملىرى دالا - ئۆتەڭلەردە قونغاندا، پاشا - كۆمۈ-تىلارنى قورۇيدىغان، مەنزىلگە يېقىنلاشقاندا ئۇستۇۋېشىغا قونغان چاڭ - توپىلارنى قاقىدىغان سەپەر جابدۇقى — قوتازنىڭ قۇيرۇقىدىن قىلىنغان چىۋىن قورۇغۇچ ئىكەنلى-كىنى ئۇ نەدىنمۇ بىلسۇن! ...

— مانا، بۇ شۇنداق گەپ، يىگىت، — دېدى بوۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بوۋاڭ ئۆز ئۆمرىدە كىشىلەر-

نى ئالدىغان ئەمەس ، ئۇ سېنىمۇ ئالدىمايدۇ . مانا ، مەسى-
لەن ، هازىر ئىسسىقتىن چاڭقاپ ، جېنىم تۇمشۇقۇمغا كې-
لىپ قالغانلىقىغا ئىشىنىسەن ، شۇنداقمۇ ؟ ... ھەببەللى ،
ئۇنداق بولسا ، كۆتۈرۈۋالغان قوغۇنۇڭنى پىچىپ يەيلى .
ئوغلۇم ، ماقۇلمۇ ؟

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە بالا سەل ئويلىنىپ قالدى .

— مومام بۇ قوغۇننى «ئاناڭغا ئالغاچ بارغىن» دەپ
بەرگەنىدى . ئۇنداق بولمىغاندا ...

— ھېچ ۋەقەسى يوق ئوغلۇم ، «يولدا ئۇسساپ كې-
تىپ ، مومام ساڭا ئەۋەتكەن قوغۇننى يەۋەتتىم» دەپ راس-
تىنى ئېيتساڭ ، ئاناڭ ساڭا كايىپ يۈرمەس .

بۇ گەپ بىلەن بالىنىڭ ئەندىشىسى كۆتۈرۈلۈپ ، كۆڭ-
لى يېنىكلەپ قالدى ۋە ئۆزىمۇ ئۇسساپ تۇرغاچقا ، قوغۇننى
پىچىپ يېيىشكە رازى بولدى . ئۇ ، قوغۇننى ئىككى قوللاپ
بوۋايغا سۇندى . بوۋاي قوغۇننى قولىغا ئېلىپ دەڭسەپ
باقتى ، ئاندىن ئالدىرىماي بۇرنىغا يېقىن ئەكىلىپ يېنىپ-
يېنىپ پۇرىدى - دە ، قوغۇننى قۇتلۇققا سۇنۇپ رازىمەنلىك
بىلەن :

— ھە ، قۇتلۇقجان ، راسا ۋايىغا يېتىپ پىشقان قوغۇن-
كەن ، يېگەندەك بولدۇم ، رەھمەت بالام ، ئەمدى ئاناڭنى
خۇش قىلغىن ، — دېدى .

قۇتلۇقجان بوۋاينىڭ ئاق كۆڭۈللۈكلۈكىدىن بەكمۇ
تەسىرلەندى . بوۋاي يول بويى بىر - بىرىدىن قىزىق ئىش-
لارنى سۆزلەپ ماڭدى . كۈلۈۋېرىپ ئۇچەيلىرى ئۈزۈلەي

دەپ قالغان بالا ئالەمدىكى ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ ، خۇددى بوۋاينىڭ سايىسىگە ئوخشاش ، بوز ئېشەكنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭاتتى .

* * *

ئۇلار مەھەللىگە يېقىنلىشاي دېگەندە ، ئېشەكلىك بىر بالىغا يېتىشىۋالدى . بالىنىڭ ئېشىكىنىڭ ئۇستىگە كونىراپ كەتكەن چوڭ خۇرجۇن ئارتىلغان بولۇپ ، ئىككى كۆزىگە لىققىدە يۇك قاچىلانغانىدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئوغلۇم ! — دېدى بوۋاي سالام بېرىپ ، — نەگە كېتىپ بارىسەن ؟

— ئۆيگە ! — دەپ جاۋاب بەردى بالا بىپەرۋا ھالەتتە يولنى داۋاملاشتۇرۇپ . شۇ ئارىدا قۇتلۇق بالىغا يانداشىپ سورىدى :

— نەدىن كېلىۋاتىسەن تۇغلۇق ؟

— تۇگمەندىن . سەنچۇ ؟

— مومامنىڭ ئۆيىدىن .

تۇغلۇق كۆز ئىشارىسى بىلەن بوۋاينى كۆرسىتىپ :

— بۇ كىم ؟ — دەپ پىچىرلىدى .

— بىر يولۇچى ··· بەكمۇ قىزىقچى ئادەم ئىكەن . يولدا كەلگۈچە ماڭا قىزىق چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بەردى ···

ھەي ، دۇنيادا چۆچەك ئاڭلاشقا قىزىقمايدىغان بالىمۇ بارمىدۇ ؟ ··· قۇتلۇقنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان تۇغلۇق بۆلەكچە

جانلىنىپ ، كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى ۋە بوۋايغا ياندىشىپ :
— قۇتلۇق سىزنى چۆچەك ئېيتىشقا بەكمۇ ئۇستا ئىكەن دەيدۇ ، راستمۇ ؟ — دەپ سورىدى .
— راست ، — دېدى بوۋاي كۈلۈمسىرەپ .
— ئۇنداق بولسا ، مەھەللىگە يېتىپ بارغۇچە يەنە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭ ، مەنمۇ ئاڭلاپ قالاي ، بولامدۇ ؟
— بولمايدىغان نېمىسى بار ، بولىدۇ . ئەقىللىق ، رەھىمدىل ۋە ئاق كۆڭۈل كىشىلەر چۆچەك ئاڭلاشقا تېخىمۇ ھېرىسمەن كېلىدۇ . بىراق ، ئوغلۇم ، سەن ئۇنچىۋالا رەھىمدىل بالا ئەمەستەك كۆرۈنىسەن .
تۇغلۇقنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى :
— سىز ··· مېنىڭ رەھىمدىل ئەمەسلىكىمنى قانداق بىلدىڭىز ؟
— ئېشەككە مىنىپ كېتىپ بارغان مۇشۇ تۇرقۇڭدىن بىلدىم . قارىغىنا ، ئېشەك بىچارىگە ئېچىگمۇ ئاغرىماپتۇ . ئۇنىڭغا شۇنچىۋالا يۈكنى ئارتقىنىڭ يەتمىگەندەك ، تېخى مىنىۋالغىنىڭنى كۆرمەمدىغان !
— دادام خۇرجۇننى ئېشەككە ئارتىپ ، ئۈستىگە مىنىۋال ، دېگەن ··· — دەپ غودۇڭشىدى تۇغلۇق .
— داداڭ ئوغلۇم كىچىك ، ھېرىپ قالمىسۇن ، دەپ سېنى ئايىغان گەپ . بۇنىڭ ئۈچۈن سەنمۇ داداڭنى ئايىشىڭ لازىم - دە ! بىر ئائىلىنىڭ تىرىكچىلىكى مۇشۇ ئېشەك بىلەن ئېقىۋاتسا ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالغاندا داداڭ يۈكنى ئۆزى يۈدۈمدۇ ؟

تۇغلۇق بۇرنىنى بىر تارتىۋالدى ـ دە ، بوۋاي بىلەن قۇتلۇققا خىجىللىق ئىچىدە قاراپ قويۇپ ، ئېشەكتىن چۈ- شۈشكە تەمشەلدى .

— توختاپ تۇرغىن ، ئوغلۇم ! — دېدى بوۋاي تۇغلۇق- نى توسۇپ ، — ئېشەكتىن چۈشمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمە .

تۇغلۇق راستىنلا گاڭگىراپ قالدى .

— تېخى بايىلا «ئېشەككە ئىچىڭ ئاغرىماپتۇ» دېگەنىد- دىڭىز ، ئەمدى «چۈشمە» دەيسىز ، ئېيتىڭا ، زادى قانداق قىلسام بولىدۇ ؟

— ھەي ، يىگىت دېگەننىڭ شۇنچىلىك ئىشقىمۇ ئەقلى يەتمەمدىكەن ، بۇنىڭ چارىسى بەكمۇ ئوڭاي . ئۆزۈڭ ئېشەك- كە مىنىپ ئولتۇرۇۋېرىسەن ، خۇرجۇننى بولسا مۈرەڭگە ئارتىۋالىسەن . نەتىجىدە ، ئۆزۈڭمۇ پىيادە قالمايسەن ، ئې- شەك بىچارىمۇ يۈكى يېنىكلەپ ئارام تاپىدۇ .

قۇتلۇق قاقاقلاپ كۈلۈۋەتمەكچى بولۇپ تۇراتتى ، بو- ۋاي ئۇنىڭغا كۆزىنى قىسىپ قويدى ھەم :

— بۇ ئاغىنەڭ مېنىڭ سۆزۈمگە ئىشەنمەيۋاتسا كې- رەك . لېكىن ، ئوغلۇم قۇتلۇق ، سەن مېنىڭ ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيدىغانلىقىمنى بىلىسەن . تۇغلۇق مەن دېگەن- دەك قىلسا ، زىيان تارتمايدۇ ، راستمۇ ؟ — دېدى .

— راست ! — دېدى قۇتلۇق كۈلكىسىنى ئارانلا بې- سىپ تۇرۇپ . ئۇ ، بوۋاينىڭ تۇغلۇقنىڭ ئەقلىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىۋالغانىدى . تۇغلۇق گەدى-

نىنى قاشلىغىنىچە ، ئېڭىشىپ تۇرۇپ ، خۇرجۇننى ئاستى-
دىن بىر چەتكىرەك تارتىپ چىقاردى ۋە قۇتلۇقنىڭ ياردىمى
بىلەن ئاران دېگەندە سول مۇرىسىگە ئارتىۋالدى .
— ھەببەللى ، مانا بۇ ئىشنىڭ جايىدا بولدى ! — دېدى
بوۋاي تۇغلۇقنىڭ كۆڭلىنى تىنىدۇرۇپ ۋە ئۆزىنىڭ بالىلىق
چاغلىرىدا بىر قېتىم ئېشەككە مىنىپ ، سوكەنگە قاچىلانغان
ئۆرۈكنى دۇمبىسىگە يۈدۈپ بازارغا بارغانلىقى توغرىسىدا
بالىلارغا ھېكايە سۆزلەپ بەرگەچ يولنى داۋاملاشتۇردى .

* * *

ئۇلار مەھەللىگە يېتىپ كەلگەندە ، يول بويىدا ئويناۋات-
قان بىر توپ بالا ناتونۇش بوۋايغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان
قۇتلۇق بىلەن تۇغلۇقنى ئورىۋېلىشتى .
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، بالىلىرىم ! — دەپ سالام
بەردى بوۋاي ئېشەكتىن چۈشۈۋېتىپ .
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، بوۋا ! — دەپ چۇرقىراشتى
بالىلار . تۇغلۇق تېخىچە مۇرىسىگە ئارتىقلىق تۇرغان خۇر-
جۇننىڭ ئېغىرلىقىدىن مۈكچىيىپ ، ئېشەك ئۈستىدە ئول-
تۇراتتى . بالىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا يېپىشتى :
— ھوي ، بۇ نېمە قىلىق ؟
— ئېشەككە مىخلاپ قويۇلغاندەك ئولتۇرۇشىنى قا-
راڭلار بۇنىڭ !...
— ھا ... ھا ... ھا ! ... ھا ... ھا ... ھا !...

باللار ئۆچەيلىرى ئۆزۈلگۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. ۋارقىرىشاتتى.

قۇتلۇق ئاغىنىلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، بوۋاينىڭ ئېشىكىنى ئۇتقا قويدى. مېھمانغا بولسا ئۇسسۇزلۇق، نان ۋە ھەر خىل مېۋە - چېۋىلەرنى كەلتۈرۈشتى. بوۋاي قورسىقىنى ئوبدان تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، باللارغا ھەر خىل قىزىق پاراڭلارنى سېلىپ بەردى. خۇددى كىچىك بالىغا ئوخشاش قىزىقچىلىق بىلەن ئۇلارنىڭ ئويۇنىغا قاتناشتى.

قۇتلۇق ئويۇن جەريانىدا قوش تىللىق بىر قەلەمتىراچنى تېپىۋالغانىدى. ئۇنى باللارغا كۆرسىتىپ:

— قاراڭلار ھوي، بۇ قەلەمتىراچ كىمنىڭ؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

بىر پەس جىملىقتىن كېيىن، ئىككى بالا تەڭلا ئۇنىڭ قولىغا يېپىشتى:

— مېنىڭ قەلەمتىرىچىم!...

بۇ باللارنىڭ بىرى خۇرجۇن بىلەن ئېشەكنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئەمدىلا ئويۇنغا ئۈلگۈرۈپ كەلگەن تۇغلۇق، يەنە بىرى ئاق سېرىققىنا كەلگەن، تۇرقىدىن ياۋاشلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بىر بالا ئىدى. بۇ ئىككىيلەننىڭ تالىشىشىنى كۆرگەن بوۋاي ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، قۇتلۇقنىڭ قولىدىن قەلەمتىراچنى ئالدى.

— ئالدىرىماڭلار باللار، بۇ دەتالاشنى مەن ئايرىپ قوياي، قەلەمتىراچ زادى قايسىڭلارنىڭ؟

— مېنىڭ ! — ھورپەيدى تۇغلۇق .

— يالغان ئېيتىۋاتىدۇ ، قەلەمتىراچ مېنىڭ ! — دەپ ۋارقىرىدى ئاق سېرىق بالا .

— بۇ قەلەمتىراچنى سەن نەدىن ئالغان ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي تۇغلۇقتىن .

— ئەسلىي دادامنىڭ ئىدى . كېيىن ، ماڭا بەرگەن . ئۈچ يىلدىن بېرى ئۇنى ئۆزۈم تۇتۇپ كېلىۋاتىمەن .

بوۋاي يەنە بىر بالىدىن سورىغانىدى ، ئۇ بۇ قەلەمتىراچنى بۇلتۇر يازدا پىچاقچى قوشنىسى ئىسمەت ئاكىنىڭ سوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتى . بوۋاي قەلەمتىراچنى كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ ، سىنچىلاپ قارىغانىدى ، ئۇنىڭ تىغىغا ئويۇلغان بىر قاتار رەقەملەر ئوچۇق كۆرۈندى . ماھىر ئۇستا ئۆز قولىدىن چىققان بۇ ئەسۋابقا سوقۇلغان ۋاقتىنى ئويۇپ يېزىشنى ئۇنتۇمىغانىكەن . ئۇنىڭدىكى ۋاقىت ئاق سېرىق بالىنىڭ ئېيتقىنىغا دەلمۇدەل توغرا كېلەتتى .

— قەلەمتىراچ راستتىنلا سېنىڭ ئىكەن ، — دېدى بوۋاي ئۇنى ھېلىقى كىچىك بالىغا بېرىۋېتىپ ۋە بۇنداق دېيىشىدىكى سەۋەبنى بالىلارغا سۆزلەپ چۈشەندۈردى .

— يالغانچى ! ...

— قارا يۈز ! — ... دەپ ۋارقىراشتى بالىلار تۇغلۇققا دىۋەيلىشىپ .

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن بىرەر قەلەمتىراچنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ كويىدا كۆيۈپ يۈرگەن

تۇغلۇق ئاقىۋەتتە ئۆزىنىڭ كۆپچىلىك ئالدىدا مۇنداق ئىزاغا قېلىشىنى ئويلىمىغانىدى .

شۇڭا ، ئۇنىڭ قەلەمتىراچقا ئېسىلغان چاغدىكى بىشەم- لىكى سۇنۇپ ، نومۇس ۋە ئەلەم ئىچىدە «پاڭگىدە» يىغلى- ۋەتتى .

— كېرەك يوق ئوغلۇم ، يىغلىما ! — دېدى بوۋاي ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن يالغان سۆزلى-مىسەڭلا بولدى . ئاق كۆڭۈل ، سەمىمىي بولغىن ، ئىزا - ئاھانەتكە ئۇچرىمايسەن . لېكىن ، مەن ساڭا خاتىرە ئۇچۇن كىچىككىنە سوۋغات قالدۇراي ، ئىشىنىمەنكى ، ئۇ سېنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشىڭغا ، ئاق كۆ-ڭۈل ، سەمىمىي بولۇشۇڭغا ياردەم بېرىدۇ .

بوۋاي شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ، ئۆزىنىڭ قارا مۇڭگۈز ساپلىق قەلەمتىراچىنى تۇغلۇققا بەردى . بۇنى كۆرگەن تۇغ-لۇقنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرى خۇشاللىقتىن پارقىراپ كەتتى ۋە قەلەمتىراچنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ تۇرۇپ :

— رەھمەت بوۋا ! مەن چوقۇم سىز ئۇمىد قىلغاندەك ياخشى بالا بولۇشقا تىرىشىمەن ، بۇنىڭدىن كېيىن يالغان سۆزلىسەم دوست - بۇرادەرلىرىم ئالدىدا قارا يۇز بولۇپ كېتەي ! ... — دېدى .

بوۋاي خۇرجۇننى ئاختۇرۇپ ، كىچىككىنە بىر كىتابنى قولىغا ئالدى - دە ، ئۇنى قۇتلۇققا سۇنۇپ :

— تېپىۋالغان نەرسەڭنىڭ سۆيۈنچىسىنى ساڭا ئۆزۈم بېرەي . بۇ كىتاب ساڭا مەندىن يادىكار بولسۇن . ئۇنىڭدا ئەجدادلىرىمىزنىڭ كېيىنكىلەرگە قالدۇرغان پەند - نەسى-ھەتلىرى يېزىلغان . بۇ ھېكمەتنى ئاغىنىلىرىڭگە ئوقۇپ بەرگىن . ياخشى ئۆگىنىڭلار ، ئەقىللىق بولۇڭلار ! ... — دېدى .

ناتونۇش بوۋاي سۆزىنى ئاياغلاشتۇرۇپ ، بالىلار بىلەن

خوشلاشتى ـ دە ، ئېشىكىگە مىنىپ ، ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى .

شۇ ئارىدا ئېتىزدىن يانغان كىشىلەر قۇتلۇق ۋە باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئاڭلاپ ، دەسلەپتە ھەيران قېلىشتى ، ئارىدىن بىرى :

— ھوي ، سىلەر بۇ يولۇچىنى كىم دەپ ئويلايسىلەر ؟ گەپ ـ سۆزلىرىدىن ، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇ نەسرىدىن ئەپەندىدەك قىلىدۇ ؟ — دېگەنىدى ، توپلىشىپ تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بىر ئېغىزدىن :

— راست ، ئۇ چوقۇم نەسرىدىن ئەپەندى ، مەھەللىمىزگە نەسرىدىن ئەپەندى كەپتۇ ! — دەپ غۇلغۇلا قىلىشتى .

— نەسرىدىن ئەپەندى ؟ !...

بۇ سۆيۈملۈك نامنى ئاڭلىغان بالىلار قىن ـ قىنىغا پاتماستىن ۋارقىراپ ، سەكرىشىپ تەنتەنە قىلىشتى .

كۆنۈكمە

1 . تېكىست قانچە بۆلەككە بۆلۈنگەن ؟ ھەربىر بۆلەكتە نېمىلەر سۆزلەنگەن ؟ مەزمۇنىنى ئىخچام بايان قىلىڭلار .

2 . بوۋاي قۇتلۇق بىلەن تۇغلۇققا نېمىشقا ئىككى خىل مۇئامىلە قىلدى ؟ تېكىستتىن مۇناسىۋەتلىك سۆز ـ جۈملىلەرنى تېپىپ سۆزلەپ بېرىڭلار .

3 . «قۇتلۇق ئويۇن جەريانىدا قوش تىللىق بىر قەلەمتىراچنى تېپىۋالغانىدى ...» دېگەن يەردىن «... ياخشى ئۆگىنىڭلار ، ئەقىللىق بولۇڭلار !...» دېگەن يەرگىچە ئىن-

تۇناتسىيە بىلەن ئۇنلۇك ئوقۇڭلار . «كىرەك يوق ئوغلۇم ، يىغلىما !...» دېگەن يەردىن «ئاق كۆڭۈل ، سەممىي بو-لۇشقا ياردەم بېرىدۇ» دېگەن يەرگىچە يادلىۋېلىڭلار ۋە مەند-سىنى چۈشىنىپ ، سۆزلەپ بېرىڭلار .

4 . تېكىستنىڭ باش ـ ئاخىرى قانداق ماسلاشتۇرۇل-غان ؟ كىشىلەر بوۋاينى نېمە ئۈچۈن نەسرىدىن ئەپەندى دەپ ئويلاپ قالدى ؟

5 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ۋە ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن پايدىلىنىپ ، جۈملە تۈزۈڭ-لار .

جاھان قۇيرۇق سوكال ئۆتۈش ئالەمدىن
كىيىش مىش ـ مىش گەپ گۇمان قىلماسلىق
بىپەرۋا مۇغەمبەرلىك روناق تېپىش
دەتالاش ھۇرپىيىش ناتونۇش
بىشەملىك

6 . تېكىستتە بەزى جۈملىلەرنىڭ كەينىگە نېمە ئۈچۈن كۆپ چېكىت قويۇلغانلىقىنى چۈشىنىۋېلىڭلار .

8 . خۇاڭخې پىلى

بېيجىڭ تەبىئەت مۇزېيىنىڭ قەدىمكى جانلىقلار زالىغا چوڭ بىر پىلنىڭ ئىسكىلىتى قويۇلغان . بۇ ، قەدىمكى خۇاڭخې پىلىنىڭ تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىتى ئىدى . بۇ پىل ئىسكىلىتىنىڭ ئېگىزلىكى تۆت مېتىر ، ئۇزۇنلۇقى سەك-كىز مېتىر بولۇپ ، قۇيرۇق قىسمىدىن باشقا ھەممە ئەزاسى تاشقا ئايلانغان سۆڭەكلەردىن تەركىب تاپقان . قاراڭلار ، ئالدىنقى تەرىپىدە ئۈچ مېتىردىن ئۇزۇنراق پىل چىشى تۇرىدۇ . ئۇنىڭغا باش ئۇستىخىنى بىلەن جاغ سۆڭىكى تۇتى-شىپ تۇرىدۇ ، ھەتتا ناھايىتى تەستە بايقاشقا بولىدىغان تىل ئۇستىخىنىمۇ ساقلانغان . 100 نەچچە پارچىدىن قۇرۇلغان پۇت بارمىقى سۆڭەكلىرى ئىچىدىكى ئۈچ - تۆت سانتىمې-تىر كېلىدىغان چىمەلتەك سۆڭىكىمۇ يوقىلىپ كەتمىگەن . قەدىمكى خۇاڭخې پىلىنىڭ ئىسكىلىتىدەك مۇنداق مۇكەم-مەل ساقلانغان تاشقا ئايلانغان پىل قالدۇقىنىڭ تېپىلىشى تارىختا ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ . ئىسكىلىتىنىڭ ئالدىدا تۇر-غان ئادەملەر خۇددى چوڭ بىر پىلنىڭ بېشىنى ئېگىز كۆتۈ-رۈپ چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولىدۇ .

ئالىملار بۇ خۇاڭخې پىلىنىڭ تارىخى توغرىسىدا مۇن-داق پەرەز قىلىشتى :

بۇنىڭدىن ئىككى مىليون يىل ئىلگىرىكى ھاۋا ئوچۇق ، شامالسىز بىر كۈنى قۇياش ئاسماندا ئوتتەك يالقۇنجايتتى ، ئوت - چۆپ ، چاتقاللار خۇددى ھازىرلا ئوت ئالدىغاندەك قىزىپ كەتكەنىدى . دۆب دەرەخلىرىنىڭ يوپۇرماقلىرى قىمىرلاپمۇ قويمايتتى . توپ - توپ بۆكەنلەر ، تۆگىقۇشلار ئۇياقتىن - بۇياققا ئالدىرىماي مېڭىپ يۈرەتتى . كىچىك بىر دەريا شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئاستاغىنە سوزۇلۇپ ئاقاتتى .

بىر توپ خۇاڭخې پىلى بىر چوڭ ئەركەك پىلنىڭ يول باشلىشىدا دۈپۈرلىشىپ بۇياققا كېلىشتى . ھارغىنلىق ۋە چاڭقاش ئۇلارنى قىيناپ ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى . ئالدىدىكى كىچىك دەريانى كۆرۈپلا ، پىللار خوشاللىقىدىن يۈگۈرۈشتى .

چوڭ پىل ھەممىنىڭ ئالدىدا دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى . ئۇ ، ئۇزۇن خارتۇمىنى سوزۇپ ، سۇ ئىچمەكچى بولدى . لېكىن ، دەريا سۈيى بەك تېيىز بولغاچقا ، ئىچەلمەدى ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالدىغا يەنە بىر قەدەم تاشلىدى . ئۇنىڭ سۇغا كىرىپ راسا قېنىپ بىر ئىچىۋالغۇسى ، ئوبدان بىر چۆمۈلۈۋالغۇسى كەلدى ، ئۇنداق قىلسا نېمىدېگەن راھەت بولاتتى - ھە ! چوڭ پىل ئوڭ پۇتىنى يوغان بىر يۇملاق تاشنىڭ ئۈستىگە قويۇشىغىلا تاش ئالدىغا سۇرۇلۇپ كەتتى ، پىل ئەمدىلا كۆتۈرگەن سول پۇتىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمەي ، دەرياغا چۈشۈپ كەتتى - دە ، دەريا تېگىدىكى لاي - پاتقاققا دەسسىۋېلىپ ، چوڭقۇر پېتىپ قالدى .

يۇمشاق ۋە سۇيۇق لاي ـ پاتقاق بۇنداق ئېغىر پىلنى قانداق ـ مۇ كۆتۈرەلىسۇن؟ بىردەمدىلا پىلنىڭ بەدىنى بىر يانغا قىڭغىيىپ دەرياغا يىقىلدى. ئۇ كۈچەپ تېپىچەكلەيتتى، تېپىچەكلىگەنسېرى لاي ـ پاتقاقتا تېخىمۇ چوڭقۇرراق پاتات ـ تى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قۇتقۇزۇۋېلىشنى تىلەپ ھۆركى ـ رىدى، دەل شۇ چاغدا دەريا سۈيى ئۇنىڭ ئاغزىغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلۇپ، بۇلدۇقلاپ كىرىپ كەتتى.

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان پىللار قەدەملىرىنى توخ ـ تىتىشىپ، پاتقاقتا تىرمىشىۋاتقان چوڭ پىلغا چۆچۈگەن ھالدا قارىشاتتى، ئۇلار قورققىنىدىن سۇ ئىچىشكە جۈرئەت قىلالماي، تەرەپ ـ تەرەپكە پېتىراپ كەتتى.

پاتقاققا پېتىپ قالغان چوڭ پىل ئاخىرى قىمىرلىيال ـ ماس بولۇپ قالدى.

كۈنلەر كېيىندىن كۈنلەر ئۆتۈپ، پىل لاتقا، لاي ـ پاتقاقلار بىلەن كۆمۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ تېنى چىرىدى، لېكىن ئۇستىخانلىرى بىلەن چوڭ چىشى ئاستا ـ ئاستا تاشقا ئوخشاش بىر قاتمىغا ئايلاندى.

ئىككى مىليون يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ جەرياندا يەر يۈزىدە غايەت زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. بۇرۇنقى ئوت ـ لاقلار يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ئېگىزلىككە ئايلاندى، يەر ئۇستىدە بەزى ئېگىز تاغلار پەيدا بولدى، سۈيى مول يېڭى دەريا چوڭ پىل تىنچقىنا ياتقان جايدىن ئېقىپ ئۆتۈشكە باشلىدى.

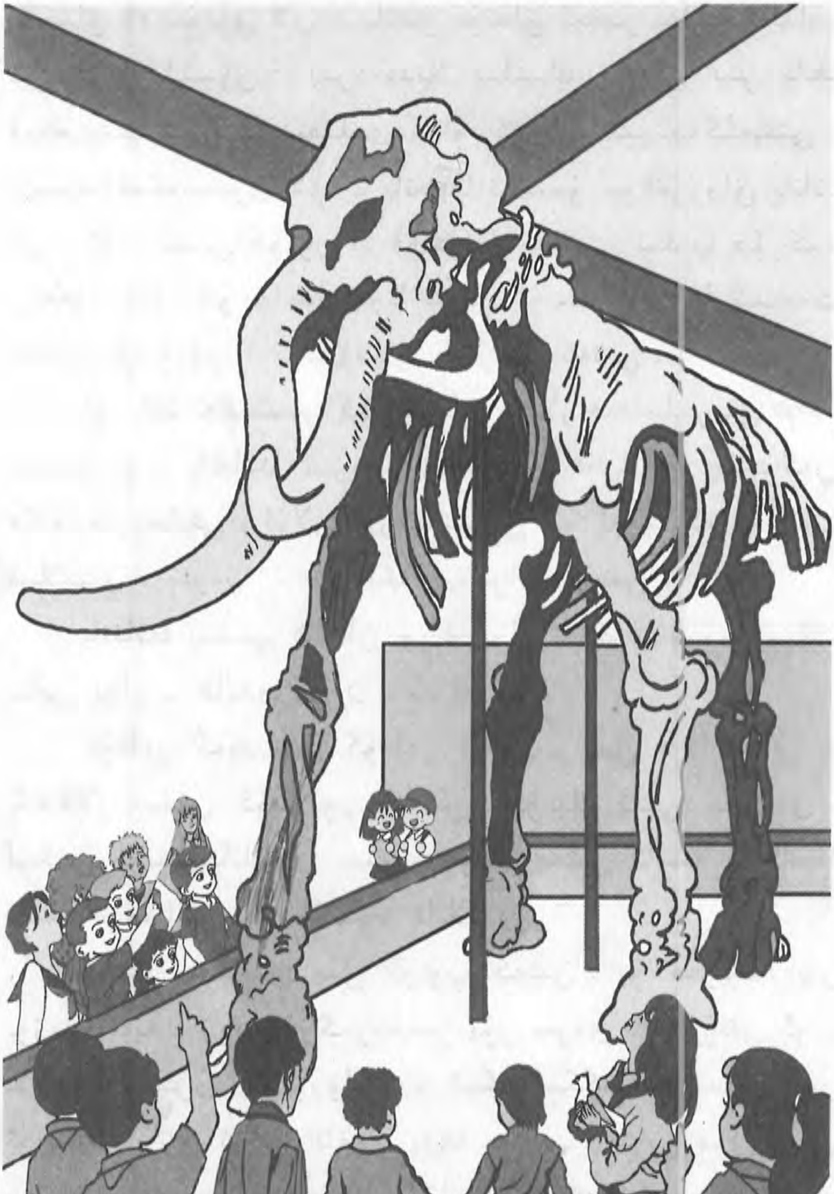

1973 ـ يىلى ئەتىيازدا، گەنسۇ ئۆلكىسىدىكى بىر گۇڭشېنىڭ ئەزالىرى شۇ يەرنى كولاپ قۇمساڭغۇ توپا ئېلىۋاتقاندا، تۇيۇقسىز لا توپىنىڭ ئىچىدىن بىر پارچە ئاپئاق پىل چىشىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلار بۇنى دەرھاللا يۇقىرىغا مەلۇم قىلدى. يۇقىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بۇ يەر قېزىلىشقا باشلىدى. تاشقا ئايلانغان قالدۇقنىڭ ئەتراپى قېزىپ بولۇنغاندا كىشىلەر يانتۇ ھالدا قۇمساڭغۇ توپىغا پېتىپ ياتقان، پۈتى يۇمىلاق تاشقا دەسسەلگەن چوڭ بىر پىلنىڭ ئىسكىلىتىنى ئېنىق كۆردى، ئۇنىڭ ئۆرە تۇرغۇزۇلغاندىكى قىياپىتىدىن پۈتى تېيىلىپ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن چاغدىكى ھالىتىنى قىياس قىلغىلى بولاتتى. ئۇنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىدىكى سۆڭەكلەرنىڭ ئۆز ئارا تۇتىشىپ تۇرغاندىكى ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن ياتقان ئورنىدىن قوزغالمىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى، شۇڭا ئۇ مۇشۇنداق مۇكەممەل ساقلانغان.

كۆنۈكمە

1. بۇ قەدىمكى خۇاڭخې پىلىنىڭ تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىتىنىڭ ناھايىتى مۇكەممەل ساقلانغانلىقىنى قايسى جەھەتلەردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ؟

2. ئالىملار خۇاڭخې پىلىنىڭ تارىخى توغرىسىدا قانداق پەرەزلەرنى قىلدى؟

3. ئالىملار نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق پەرەز قىلىشتى؟ تېكىستتىن مۇناسىۋەتلىك سۆز ـ جۈملىلەرنى

تېپىپ ئاستىغا سىزىڭلار ۋە ئۈنلۈك ئوقۇڭلار .

4 . تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، ئابزاسلارغا بۆلۈڭلار ھەمدە ھەربىر ئابزاسنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار ، ئاندىن شۇ ئاساستا تېكىستنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى قىسقىچە بايان قىلىڭلار .

5 . تېكىستتە قايسى قىسىملار مۇھىم نۇقتا سۈپىتىدە يېزىلغان ؟ نېمە ئۈچۈن مۇھىم نۇقتا سۈپىتىدە يېزىلغان ؟

6 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ۋە ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

تەبىئەت مۇزېيخانىسى	قەدىمكى جانلىقلار
<u>تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىت</u>	پەرەز قىلىش
پىتراپ كېتىش	<u>مۇكەممەل</u>

يېزىقچىلىق

مۇھىم نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش ، ئاساسلىق ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇنلارنى پەرقلەندۈرۈش

بىرەر ماقالىنى يېزىشتىن بۇرۇن ، بۇ ماقالىدە نېمىلەرنىڭ سۆزلىنىدىغانلىقىنى ، قايسىلىرىنىڭ ئاساسلىق ، قايسىلىرىنىڭ ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلىنىش ، ئاساسلىق مەزمۇنلارنى مۇھىم نۇقتا سۈپىتىدە يېزىش لازىم . يېزىلغان ماقالىدە مۇھىم نۇقتا گەۋدىلەندۈرۈلسە ، ئاساسلىق ۋە ئىككىنچى ئورۇندىكى مەزمۇنلار پەرقلەندۈرۈلسە ، ئوقۇغان ھامان مۇھىم مەزمۇنلارنى ئاسانلا تۇتۇۋېلىپ ، چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولغىلى بولىدۇ .

«خۇاڭخې پىلى» دېگەن تېكىستنى مىسالغا ئالساق ، ئاپتورنىڭ بۇ ماقالىنى يېزىشتىن مەقسىتى كىشىلەرگە قەدىمكى دەۋردىكى خۇاڭخې پىلىنىڭ تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىتىنى تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت . تاشقا ئايلانغان بۇ پىل ئىسكىلىتىنىڭ ناھايىتى مۇكەممەل ساقلانغانلىقى ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ ، بۇ ، تاشقا ئايلانغان پىلنى بايقاش تارىخىدا ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ . بۇ مەسىلىنى ئاپتور بىر-

نەچچە جەھەتتىن سۆزلەپ چۈشەندۈرگەن . ئالدى بىلەن تاش-قا ئايلانغان پىلنىڭ ئىگىزلىكى ، مۈكەممەللىكى ، ئاندىن ئالىملارنىڭ خۇاڭخې پىلىنىڭ تارىخى توغرىسىدىكى پەرەز-لىرى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ، خۇاڭخې پىلىنىڭ قانداق قىلىپ تاشقا ئايلانغانلىقى ، ئەڭ ئاخىرىدا تاشقا ئايلانغان پىلنىڭ قانداق بايقالغانلىقى سۆزلەنگەن . تېكىستتە ، ناھايىتى مۈ-كەممەل ساقلانغان تاشقا ئايلانغان پىل ئىسكىلىتىنى كۆر-گەندىن كېيىن كىتابخانلاردا نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق مۈكەم-مەل ساقلىنىپ قالغان؟ دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ . بۇنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئاپتور خۇاڭخې پىلىنىڭ تارىخىنى ، قانداق قىلىپ تاشقا ئايلانغانلىقىنى ۋە قانداق بايقالغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆتكەن ، سۆزلىگەندىمۇ ناھايىتى كونكرېت سۆزلى-گەن .

خۇاڭخې پىلىنىڭ تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىتىنى كۆر-گەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى پەقەت ئۇنىڭ ئىگىز ، يوغانلىقىغىلا دىققەت قىلىپ ، مۈكەممەللىكىگە سەل قارايدۇ . شۇڭلاشقا ، ئاپتور ئالاھىدە مەقسەت بىلەن ئۇنىڭ «مۈكەممەل» لىكىنى ھەم كونكرېت ، ھەم تەپسىلىي يازغان .

نېمە ئۈچۈن ئۇ مۇشۇنداق مۈكەممەل ساقلانغان؟ بۇ ، مۇشۇ تېكىستنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولغانلىقى ئۈچۈن ، مۇھىم نۇقتا سۈپىتىدە يېزىلغان ، ئالىملارنىڭ خۇاڭخې پىلى توغرىسىدىكى پەرەزلىرىمۇ ناھايىتى تەپسىلىي يېزىل-غان . ئالىملار خۇاڭخې پىلىنىڭ پۇتى تېيىلىپ كېتىپ ، لاي - پاتقاققا پېتىپ قالغانلىقىنى پەرەز قىلىپلا قالماس-

تىن ، بەلكى يەنە ئۇنىڭ دەرىيادا يانچە يېتىپ قېلىپ ، كۇچەپ تېپىچەكلىگىنىنىمۇ پەرەز قىلغان . بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ خۋاڭخې پىلى ئىسكىلىتىنىڭ نېمە ئۇچۇن ئاشۇ خىلدا ، ئاشۇنداق مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغانلىقىنى چۇشەندۇرىدۇ .

تېكىستتە خۋاڭخې پىلى ئىسكىلىتىنىڭ تاشقا ئايلىنىش جەريانى بىرقەدەر ئاددىي ، ئىخچام يېزىلغان . چۇنكى ، ھەرقانداق بىر ھايۋان ئىسكىلىتىنىڭ تاشقا ئايلىنىش جەريانى ئوخشاش بولۇپ ، خۋاڭخې پىلىمۇ ئۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس .

تېكىستنىڭ ئاخىرىدا ، تاشقا ئايلانغان پىلنىڭ بايقىلىش جەريانى ئاساسەن ، ئۇچ نۇقتا بويىچە يېزىلغان :

1) تاشقا ئايلانغان پىل يۇقىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە قېزىلىشقا باشلىغان .

2) تاشقا ئايلانغان پىلنىڭ ئەتراپى قېزىلىپ بولۇنغاندا ، پىل ئىسكىلىتى يانتۇ ھالدا قۇمساڭغۇ توپىغا پېتىپ قالغان ، پۇتى يۇمىلاق تاشقا دەسسەلگەن ھالەتتە ياتقان .

3) ئۇنىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىدىكى سۆڭەكلەرنىڭ ئۆز ئارا تۇتىشىپ تۇرغان ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئۆلگەندىن كېيىن ياتقان ئورنىدىن يۆتكەلمىگەن .

بۇ ئۇچ نۇقتا ، كىتابخانلارغا تاشقا ئايلانغان پىلنىڭ نېمە ئۇچۇن شۇ قەدەر مۇكەممەل ساقلانغانلىقىنى چۇشەندۇرۇپلا قالماستىن ، بەلكى يەنە ئۇلارغا ئالىملارنىڭ خۋاڭخې پىلىنىڭ سۇغا چۇشۇپ كەتكەن ئەھۋالى ھەققىدىكى پەرەز-

لىرىنىڭ ئاساسقا ئىگە ئىكەنلىكىنىمۇ ئېيتىپ بېرىدۇ . بۇ
ئۈچ نۇقتا ، گەرچە ئاساسلىق مەزمۇن ھېسابلانمىسىمۇ ،
لېكىن تولۇق چۈشەندۈرۈلمىسە ، ئاساسلىق مەزمۇن ئىس-
پاتلىنىش ئاساسىنى يوقىتىپ قويىدۇ .

ماقالە يېزىشتىكى مەقسەتنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى
تۈپەيلىدىن ، ماقالىدىكى مۇھىم نۇقتىلارمۇ ئوخشاش بول-
مايدۇ . بۇ ماقالىدە نۇقتىلىق تۈردە يېزىلغان مۇشۇ قەدىم-
كى خۋاڭخې پىلىنىڭ تاشقا ئايلانغان ئىسكىلىتىدىكى ئالا-
ھىدىلىكلەر ۋە ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە
ئىگە بولۇپ قېلىشىدىن ئىبارەت ئىككى مەزمۇن بولۇپ ،
بۇ كىتابخانلار بىلىۋېلىشنى ناھايىتى خالايدىغان مەزمۇنلار-
دۇر . بۇ مەزمۇنلارنى چۈشەندۈرۈپ بەرمەيدىغانلىرىنى تەپ-
سىلىي بايان قىلىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز .

ئۈچىنچى مەشىق

1 . بېرىلگەن سۆزلەرنىڭ مۇۋاپىقلىرىنى بوش ئورۇن-
لارغا يېزىڭلار .

كەشىپ قىلىش ، بايقاش

ئېدىسون تەكرار - تەكرار تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق ،
ئاخىرى لامپۇچكىنى ( ) .

ئارخېئولوگلار يېقىندا يەنە بىر تاشقا ئايلانغان ھايۋاننى
( ) .

مەنە ، ئەھمىيەت

ئەۋلادلارنى تەربىيىلەپ ، ھەرقايسى جەھەتلەردىن يۇ-
قىرى ساپاغا ئىگە قىلىش ، مىللەتنىڭ كېلەچىكىدىن ئېيت-
قاندا ، زور ( ) كە ئىگە چوڭ ئىش .

بۇ سۆزنىڭ ( ) گە قارىغاندا ، جۈملىدە خاتا
ئىشلىتىلگەن .

ئەستايىدىل ، تەپسىلىي

ئىشلىگەن ئىشىڭىزنىڭ جەريانىنى ( )
ئېيتىڭ .

ئۇ ئىشنى ناھايىتى ( ) قىلىدۇ .

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، كۆپ چېكىتنىڭ
نېمە ئۈچۈن ئىشلىتىلگەنلىكىنى بىلىۋېلىڭلار .

1) ياخشى ، ناھايىتى ياخشى !··· بۇ بىر ئاددىي قونچاق ئەمەس ، قوڭغۇراق ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان گۇۋاھچى ئىدىكەن .

2) ئۇجمىنىڭ غول قىسمى ناھايىتى قاتتىق ، ئىچكى تالالىرى رەڭدار بولغاچقا ، ئۇنىڭدىن ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ تۈۋرۈكلىرىنى ، دۇتار ، تەمبۇر ، راۋاب ··· لارنى ياسىغىلى بولىدۇ .

3) تۇرپان ئۈزۈمى دۇنياغا داڭلىق . ئۇنىڭ كىشمىش ئۈزۈم ، ئاق سايىۋا ، قىزىل سايىۋا ، مۇناقى ··· قاتارلىق تۈرلىرى بار .

3 . بىرەر شەيئى چۈشەندۈرۈلىدىغان بىر پارچە ماقالە يېزىپ كېلىڭلار . ئۇنىڭدا مۇھىم نۇقتىلارنى تەپسىلىي ، قالغانلىرىنى ئىخچام يېزىشقا ، مۇھىم نۇقتىلارنى گەۋدىلەندۈرۈپ ، ئىككىنچى ئورۇندىكىلىرىنى ئاددىيراق يېزىشقا دىققەت قىلىڭلار .

4 . تۆۋەندىكى شېئىرنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ، ئاندىن چۈشەنچەڭلارنى ئۆز سۆزۈڭلارغا ئايلاندۇرۇپ يېزىپ كېلىڭلار .

هايات بىغى ئىنساننى چىللار ،
ئىلىم بىلەن يورۇيدۇ دىللار .
پۇشايمانغا قالىدۇ كىشى ،
ئۆتۈپ كەتسە بىھۇدە يىللار .

5 . تۆۋەندىكى «ئەڭ مۇھىم پەزىلەت» دېگەن پارچىنى ئوقۇپ ، تەسىراتىڭلارنى سۆزلەپ بېرىڭلار .

ئەڭ مۇھىم پەزىلەت

ماتېماتىكىنى قىزىقىپ ئۆگىنىدىغان بىر بالا ھەر قېتىملىق ماتېماتىكا ئىمتىھانىدا 100 نومۇر ئالىدىكەن . ئۇ كۆڭلىدە : چوڭ بولسام چوقۇم داڭلىق بىر ماتېماتىكا ئالىمى بولىمەن ، دەپ نىيەت باغلاپتۇ ، ئەمما ئالىم بولۇش ئۈچۈن يەنە قانداق شەرتلەرنى ھازىرلاش كېرەك ؟

بىر كۈنى ، ئۇ ئاتاقلىق بىر ماتېماتىكا ئالىمىغا خەت يېزىپ ، بۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ . ئۇزاق ئۆتمەي ، بۇ پېشقەدەم ئالىم بالىغا جاۋاب خەت يېزىپ ، ئۇنىڭ بىلەن پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە ئۇچرىشىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ .

بۇ ئىككىيلەن ئۇچرىشىپتۇ . پېشقەدەم ئالىم يېنىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى چىقىرىپ ، جىددىي تۇستە :

— ئۇنداق بولسا ، ئالدى بىلەن سىزدىن ئىمتىھان ئېلىپ كۆرەي ، ئاندىن سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرەي ، — دەپتۇ .

بالا ئىمتىھان قەغىزىنى جىددىيلەشكەن ھالدا قولىغا ئاپتۇ . ئۇ قەغەزنىڭ قېتىنى ئېچىپ قارىسا ، قەغەزگە پەقەت «1+1=?» دېگەن بىرلا مەسىلە يېزىلغانىكەن .

بالا شۈبھىلىنىپ ، بىر ئىمتىھان قەغىزىگە ، بىر ئالىمغا قاراپ تۇرۇپ قاپتۇ . ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ قەلەم تەۋرىتىشكە پېتىنالماپتۇ .

بۇ چاغدا ، پېشقەدەم ئالىم مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرغان كۆزىنى ئۇنىڭغا تىكىپ ، مۇلايىملىق بىلەن بالىنىڭ بېشىنى سىلاپتۇ ۋە :

— بالام ، نېمىشقا يازمايسەن ؟ قارا ، بىرنى بىرگە قوشسا نەتىجىسى ئىككى بولىدۇ . ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا جۇرئەت قىلىشتا چىڭ تۇرۇش كېرەك . ئېسىڭدە بولسۇنكى ، بۇ — ئالىملارنىڭ ئەڭ مۇھىم پەزىلىتى ، — دەپتۇ .

9 . ئايدىڭ كۈيى

بۇنىڭدىن 200 نەچچە يىللار ئىلگىرى، گېرمانىيىدە بېتخوۋېن دېگەن بىر مۇزىكانت ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ نۇرغۇنلىغان داڭلىق مۇزىكىلارنى ئىجاد قىلغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ پىئانىنو بىلەن ئورۇندىلىدىغان مەشھۇر مۇزىكىسى — «ئايدىڭ كۈيى»نى مۇنداق يېزىپ چىققانىكەن.

مەلۇم بىر يىلى كۈزدە، بېتخوۋېن سەييارە ئويۇن كۆرسىتىش جەريانىدا، رېين دەرياسى بويىدىكى بىر كىچىك كەنتكە كەپتۇ. ئۇ بىر ئاخشىمى، سەيلە قىلىپ خىلۋەت چىغىر يولدا كېتىۋاتقىنىدا، بىر كەپىدىن ئۆزى ئىجاد قىلغان بىر مۇزىكىنىڭ پىئانىنودا ئۈزۈپ - ئۈزۈپ چېلىنىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

بېتخوۋېن كەپىگە يېقىنلاشقاندا، پىئانىنونىڭ ئاۋازى بىردىنلا ئۈزۈلۈپ قاپتۇ ۋە كىملەرنىڭدۇر پاراڭلىشىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بىر قىز:

— بۇ مۇزىكىنى چېلىش ئەجەب تەس ئىكەن! باشقىلارنىڭ چالغىنىنى بىرقانچە قېتىم ئاڭلىغان بولساممۇ، قانداق چېلىشنى زادى ئۆگىنەلمىدىم. بېتخوۋېننىڭ ئۆزىنىڭ چالغىنىنى ئاڭلىغان بولسام، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە! — دەپتۇ.

ئەر كىشى :

— شۇنداق بولغان بولسا ھەقىقەتەن ياخشى بولاتتى ، بىراق مۇزىكا كېچىلىكىنىڭ بېلىتى بەك قىممەت ئىكەن ، بىز بەك نامرات ـ تە ، — دەپتۇ .

قىز :

— ئاكا ، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ، مەن مۇنداقلا دەپ قويدۇم ، — دەپتۇ .

بېتخوۋېن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، ئىشىكنى ئاچقىنىچە ، ئاستا مېڭىپ كەپىگە كىرىپتۇ . كەپىدە بىر تاللا شام ياندۇرۇلغان بولۇپ ، ئۇنىڭ غۇۋا يورۇقىدا بىر ئەر شىبلىت تىكىۋاتقان ، دېرىزىنىڭ ئالدىغا بىر كونا پىئانىنو قويۇلغان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئالدىدا 16 — 17 ياشلار چامىسىدا ، كېلىشكەن ، بىراق ئىككى كۆزى ئەما بىر قىز ئولتۇرغانىكەن .

موزدۇز ئۆيگە بىر ناتونۇش ئادەمنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ :

— ئەپەندىم ، كىمنى ئىزدەيسىز ؟ بۇ ئۆيگە خاتا كىرىپ قالدىڭىزمۇ قانداق ؟ — دەپتۇ .

— خاتالاشمىدىم ، مەن مۇشۇ قىزغا پىئانىنودا بىر مۇزىكىنى چېلىپ بېرىش ئۈچۈن كەلدىم ، — دەپتۇ بېتخوۋېن .

قىز دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئورۇن بوشىتىپ بېرىپتۇ . بېتخوۋېن پىئانىنونىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ، قىز ھېلىلا چالغان مۇزىكىنى چېلىشقا باشلاپتۇ ، ئەما قىز پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن مۇزىكىغا مەھلىيا بولۇپ كېتىپتۇ ، مۇزىكا

تۈگىشى بىلەنلا ، ئۇ ھاياجانلىنىپ :
— ئاھ ، نېمىدېگەن ماھىرلىق بىلەن چېلىنغان مۇزى- كا ، بۇ ! ھېسسىيات نەقەدەر چوڭقۇر - ھە ! سىز ، سىز ، بېتخوۋېن ئەپەندىغۇ دەيمەن ؟ — دەپتۇ .

بېتخوۋېن جاۋاب قايتۇرمايلا ، ئەما قىزدىن :

— ئاڭلاشنى خالامسىز ؟ يەنە بىر مۇزىكا چېلىپ بې- رەيمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

بۇ چاغدا شامال چىقىپ ، شامنى ئۆچۈرۈۋېتىپتۇ . ئاي نۇرى دېرىزىدىن چۈشۈپ ، ئۆيدىكى نەرسىلەر ئۈستىگە كۈ- مۈش رەڭلىك تور پەردە يېپىلغاندەك ، ئىنتايىن سۈزۈك كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ . بېتخوۋېن ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرغان نام- رات ئاكا - سىڭىلغا تىكىلىپ قارىغىنىچە ، دېرىزىدىن چۈشكەن ئاينىڭ نۇرىدا بارماقلىرى بىلەن پىئانىنونىڭ تىل- لىرىنى بېسىشقا باشلاپتۇ . موزدوز جىمجىت ئولتۇرۇپ تىڭشاپتۇ . ئۇ ئۆزىنى خۇددى دېڭىزغا يۈزلىنىپ تۇرغان- دەك ، ئاي بولسا سۇ بىلەن ئاسمان تۇتىشىپ تۇرغان جايدىن ئۆرلەۋاتقاندەك ، يېنىك دولقۇنلاۋاتقان دېڭىز يۈزىنى بىر- دىنلا كۈمۈشتەك ئاي نۇرى قاپلاپ كەتكەندەك ، ئاي بارغان- سېرى يۇقىرى ئۆرلەپ ، سۈپسۈزۈك بۇلۇتلارنى كېسىپ ئۆتۈۋاتقاندەك ، توساتتىنلا دېڭىز يۈزىدە قاتتىق بوران چى- قىپ ، سۇنى پەلەككە كۆتۈرگەندەك ، ئاي نۇرىدا پارقىراۋات- قان بۇژغۇنلار كەينى - كەينىدىن قىرغاققا ئۇرۇلۇۋاتقاندەك ھېس قىلىپتۇ ... موزدوز سىڭلىسىغا قاراپتۇ . ئاي نۇرى ئۇنىڭ تەمكىن چىرايى ۋە چوڭ ئېچىلغان كۆزلىرىگە چۈش-

كەن بولۇپ ، ئۇ گويا ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان مەنزىرىنى — ئاي نۇرىغا چۆمۈلۈپ ئۆركەشلەۋاتقان دېڭىزنى كۆرگەندەك بولۇپ ئولتۇرغۇدەك .

ئاكا - سىڭىل ئىككىيلەن بۇ يېقىملىق مۇزىكىغا مەپتۇن بولۇپ ، مەستخۇش ئولتۇرۇپ قاپتۇ . ئۇلار ئېسىگە كېلىپ قارىسا ، بېتخوۋېن ئاللىقاچان كەپىدىن چىقىپ كەتكەنىكەن . ئۇ ، ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ سارايىغا كېلىپ ، شۇ كېچىسىلا ، بايا چالغان نادىر مۇزىكىسى — «ئايدىڭ كۈيى» نى خاتىرىلىۋاپتۇ .

كۆنۈكمە

1 . بېتخوۋېن نېمە ئۈچۈن كەپىگە كىرىپ ، ئەما قىزغا پىئانىنو چېلىپ بەردى ؟ بىر مۇزىكىنى چېلىپ بولغاندىن كېيىن ، يەنە نېمىشقا ئىككىنچى مۇزىكىنى چېلىپ بەردى ؟ ئىككىنچى قېتىم چالغىنى قايسى مۇزىكا ؟

2 . بېتخوۋېن مۇزىكا چېلىۋاتقاندا ، موزدوز نېمىلەرنى كۆرگەندەك بولدى ؟ ئەما قىزچۇ ؟

3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭلار ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ھەمدە ئۇلاردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

1) بىر ئاخشىمى ، بېتخوۋېن سەيلە قىلىپ خىلۋەت چىغىر يولدا كېتىۋاتقىنىدا ، بىر كەپىدىن ئۆزى ئىجاد قىلغان مۇزىكىنىڭ پىئانىنودا ئۈزۈپ - ئۈزۈپ چېلىنىۋاتقان

ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ .

2) ئاكا ، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ، مەن مۇنداقلا دەپ قويدۇم .

3) ئاھ ، نېمىدېگەن ماھىرلىق بىلەن چېلىنغان مۇزىكا ، بۇ ! ھېسسىيات نەقەدەر چوڭقۇر ـ ھە ! سىز ، سىز ، بېتخوۋىن ئەپەندىمغۇ دەيمەن ؟

4) ئاكا ـ سىڭىل ئىككىيلەن بۇ يېقىملىق مۇزىكىغا مەپتۇن بولۇپ ، مەستخۇش ئولتۇرۇپ قاپتۇ .

4 . تېكىستنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ، ھەربىر بۆلەكنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار ، ئاندىن پۈتۈن تېكىستنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى يىغىنچاقلاپ سۆزلەپ بېرىڭلار .

5 . تېكىستنى ھېسسىيات بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇڭلار .

10 . مۇزىكاخۇمار يانكو[1]

بۇرۇن پولشادا يانكو ئىسىملىك بىر بالا ئۆتكەنىكەن . ئۇ ئىنتايىن ياداڭغۇ ، يۇزلىرى قارىداپ كەتكەن بولۇپ ، سارغۇچ چاچلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى يېپىپ تۇرىدىكەن .

يانكونىڭ ئانىسى كۇنلۇكچى بولۇپ ئىشلەيدىكەن . ئۇ ، خۇددى كىشىلەرنىڭ لەمپىسىدىكى قارلىغاچتەك ، بۇگۇن بىر كۇننى بۇ ئۆيدە ئۆتكۇزسە ، ئەتە قەيەردە بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدىكەن . يانكو سەككىز يېشىدا بالا ئىشچى بوپتۇ . ئۇ مۇزىكىغا ناھايىتى قىزىقىدىكەن ، مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن ، ھامان مۇزىكا ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولىدىكەن . بەزى چاغلاردا ئورمانلىقلارغا ياۋا مېۋە تەرگىلى بېرىپ ، سېۋەتنى قۇرۇقلا قايتۇرۇپ كېلىدىكەن - دە ، ئاپىسىغا : «ئوھوي ، ئاپا ، ئورمانلىقتا ئاجايىپ مۇزىكىلار ئاڭلىنىدىكەن» دەيدىكەن .

دالىدىكى كىچىك ھاشاراتلار ئۇنىڭغا ساز چېلىپ بەرسە ، باغلاردىكى قۇشقاچلار ناخشا ئېيتىپ بېرىدىكەن . بېزىدا ئاڭلىغىلى بولىدىغان بارلىق ئاۋازلارنى ئۇ مۇزىكىدەك ھېس قىلىپ دىققەت بىلەن تىڭشايدىكەن . ئۇ ئوت - چۆپ دۆۋىلىگەندە ، ياغاچ ئارىغا ئۇرۇلۇپ «ۋىڭ - ۋىڭ» قىلىپ

① پولشا يازغۇچىسى ھېنرىك سېنكېيۋىچ (1846 — 1916) نىڭ ھېكايىسى .

ئاۋاز چىقىرىۋاتقان شامالغىمۇ قۇلاق سېلىپ تىڭشايدىكەن . يانكو بىر كۈنى ئەتراپتىكى تۈرلۈك ئاۋازلارغا راسا بېرىلىپ قۇلاق سېلىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ . بۇنى كۆرۈپ قالغان نازارەتچى بېلىدىكى تاسمىسىنى يېشىپ ، ئۇنى ئېسىد-دىن چىقمىغۇدەك قاتتىق ئۇرۇپتۇ .

كۆپچىلىك يانكونى «مۇزىكاخۇمار يانكو» دەپ ئاتىشى-دىكەن . باھار كەلگەندە ئۇ دائىم ئۆستەڭ بويىغا بېرىپ نەي ياسايدىكەن . كەچقۇرۇنلىرى ئۆستەڭ بويىدا جىمجىت يې-تىپ پاقىلارنىڭ «كۇر - كۇر» قىلىشقانلىرىنى ، تۆمۈر تۇمشۇقنىڭ «توك - توك» قىلىپ دەرەخ قوۋزاقلىرىنى چوقۇلىغانلىقىنى ، قوڭغۇزلارنىڭ غوڭۇلداپ ئۇچۇشلىرىنى تىڭشايدىكەن .

يېزا جېسەكچىسى يانكونىڭ دائىم يېزا قاۋاقخانىسى تېمىغا يۆلىنىپ جىمجىت ئولتۇرغانلىقىنى كۆرىدىكەن . قا-ۋاقخانىدا كىملەردۇر ئۇسسۇل ئوينايدىكەن ، بەزىدە پۇتنى پولغا ئۇرغان ئاۋازلار ، بەزىدە قىزلارنىڭ ناخشا ئېيتقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدىكەن ۋە بەزىدە كىچىك ئىسكىرىپكىدا ئورۇندالغان يېنىك ، يېقىملىق مۇزىكىغا چوڭ ئىسكىرىپ-كىنىڭ تۆۋەن ، بوم ئاۋازدا جور بولغان ساداسى ئاڭلىنىدى-كەن . ئۆيىنىڭ ئىچىدە چىراغلار چاقناپ تۇرىدىكەن . يانكوغا قاۋاقخانىدىكى ھەربىر تۈۋرۈك تەۋرىنىۋاتقاندەك ، ناخشا ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدىكەن .

كىچىك ئىسكىرىپكىنىڭ ئاۋازى نېمىدېگەن يېقىملىق-ھە ! ئەگەر بىرەر ئىسكىرىپكا بولسا ، يانكو ئۆزىدە بار

بولغان ھەممە نەرسىنى چىقىرىپ ، ئۇنىڭغا تېگىشىشنى خا-
لايتتى . پەقەت ئۇنى تۇتۇپ باقسىلا ، بىر قېتىم بولسىمۇ
تۇتۇپ باقسىلا ، ئۇ قانائەتلىنەتتى .

يانكو بىر ئامالىلارنى قىلىپ دەرەخنىڭ قوۋزىقى ۋە
ئاتنىڭ يايلىدىن بىر ئىسكىرىپكا ياسىۋاپتۇ . لېكىن ، قانچە
قىلغان بىلەنمۇ ، ئۇنىڭ ئاۋازى مېھمانخانىدىكى ئىسكىرىپ-
كىنىڭكىدەك يېقىملىق چىقماپتۇ . ئۇنىڭ ئاۋازى پاشا غى-
ڭىلدىغاندەك ناھايىتى تۆۋەن ئىكەن . شۇنداق بولسىمۇ ،
يانكو ئۇنى ئەتىدىن - كەچكىچە قولىدىن چۈشۈرمەي چالى-
دىكەن .

خوجايىنىنىڭ ئاشپەزنىنىڭ بىر ئىسكىرىپكىسى بولۇپ ،
ئۇ ئۇنى ھەر ئاخشىمى چالىدىكەن . يانكونىڭ بۇ ئىسكىرىپ-
كىنى ئوبدانراق بىر كۆرۈپ باققۇسى كېلىدىكەن . ئۇ پات-
پات ئوت - چۆپ دۆۋىسى يېنىدىن ئاستا ئۆمىلەپ ئۆتۈپ ،
ئاشخانا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ ، ئوچۇق تۇرغان
ئىشىكتىن ئۇدۇلدىكى تامغا ئېسىقلىق تۇرغان ئىسكىرىپكى-
غا قارايدىكەن . يانكونىڭ بۇ ئىسكىرىپكىنى قولىغا ئېلىپ
باققۇسى ، بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئېنىقراق كۆرۈۋالغۇسى
كېلىدىكەن .

بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى ، ئاشخانىدا بىرمۇ ئادەم قال-
مىغان چاغدا ، يانكو ئادىتى بويىچە ئوت - چۆپ دۆۋىسىنىڭ
كەينىگە مۆكۈپ ، ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن تامغا ئېسىقلىق
ئىسكىرىپكىغا كۆز ئۈزمەستىن قاراپتۇ . بىر ھازا قاراپ
تۇرغاندىن كېيىن ئۇنى قورقۇنچ بېسىپتۇ . شۇنداقتىمۇ قى-
مىر قىلماپتۇ . لېكىن ، يەڭگىلى بولمايدىغان زور بىر كۈچ
ئۇنى ئالدىغا مىڭىشقا ئۈندەپتۇ ، بۇ غايىبانە كۈچ ئۇنىڭ

ئاجىز ، ئورۇق ، ياداڭغۇ گەۋدىسىنى ئاستا ئىشىك ئالدىغا ئىتتىرىپ كەپتۇ .
يانكو ئاشخانىغا كىرىپتۇ . ھەربىر قەدىمىنى ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن باسسىمۇ ، ئۇنى بارغانسېرى قورقۇنچ چىرمىۋاپتۇ ؛ ئۇ ئوت ـ چۆپ دۆۋىسىنىڭ كەينىدىكى چاغدا ئۆزىنى خۇددى ئۆز ئۆيىدە تۇرغاندەك ھېس قىلغان بولسا ، ئەپسۇسكى ، بۇ يەردە ئۆزىنى قەپەستىكى كىچىك جانىۋار-دەك ھېس قىلىپتۇ . جىمجىت كېچە نېمىدېگەن قورقۇن-چلۇق ـ ھە ! ئاي نۇرى يانكونى يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ . يانكو ئىسكىرىپكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يۈكۈنۈپ ، بېشىنى كۆتۈ-رۈپ ، سۆيۈملۈك ئىسكىرىپكىغا تەلمۈرۈپ قاراپتۇ .
بىرپەستىن كېيىن قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن بىرەيلەننىڭ بوش ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ ، شۇ چاغدا يانكونىڭ قولى ئېھتىياتسىزلىقتىن ئىسكىرىپكىنىڭ تارىغا تېگىپ كېتىپتۇ . ئارقىدىنلا چالا ئۇيقۇلۇق بىرەيلەننىڭ قوپاللىق بىلەن : «قايسىڭ ! ؟» دېگىنى ئاڭلىنىپتۇ . يانكو جىم تۇ-رۇۋاپتۇ . بىرى سەرەڭگە يېقىپ ، شام ياندۇرۇپتۇ . كې-يىن ، تىللىغان ، قامچا بىلەن ئۇرغان ، كىچىك بالىنىڭ يىغلىغان ، ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازلىرى ۋە ۋارقىراش ـ جار-قىراشلار ئاڭلىنىپتۇ . ھويلا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بىلەن تولۇپ-تۇ .
ئەتىسى ئاشپەز بىچارە يانكونى خوجايىننىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ . خوجايىن ئۇنىڭغا قاراپ بىر ئالايغانىكەن ، بۇ بىچارە ئاۋاق بالىنىڭ قورقىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىپتۇ .
ئۇنى قانداق جازالاش كېرەك ؟ ئوغرى دەپ جازا بېرەم-دۇق ؟ بالا بەك كىچىك تۇرسا ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ھەتتا

راۋۇرۇسمۇ دەسسەپ تۇرالمىسا؟ يە ئۇنى تۇرمىگە ئاپىرىپ بېرىش كېرەكمۇ؟ خوجايىن ئاخىرى، «ئۇنى راسا ئۇرۇش كېرەك» دېگەن قارارغا كەپتۇ.

خوجايىن جېسەكچىنى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا: «ئۇنى ئېلىپ چىقىپ دۇمبالىغىن» دەپتۇ. جېسەكچى بېشىنى لىڭشىتىپ، يانكونى خۇددى ئاسلاننى كۆتۈرگەندەك قولتۇقىغا قىسىپ، بىر قاشانىڭ تۈۋىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. يانكو بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلماپتۇ. قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن، باسماقتا چۈشكەن كىچىك جانىۋاردەك، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇپلا قاپتۇ. ئۇلارنىڭ نېمە قىلىشىنى ئۇ نەدىنمۇ بىلسۇن؟

يانكو قاتتىق دۇمبالانغاندىن كېيىن، ئانىسى كېلىپ ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى ئۇ ئورنىدىن تۇرالماپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى كەچتە سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ.

ئانىسى يانكونى ئۇزۇن ئورۇندۇققا ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۆينىڭ ئالدىدا بىر تۈپ گىلاس دەرىخى بولۇپ، قارلىغاچلار ئۇنىڭغا قونۇپ، ناخشا ئېيتىپتۇ. قىزلار ئېتىزدىن قايتىشىدا، يول بويى: «ئېھ ياپىپېشىل ئوتلاق ...» دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ. جىلغا تەرەپتىن نەي ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. يانكو يېزا تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا ـ مۇزىكىلارنى ئاڭلاپتۇ. لېكىن بۇ، ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىقى ئىكەن. دەرەخ قوۋزىقىدا ياسىغان ئىسكىرىپكىسىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا ئىكەن.

«مۇزىكاخۇمار يانكو»نىڭ كۆزى ئوچۇقتەك كۆرۈنسەمۇ، ئەمما قارىچۇقى ھەرىكەتتىن توختاپتۇ. گىلاس دەرىخى يانكونىڭ بېشى ئۈستىدە ئۇنى چاقىرغاندەك توختىماستىن شىلدىرلاپتۇ.

كۆنۈكمە

1 . تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭلار :

1) يانكونىڭ مۇزىكاخۇمارلىقىنى تېكىستتىكى قايسى جايلاردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ ؟

2) يانكو قاۋاقخانىنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ ئۇ يەردىكى مۇزىكىلارنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنىڭمۇ شۇنداق بىر ئىسكىرىپكىسى بولۇشىنى خالاپ ، نېمىلەرنى ئويلىدى ؟

3) خوجايىنىنىڭ ئاشپىزىنىڭ كىچىك ئىسكىرىپكىسى ئاشخانا تېمىغا ئېسىقلىق تۇرغاندا ، يانكو كۆرۈپ بېقىشنى ، تۇتۇپ بېقىشنىلا ئويلىغانىدى ، بىراق نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداق ئېچىنىشلىق تەقدىرگە دۇچ كەلدى ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى تېكىست مەزمۇنى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يېشىپ بېرىڭلار .

1) يانكونىڭ ئانىسى كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلەيدىكەن ، ئۇ خۇددى كىشىلەرنىڭ لەمپىسىدىكى قارلىغاچتەك ، بۈگۈن بىر كۈننى بۇ ئۆيدە ئۆتكۈزسە ، ئەتە قەيەردە بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدىكەن .

2) دالىدىكى كىچىك هاشاراتلار ئۇنىڭغا ساز چېلىپ بەرسە ، باغلاردىكى قۇشقاچلار ناخشا ئېيتىپ بېرىدىكەن .

3) يانكوغا قاۋاقخانىدىكى هەربىر تۇۋرۇك تەۋرىنىۋاتقاندەك ، ناخشا ئېيتىپ ، مۇزىكا چېلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدىكەن .

4) يەڭگىلى بولمايدىغان زور بىر كۈچ ئۇنى ئالدىغا مېڭىشقا ئۈندەپتۇ .

5) گىلاس دەرىخى يانكونىڭ بېشى ئۈستىدە ئۇنى چا-

قىرغاندەك توختىماستىن شىلدىرلاپتۇ .

3 . تېكىستنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ ، ئالدى بىلەن ھەربىر بۆلەكنىڭ مەزمۇنىنى ، كېيىن پۈتۈن تېكىستنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار ھەمدە مەركىزىي ئىدىيىسىنى ئىخچام سۆزلەپ بېرىڭلار .

4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

ياداڭغۇ	كۆنلۈكچى	لەمپە
جور بولۇش	زور	غايىبانە
باساق	سەكرات	

4 . تۆۋەندىكى جۈملە شەكىللىرىگە دىققەت قىلىڭلار ھەمدە شۇ جۈملە شەكىللىرىگە تەقلىد قىلىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

ئۇ ئوت - چۆپ دۆۋىسىنىڭ كەينىدىكى چاغدا ، ئۆزىنى خۇددى ئۆز ئۆيىدە تۇرغاندەك ھېس قىلغان بولسا ، ئەپسۇسكى ، بۇ يەردە ئۆزىنى قەپەستىكى كىچىك جانىۋاردەك ھېس قىلىپتۇ .

... خۇددى ... ، ئەپسۇسكى ، ...

قاۋاقخانىدا كىملەردۇر ئۇسسۇل ئوينايدىكەن ، بەزىدە پۈتنى پولغا ئۇرغان ئاۋازلار ، بەزىدە قىزلارنىڭ ناخشا ئېيتقان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدىكەن ۋە بەزىدە كىچىك ئىسكىرىپكىدا ئورۇندالغان يېنىك ، يېقىملىق مۇزىكىغا چوڭ ئىسكىرىپكىنىڭ تۆۋەن ، بوم ئاۋازدا جور بولغان ساداسى ئاڭلىنىدىكەن .

بەزىدە ... ، بەزىدە ... ۋە بەزىدە ...

يېزىقچىلىق

شەيئىلەرنى پەرقلەندۈرۈش ۋە باغلانما تەسەۋۋۇر

ئەسەردە سۆزلەنگەن شەيئىلەرنىڭ بەزىلىرى ھەقىقىي، چىن شەيئىلەر بولسا، بەزىلىرى شۇ شەيئىدىن كېلىپ چىققان باغلانما تەسەۋۋۇر بولىدۇ. ھەقىقىي، چىن شەيئى- لەرنى يازغان چاغدا ئۇنىڭغا باغلانما تەسەۋۋۇرمۇ قوشۇپ يېزىلسا، ئەسەر يەنىمۇ چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولۇپ، كىشى- نى تېخىمۇ تەسىرلەندۈرىدۇ.

بىز «ئايدىڭ كۆيى» دېگەن تېكىستنى ئوقۇپ ئۆتتۇق. ئۇنىڭدىكى كەپە ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى شام، پىئانىنو، شىب- لىت تىكىپ ئولتۇرغان ئەر، پىئانىنو چېلىۋاتقان ئەما قىز، دېرىزىدىن چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى ھاسىل قىلغان مەنزىرە قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ھەقىقىي، چىن شەيئىلەر بولۇپ، ئۇلارنى كۆرگىلى ۋە ئاڭلىغىلى بولىدۇ. ھەقى- قىي، چىن شەيئىلەردىن كېلىپ چىققان باغلانما تەسەۋۋۇر- لار دائىم «خۇددى»، «گويا»، «بەئەينى» دېگەندەك سۆز- لەر ئارقىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. ئالايلى، تېكىستتە بېت- خوۋېن ئورۇندىغان «ئايدىڭ كۆيى» نىڭ مەزمۇنى «موزدۇز جىمجىت ئولتۇرۇپ تىڭشاپتۇ. ئۇ ئۆزىنى خۇددى دېڭىزغا يۈزلىنىپ تۇرغاندەك … ھېس قىلىپتۇ» دېگەن جۈملىدىن

كەلتۈرۈپ چىقىرىلىدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن تەسۋىرلەنگەن مەنزىرىلەر : ئاينىڭ سۇ بىلەن ئاسمان تۇتىشىپ تۇرغان جايدىن ئۆرلەۋاتقانلىقى ، يېنىك دولقۇنلاۋاتقان دېڭىز يۈزى- نى بىردىنلا كۈمۈشتەك ئاي نۇرى قاپلىغانلىقى ، ئاي بارغان- سېرى يۇقىرى ئۆرلەپ ، سۇپسۈزۈك بۇلۇتلارنى كېسىپ ئۆتۈۋاتقانلىقى ، توساتتىن دېڭىز يۈزىدە قاتتىق بوران چى- قىپ ، سۇنى پەلەككە كۆتۈرگەنلىكى ، ئاي نۇرىدا پارقىرا- ۋاتقان بۇژغۇنلارنىڭ كەينى - كەينىدىن قىرغاققا ئۇرۇلۇ- ۋاتقانلىقى ... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى چۈشۈۋاتقان ئاي نۇرىنى كۆرۈشتىن ، چېلىنىۋاتقان پىئانىنو ئاۋازىنى ئاڭلا- شتىن كېلىپ چىققان باغلانما تەسەۋۋۇرلاردۇر . يەنە ئالايلى ، تېكىستتە ئەما قىزنىڭ «ئايدىڭ كۈيى»نى بېرىلىپ ئاڭلاۋات- قان قىياپىتى يېزىلىپ ، ئارقىدىنلا «گويا» سۆزى ئارقىلىق ئەما قىزنىڭ روھىي ھالىتىدىن پەيدا بولغان باغلانما تەسەۋ- ۋۇر بېرىلگەن .

باغلانما تەسەۋۋۇر ھامان ھەقىقىي نەرسە بىلەن بىر- لىكتە يېزىلىدۇ ، شۇڭا ئوقۇغان ۋاقتىمىزدا ئىنچىكىلىك بىلەن پەرقلەندۈرۈشىمىز لازىم . مەسىلەن ، «مۇزىكا خۇمار يانكو» دېگەن تېكىستتە ، يانكو «مەيلى قەيەرگە بارمىسۇن ، ھامان مۇزىكا ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولىدىكەن» ، «دالىدى- كى كىچىك ھاشاراتلار ئۇنىڭغا ساز چېلىپ بېرىدىكەن» ، «گىلاس دەرىخى يانكونىڭ بېشى ئۈستىدە ئۇنى چاقىرغاندەك توختىماستىن شىلدىرلاپتۇ» دېگەن جۈملىلەردىكى «مۇزىكا ئاۋازى» ، «ساز چېلىش» ۋە «چاقىرىش» دېگەنلەر ھەقى- قىي ۋە ئاڭلىغىلى بولىدىغان ئاۋازلاردىن كېلىپ چىققان باغلانما تەسەۋۋۇردۇر . بۇ سۆزلەر ناھايىتى ئاددىي تۇرغىنى

بىلەن ئۇلار ئىپادىلەيدىغان ئىدىيىۋى ھېسسىيات ناھايىتى چوڭقۇر . ئالدىنقى ئىككى سۆز يانكونىڭ كەڭ تەبىئەتنى نەقەدەر ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىسە ، كېيىنكى سۆز يانكونىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىگە بولغان سادانى ئىپادىلەيدۇ .

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن سۆزلەردە ، ئاپتور باغلانما تەسەۋۋۇردىكى «مۇزىكا ئاۋازى» نى ھەققىي ئاۋازلارنىڭ ئورنىغا ، باغلانما تەسەۋۋۇردىكى «ساز چېلىش» نى ھەققىي «قۇشقاچلارنىڭ ئاۋازى» ئورنىغا ، باغلانما تەسەۋۋۇردىكى «چاقىرىش» نى ھەققىي «شىلدىرلاش» ئورنىغا قويغان . ئەسەرلەرنى ئوقۇغان ۋاقتىمىزدا ، قايسىلىرىنىڭ ھەققىي ، چىن شەيئى ، قايسىلىرىنىڭ ھەققىي ، چىن شەيئىلەردىن كېلىپ چىققان باغلانما تەسەۋۋۇر ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرەلىسەك ، ئەسەر مەزمۇنىنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىشىمىزغا ، ئاپتور ئىپادىلىمەكچى بولغان ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىگىلىۋېلىشىمىزغا زور ياردىمى بولىدۇ . ئۆزىمىز ئەسەر يازغاندا ، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمىزنى يېزىپلا قالماستىن ، باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلغانلىرىمىزنى يېزىشنىمۇ ئۆگىنىۋېلىشىمىز لازىم . ئەگەر كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىمىزنى ناھايىتى كونكرېت يېزىش بىلەن بىرلىكتە ، باغلاپ ئويلىغانلىرىمىزنىمۇ مۇۋاپىق تۈردە يېزىپ چىقالايدىغان بولساق ، ئەسەرنىڭ مەزمۇنى تېخىمۇ تولۇقلىنىدۇ ، ھېسسىيات تېخىمۇ چوڭقۇر ئىپادىلىنىدۇ .

تۆتىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ ، قايىسلىرىنىڭ چىن شەيئى ، قايىسلىرىنىڭ باغلانما تەسەۋۋۇر ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

چوغلوق

مەكتىپىمىزنىڭ ئالدى تەرىپى كەڭرى كەتكەن ئوچۇقچىلىق بولۇپ ، ئۇنىڭمۇ نېرىسىدا ئېگىز تاغلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى ، مەن تاغ باغرىدا ھۇپپىدە ئېچىلغان چوغلوقلارنىڭ ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىغا قاراشنى بەكمۇ ياخشى كۆرىمەن .

قاراپ بېقىڭا ! تاغ باغرىدىكى چوغلوقلار نەقەدەر قىزىل ، نەقەدەر كۆپ ـ ھە ! كۈننىڭ نۇرى چۈشكەن ھامان ، گويا تۇمەنلىگەن قىزىل يۇلتۇزلار چاقناۋاتقاندەك كۆزنى قاماشتۇرسا ، مەيىن شامال يەلپۈپ ئۆتكەن ھامان ، بەئەينى مىڭلىغان قىزىل بايراقلار جەۋلان قىلغاندەك بولىدۇ .

بىر كۈنى ، بىر ئوقۇغۇچۇم مەندىن :

— مۇئەللىم ، چوغلوق نېمىشقا شۇنچىۋالا قىزىل ؟ — دەپ سورىدى .

مەن دەرمەھەل نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم . مەن چوغلوقنى شۇنچە ياخشى كۆرسەممۇ ، ئۇنىڭ زادى نېمە ئۈچۈن كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك شۇنچە قىزىللىقىنى بىلمەيدىكەنمەن .

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ، مەن پادىچى بوۋايدىن مۇنداق بىر ھېكايىنى ئاڭلاپ قالدىم .

خېلى يىللار ئىلگىرى ، بۇ ئەتراپتىكى چۇغلۇقلارنىڭ ھەممىسى ئاپئاق بولۇپ ، خۇددى ئاق مەرمەردەك سۇزۇك ئېچىلىدىكەن ، قىزىل ئارمىيە بۇ يەردىن ئۆتكەن چاغدا ، پومېشچىكلار تەشكىللىگەن قوراللىق كۈچلەر بىلەن قانلىق جەڭ ئېلىپ بېرىپ ، دۇشمەننى كۆپلەپ يوقىتىپتۇ . قىزىل ئارمىيىنىڭ بىر شەپقەت ھەمشىرىسى شۇ قېتىملىق جەڭدە قاتتىق يارىلىنىپتۇ . قىزىل ئارمىيە داۋاملىق شىمالغا ئىلگىرىلەۋاتقاچقا ، بۇ قىزنى يەرلىك دېھقانلارنىڭ غەمخورلۇق قىلىشىغا تاپشۇرۇپ قويۇپتۇ . دېھقانلار ئۇنى ئەتراپتىكى بىر غارغا يوشۇرۇپ كۈتۈپتۇ . كېيىنچە ، دۇشمەنلەر يەرگە تامچىلىغان قان ئىزىغا قاراپ ، قىزىل ئارمىيىنىڭ بۇ قەھرىمان ئايال جەڭچىسىنى تۇتۇۋاپتۇ . ۋەھشىي دۇشمەن قىزنى باغلاپ ، يېزىمۇيېزا ، تاغمۇتاغ سازايى قىلىپتۇ ، ئۇنىڭدىن تامچىلاپ ئاققان قان پۈتكۈل يەرنى قاپلاپتۇ .

كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا ، بۇ يەردىكى تاغ باغرىدا قىپقىزىل چۇغلۇقلار ئېچىلىپ كېتىپتۇ . كىشىلەر ئۇنى قىزىل ئارمىيىنىڭ ئاشۇ ئايال جەڭچىسىنىڭ قېنىدىن رەڭ ئالغان دېيىشىپتۇ .

مەن چۇغلۇق ھەققىدىكى بۇ ھېكايىنى ئوقۇغۇچىلىرىمغا ئېيتىپ بەردىم . بالىلارنىڭ كۆز چاناقلىرى لىپپىدە ياشقا تولدى ۋە كۈمۈشتەك يالتىراق ياش ئۇنچىلىرى شامالدا يېنىك يەلپۈنۈۋاتقان ئوتقاشتەك گالىستۇكلارغا تاراملاپ تۆكۈلدى ...

مەن ئۇلارغا قاراپ ، ئىچىمدە ئاھ ، ۋەتىنىمنىڭ غۇنچىلىرى ، سىلەرمۇ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆسۈپ يېتىلىپ ، قىپقىزىل خۇش پۇراق گۈللەرگە ئايلىنىسىلەر ، دەپ ئۇلارغا بەخت تىلىدىم .

2 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئاۋۋال ئوقۇڭلار ، ئۇنىڭدىن كېيىن مۇۋاپىق تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ كۆچۈرۈڭلار .

ئەدەپسىزلىككە يارىشا

بىر شەھەردە زورىدىن ئىسىملىك بىر بالا بولۇپ ھەمىشە ئۆز-

نىڭ گەپدانلىقىغا ئىشىنىپ باشقىلارغا ئەدەپسىزلىك قىلاتتى بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ئۇ ئۆينىڭ ئالدىدا نان يەپ تۇرغىنىدا ئېشەك مىنگەن بىر بوۋاي ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى زورىدىن سۆزمەنلىك قىلىپ ئۇنىڭغا

ھەي ناندىن ئازراق يەۋېلىڭ دېدى بوۋاي ئېشەكتىن ئىتتىك چۈشۈپ

رەھمەت سىزگە مەن بايىلا تاماق يېگەنتىم دېدى زورىدىن چىرايىنى ئۆزگەرتمەي

مەن سىزگە دېمىدىم ئېشىكىڭىزگە دېدىم دەپ كۆرەڭلەپ كۈلۈپ كەتتى بوۋاي شۇ ھامان مەقسەتنى چۈشەندى دە شارتتىدە ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئېشەكنىڭ يۈزىگە ئىككى قامچا سالدى ۋە

ماڭىدىغان چاغدا شەھەردە ئاغىنىلىرىڭ بارمۇ دېسەم يوق دەيسەن ئاغىنەڭ بار ئىكەنغۇ بولمىسا سېنى نان يېيىشكە تەكلىپ قىلاتتىمۇ دېدى دە ئېشەككە مىنىپ كېتىپ قالدى .

گەرچە قامچا ئېشەكنىڭ يۈزىگە تەگكەن بولسىمۇ زورىدىننىڭ يۈزى ئوتتەك قىزىرىپ كەتتى .

3 . بىرەر مەنزىرە ياكى بىرەر شەيئىنى تەسۋىرلەپ بىر پارچە ئەسەر يېزىڭلار ، ئۇنىڭدا مۇھىم نۇقتا گەۋدىلەنگەن بولسۇن ، شۇنداقلا بۇ مەنزىرە ياكى بۇ شەيئىنى كۆرگەندىن كېيىن شۇ ئارقىلىق ئويلىغان تەسەۋۋۇرۇڭلار ئېنىق يېزىلغان بولسۇن .

4 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى توغرا تەلەپپۇز قىلىڭلار ۋە مەنىلىرىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

تېز — تېيىز　　　سورۇن — سۆرۈن

كاھىش — كايىش　　　سىزىش — سېزىش

ئىسپىرايكا — ئىسكىرىپكا

11 . چۈمۈلە

ناھايىتى ئۇزاق يىللار ئىلگىرى ، شۇنداق زامان بوپتى-
كەن ، رىۋايەتتە قاپتىكەن . بۆرە ، تۈلكە ، ئېيىقلار ، كەپ-
تەر ، پاختەك ، توشقانلار ، ئۇچار قانات جانىۋارلار ھەممى-
سى بىر ئورماندا ئىناق بولۇپ ياشايدىكەن . ئاشۇ ئورماندى-
كى بارلىق ھايۋان ۋە قۇشلارغا چۈمۈلە پادىشاھ بولغانى-
كەن .

ئۇ زامانلاردا چۈمۈلە ھەتتا كەركىدان ۋە پىلدىنمۇ
يوغان ھەم كۈچلۈك ، ھەرقانداق ئىش - ھۈنەرنىڭ ئۇستى-
سى ئىكەن . ئېيىقلارغا ئۇۋا تاللاشنى ، قۇشقاچلارغا چاڭگا
سېلىشنى ئۆگىتىدىكەن . ھايۋانلار چۈمۈلىدىن ئۆگىنىپ
ياسىۋالغان كۆركەم ۋە پۇختا ئۇۋىلىرىدا خاتىرجەم كۈن
ئۆتكۈزىدىكەن . چۈمۈلە ئېپابەتچىلىكتىمۇ كامالەتكە يەتكە-
نىكەن . ئۇ يارىلانغان ۋە ئاغرىپ قالغان بارلىق ھايۋانلارنى
داۋالايدىكەن ، ئوت - چۆپلەردىن دورا ياساپ ، ئۇلارغا ئىچۈ-
رىدىكەن ، ئۇ يەنە كەكلىكلەرگە دان تېپىشنى ، مايمۇنلارغا
غىزا پىشۇرۇشنى ، بۇلبۇللارغا ناخشا ئېيتىشنى ، شىر ،
يولۋاسلارغا جەڭ قىلىشنى ئۆگىتىدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن
ئۇلار چۈمۈلىنىڭ گېپىدىن زادى چىقمايدىكەن .

چۈمۈلە پادىشاھ دائىم ھايۋانلار بىلەن قۇشلارغا تەلىم
بېرىپ ، مۇنداق دەيدىكەن :

— بۇ دۇنيادا ئەركىن ياشايمەن ، بەختلىك بولىمەن دېسەڭلار ئورماندىكى بارلىق جانىۋارلار داۋاملىق ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتۇڭلار . بىر ـ بىرىڭلاردىن ئۆگىنىڭلار ، باشقا ئورمانلىقلاردىكى جانىۋارلارنىڭمۇ بىز بىلمەيدىغان ھۈنەرلىرى بولسا ، تىرىشىپ ئۆگىنىۋېلىڭلار ، شۇنداق قىلساڭلار بۇ دۇنيادا خار بولمايسىلەر .

چۈمۈلە پادىشاھنىڭ بۇ گېپى بىلەن بارلىق ئۇچار قۇشلار ، ھايۋانلار ھارماي ـ تالماي ئىشلەيدىكەن ، يىراق-يېقىندىكى باشقا ئورمانلىقلارغا بېرىپ ، ئۇ يەرلەردىكى ھايۋانلارنىڭ ۋە قۇشلارنىڭ ماھارەتلىرىنى ئۆگىنىدىكەن .

ئۇزاق ئۆتمەي چۈمۈلە پادىشاھنىڭ ئورمانلىقىدا ئاجايىپ يېڭىلىقلار بارلىققا كەپتۇ . بۈركۈت ۋە قۇرغۇيلار تېخىمۇ ئېگىز ئۇچۇشنى ، ئارقار ، بۇغىلار تىك تاغ چوققىلىرىغا چىقىشنى ، جەرەن ۋە بۆكەنلەر ئېدىرلاردا ئۇچقاندەك تېز يۈگۈرۈشنى ئۆگىنىۋاپتۇ .

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر قارا نىيەت ھىيلىگەر تۈلكە چۈمۈلە پادىشاھنى ئىزدەپ كەپتۇ . ئۇ ، چۈمۈلە پادىشاھقا ئەركىلەپ ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ ، ناھايىتى يېقىملىق ئاۋازدا مۇنداق دەپتۇ :

— چۈمۈلە ئالىيلىرى ، سىلى بىزنىڭ پادىشاھىمىز ، سىلىنىڭ قوللىرىدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ . سىلى بۇ دۇنيادا ئەڭ ئەقىللىق ، ئەڭ قابىلىيەتلىك پادىشاھ . شۇڭا ، ئۆزلىرىنىڭ تاغ ـ داۋانلارغا چىقىپ ئەمگەك قىلىشلىرى ھاجەتسىز . ئېغىر ـ يېنىك ئىشلىرى بولسا مانا بىز تەييار . سىلى ئۆيدە يېتىپ پەرمان بەرسىلە بولدى ...

— بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ ، — دەپتۇ چۇمۇلە ، — كىم تەر تۆكمەي بىكار ياتسا ، تەييارتاپلىققا ئادەتلىنىپ قېلىپ خاراب بولىدۇ ، بارغانسېرى ھورۇنلىشىپ ، ئاجىز-لىشىپ كېتىدۇ ، باشقىلاردىن كېيىن قالىدۇ .

تولكە نايناقلاپ كېلىپ ، چۇمۇلىنىڭ قوللىرىنى سى-لاپ ، پۇتلىرىنى سۆيۈپتۇ ھەم :

— سىلى باتۇر پادىشاھ . پۇقرا تۇرغان يەردە پادىشاھ ئىشلىسە قانداق بولغىنى ؟ سىلى بولغاچقا بىزنىڭ قورسىقى-مىز توق . غېمىمىز يوق . خاتىرجەم يېتىۋەرسىلە . بىز سىلىنى ئاسرىمىساق بولمايدۇ ئالىيلىرى ! — دەپتۇ .

تولكە شۇنداق دېگەچ ، ئۆزى كۆتۈرۈپ كەلگەن يوغان داستىخىنىنى ئېچىپ ، ئۇنىڭدىكى ئېسىل تاماقلارنى چۇمۇ-لىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . ئاق كۆڭۈل چۇمۇلە تولكىنى رەن-جىپ قالمىسۇن ، دەپ بۇ تاماقلارغا ئېغىز تېگىپتۇ . . .

شۇنداق قىلىپ تولكە ھەر كۈنى چۇمۇلىگە تاماق تو-شۇيدىغان ، چۇمۇلىگىمۇ بۇ تاماقلار تاتلىق تېتىيدىغان بو-لۇپ قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن چۇمۇلە تولكىنى ئۆزىگە ۋەزىر قىلىۋاپتۇ . تولكە ھەمىشە چۇمۇلىگە خۇشامەت قىلىپ :

— سىلى غەم قىلماي يېتىۋەرسىلە ، ئىش - پىشلارنى مەن جايى - جايىدا قىلىۋېتىمەن ··· — دەيدىكەن .

چۇمۇلە كېيىنچە تالا - تۈزگىمۇ چىقمايدىغان ، باشقا ھايۋانلار بىلەنمۇ ئۇچراشمايدىغان بولۇپ قاپتۇ . ئۇ ئەتىگەن-دىن كەچكىچە تولكىنىڭ شېرىن - شېكەر سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، «دۇنيادا مەن ئەڭ نوچى ، ھېچقانداق جانىۋار ماڭا يېتەلمەيدۇ !» دەپ ئۆز - ئۆزىگە تەمەننا قويۇپ ياتىدىكەن

بىر كۈنى ئەمگەكچان پىل بىلەن ئاق كۆڭۈل زىراپە چۈمۈلىنى يوقلاپ كەپتۇ . ئۇلار قات ـ قات كۆرپىلەرنىڭ ئۈستىدە ئېغىناپ ياتقان چۈمۈلىنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كۆيۈنگەن ھالدا نەسىھەت قىلىپتۇ :

— بۇنداق يېتىۋەرسىلە ، سالامەتلىكلىرىگە زىيان يېتىدۇ ، پادىشاھىم ، — دەپتۇ پىل .

— بۇرۇنقىدەك تالا ـ تۈزگە چىقىپ ، جاھاندا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغانلىرى ياخشى ئىدى ، — دەپتۇ زىراپە .

چۈمۈلە كېرىلىپ ئەسنەپتۇ ۋە خۇش ياقمىغان ئاھاڭدا سۆزلەپتۇ :

— تۈلكىجان ھەممە ئىشىمنى پۈتتۈرۈپ بېرىۋاتسا ، ئۇخلىماي ، ياتماي نېمە قىلىمەن ؟ جاھاندا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەر تېپىشىمنىڭ ھاجىتى يوق . بەربىر ھېچكىم ماڭا يېتەلمەيدىغۇ !

چۈمۈلە شۇنداق دەپتۇ ـ دە ، يەنە يېتىۋاپتۇ .

— ئۇنداق ئەمەس ، ھازىر جاھاندا نۇرغۇن يېڭىلىقلار بولۇۋاتىدۇ ، — دەپتۇ پىل .

— باشقا ئورمانلىقلاردىكى جانلىقلار بىزدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ . ئۇلار بىز قىلالمايدىغان نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ ، — دەپتۇ زىراپە .

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ چۈمۈلىنىڭ غەزىپى قايناپ ، ياتقان يېرىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ .

— ھەي قارا نىيەت مۇناپىقلار ! — دەپ ۋارقىراپتۇ ئۇ پىل بىلەن زىراپىگە قولىنى شىلتىپ ، — سىلەر مەندىن

يۈز ئۆرۈپسىلەر ، باشقىلارنى بىزدىن ياخشى دېدىڭلار ، مەن سىلەرنى جازالايمەن !

شۇنىڭ بىلەن چۈمۈلە ئۆزىگە ئەڭ سادىق پىلنى ئاق تاغقا ، ئۆزىگە ئەڭ كۆيۈنىدىغان زىراپىنى قارا تاغقا پالىۋې- تىپتۇ .

ئارىدىن ئۇزاق زامانلار ئۆتۈپتۇ . چۈمۈلە كېچە - كۈن- دۈز ئوردىسىدىن چىقمايدىكەن . ھىيلىگەر تۈلكە بولسا كۈندۈزلىرى توشقان قوغلاش ، كېچىلىرى توخۇ ئوغرىلاش جاپاسىدىن قۇتۇلۇپ چۈمۈلىنىڭ پۈتۈن بايلىقىغا ئىگە بولۇ- ۋاپتۇ . ئۇ ھەر كۈنى چۈمۈلىنى ئالداپ - سىلاپ ئۇخلىتىپ قويىدىكەن - دە ، ئورمانلىققا كىرىپ ، ھايۋانلار بىلەن قۇشلارنى بوزەك قىلىدىكەن ، ئۇلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكىنى تارتىۋالىدىكەن .

جانىۋارلار چۈمۈلە پادىشاھنى بۇرۇنقىدەك ياخشى كۆر- مەيدىغان ۋە ھۆرمەتلىمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ . ئۇلار تۈلكى- دىن قۇتۇلالماي يىغلاپتۇ ، قاخشاپتۇ . «تۈلكىدەك قارا نى- يەت مەخلۇقنى بېشىمىزغا چىقىرىپ قويدى» دەپ چۈمۈلى- نى قارغاپتۇ . شۇ چاغدا بىر مۆجىزە يۈز بېرىپتۇ . جانىۋار- لار چۈمۈلىنى قارغىغانسېرى چۈمۈلە كىچىكلەشكە باشلاپ- تۇ . ئۇ كىچىكلەپ - كىچىكلەپ ئاخىرى ھازىرقىدەك كى- چىككىنە بىر جانلىققا ئايلىنىپ قاپتۇ . جانىۋارلارنىڭ سەۋر- تاقىتى تۈگەپ ، غەزەپ بىلەن ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ - دە ، تۈلكىنىڭ ئەدىپىنى راسا بېرىپتۇ .

ئاندىن چوڭ - كىچىك جانىۋارلار بىرلىكتە چۈمۈلىگە ھەقىقەتنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇشۇپتۇ . بىراق ، ئۇلار ئور-

مان ئىچىنى ، ئويمان ـ دۆڭلەرنى ، غار ۋە ئۆڭكۈرلەرنى قويماي ئاختۇرۇپتۇ . ھەرقانچە ئىزدەپمۇ چۈمۈلىنى تاپالماپتۇ . قىزىق ئىش ! شۇنچە يوغان ، ھەيۋەتلىك چۈمۈلە پادىشاھقا نېمە بولغاندۇ ؟ ئۇ نەگە كەتكەندۇ ؟ ...

بۇ چاغدا چۈمۈلە ئۆزىنىڭ كىچىكلەپ كەتكىنىنى تۇيماي چوڭقۇر كولانغان لەخمە ئىچىدە تېخىچە بەخىرامان ئۇخلاپ ياتقانىكەن . قانچىلىك ۋاقىت ئۇخلىدىكىن ، ئىشقىلىپ بىر چاغدا قورسىقى ئېچىپ ئويغىنىپتۇ . قارىسا يېنىدا تۈلكە يوق . تۇرغۇسى كەلمەي ئۇياققا ئۆرۈلۈپ ، بۇياققا ئۆرۈلۈپ يەنە ئۇخلاپ قاپتۇ . خېلى ئۇزاقتىن كېيىن يەنە ئويغىنىپتۇ . ئۈچەيلىرى تارتىشىپ ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپتۇ . تۈلكىنىڭ تېخىچە غىزا ئېلىپ كەلمىگەنلىكىدىن رەنجىپتۇ . ئاخىرى مىڭ تەسلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپتۇ . ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە ، ئەتراپقا قاراپ ھەيران قاپتۇ : «بۇ لەخمە ئەسلىدە بۇنداق ئەمەس ئىدىغۇ ! ئۆرە تۇرسام بېشىم تورۇسقا تاقىشاي دەپ قالاتتى ... » چۈمۈلە يۇقىرىغا قارىسا تورۇس خۇددى بۇلۇتلۇق تۇندىكى قاپقارا ئاسماندەك ئېگىز كۆرۈنۈپتۇ .

چۈمۈلە ئۇيۇشۇپ كەتكەن پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ تاشقىرىغا چىقىپ ، تېخىمۇ ئەجەبلىنىپتۇ . چۈنكى ، دەرەخلەر بۇرۇنقىدىن ئېگىزلەپ كەتكەن بولۇپ ، كۆكتاتلارمۇ ئاجايىپ يوغىناپ كەتكەنىكەن ، چۈمۈلە ئۇلارغا ھەدەپ قارىغۇدەك ، ئەمما جانىۋارلارنىڭ بىرىمۇ چۈمۈلىنى كۆرمىگۇدەك . چۈنكى ، چۈمۈلە بۇرۇنقى ھالىتىنى يوقىتىپ ، قۇرت ـ قوڭغۇزلاردىنمۇ كىچىك بولۇپ قالغانىكەن . ئۇنى ئوت ـ

چۈپلەرنىڭ ئارىسىدا ھەرگىزمۇ كۆرگىلى بولمايدىكەن . چۇمۇلە ئۆزىنىڭ بۇنداق كىچىك بىچارە بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق يىغلاپتۇ . لېكىن ، ئۇنىڭ يىغىسىنىمۇ ھېچكىم ئاڭلىماپتۇ .

ئۇشتۇمتۇت چۇمۇلە تۇلكىنى كۆرۈپ قاپتۇ . تۇلكە ئۆزىنىڭ كونا ئادىتى بويىچە يالغۇز قالغان بۆجەنلەرنى تۇتۇپ يېيىش ئۈچۈن تىمىسقىلاپ يۈرگەنىكەن . چۇمۇلە «بۇمۇ مېنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتمىسۇن» دەپ تۇلكىنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر سىلىق تاشقا چىقىپتۇ ـ دە :

— ھەي جېنىم تۇلكە ، مېنىڭ سادىق ۋەزىرىم ! — دەپ چاقىرىپتۇ ، — مېنى كۆرمەيۋاتامسەن ؟ مەن چۇمۇلە پادىشاھ ئەمەسمۇ !

تۇلكە كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، چۇمۇلىنى ئاران كۆرۈپتۇ ـ دە ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ .

— ۋاي بىچارە چۈپرەندە ، — دەپتۇ ئۇ چۇمۇلىنى مازاق قىلىپ ، — سەن تېخىچە ئۆزۈڭنى قالتىس چاغلاپ يۈرەمسەن ؟ بىلىپ قوي ، مەن سېنىڭدىن پايدىلىنىپ بولدۇم ، ئەمدى ماڭا كېرىكىڭ يوق ، يوقال كۆزۈمدىن !

مەككار تۇلكە شۇ گەپ بىلەن قۇيرۇقىنى بىر شىلتىپلا چۇمۇلىنى تاش ئۈستىدىن سۈرۈپ چۈشۈرۈۋېتىپ ، كېتىپ قاپتۇ .

چۇمۇلە نەگە بېرىشىنى بىلمەي تېڭىرقاپ ياتقاندا ئۇشتۇمتۇت قاتتىق بوران چىقىپتۇ . ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا بۇنداق بورانلار چۇمۇلىنىڭ بىر تال موينىنىمۇ تەۋرىتەلمەيدىكەن . لېكىن ، ھازىر قارا بوران كىچىككىنە چۇمۇلىنى

ئۇچۇرتۇپ ئەكىتىپتۇ . ئۇ بوران توختىغاندا ، باشقا بىر ئورمانلىققا چۈشۈپ قاپتۇ . «بۇ ھېلىقى ئاق تاغ دېگەن يەر ئەمەسمۇ ؟ — دەپ ئويلاپتۇ چۇمۇلە ، — مەن بۇ يەرگە پىلنى پالىۋەتكەنىدىمغۇ » . دەرۋەقە ، دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن پىل چىقىپ كەپتۇ . پىل چۇمۇلىنى كۆرمەستىن ، ھەدەپ يوغان دەرەخلەرنى ئۆرۈۋاتقۇدەك ، چۇمۇلە ئۇنىڭغا قاراپ ئىنتايىن ئەجەبلىنىپتۇ .

— ھەي پىل ، — دەپ ۋارقىراپتۇ ئۇ ، — سەن نېمانچە چوڭچىيىپ كەتتىڭ ! ئۇ دەرەخلەرنى ئۆرۈپ نېمە قىلىسەن ؟

پىل چۇمۇلىنىڭ بۇنچە كىچىكلەپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ئېچىنغان ھالدا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپتۇ :

— سېنىڭ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىغانلىقىڭنى بىلگەنىدىم ، — دەپتۇ پىل ، — سەن مېنى بۇ يەرگە پالىۋەتكەندىن كېيىن مەن روھىمنى چۈشۈرمەي ئىشلەۋەردىم ، ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ ئىش - ھۈنەرلىرىنى ئۆگەندىم . شۇنىڭ بىلەن كۈندىن - كۈنگە كۈچلىنىپ ، مۇشۇنداق قەددى - قامەتكە ئىگە بولدۇم . مەن ئورماندىكى دەرەخلەرنى ئادەملەرگە ئاپىرىپ بېرىمەن . ئادەملەر بۇ دەرەخلەردىن چىرايلىق ئۆيلەرنى سالىدۇ ، ئۈستەل - ئورۇندۇقلارنى ياسايدۇ .

چۇمۇلە پىلنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنىڭ ھۇرۇن ۋە ئاجىزلىقىدىن خىجىل بوپتۇ ، شۇڭا گەپ قىلماستىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ قاپتۇ . بۇ چاغدا يەنە بوران چىقىپ ، چۇمۇلىنى ئۇچۇرتۇپ كېتىپتۇ . چۇمۇلە ئۇچۇپ - ئۇچۇپ يەنە باشقا بىر يەرگە چۈشۈپ قاپتۇ .

قارىسا ، يېقىنلا بىر يەردە زىراپە ئوتلاپ يۈرگۈدەك . «ھە ، مەن زىراپىنى پالىۋەتكەن قارا تاغ دېگەن يەر مۇشۇ ئىكەن-دە » دەپ ئويلاپتۇ چۈمۈلە .

— ماڭا قارىغىنا ، زىراپە ، — دەپتۇ ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋا-لالماستىن ، — بويۇڭ نېمىدېگەن ئۆسۈپ كەتكەن ! سەن قانداق قىلىپ شۇنچە ئېگىزلەپ كەتتىڭ ؟

زىراپە بۇ چاغدا بىر توپ كېپىنەك ۋە جەرەنلەرنى ئەگەش-تۈرۈپ ، ئۇلارغا دەرەخلەرنىڭ ئۇچىدىكى ئەڭ مەززىلىك يوپۇرماقلارنى ئۈزۈپ بېرىۋاتقانىكەن . چۈمۈلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇ ئۈزۈن بوينىنى پەسكە سوزۇپ قاراپتۇ :

— ۋاي ، سەن چۈمۈلە ئىكەنسەنغۇ ، — دەپتۇ ئۇ ، — نېمانچە كىچىكلەپ كەتتىڭ ؟ سەن مېنى مۇشۇ يەرگە پالى-ۋەتكەندىن كېيىن مەن قولىدىن ئىش كېلىدىغان ھايۋانلار-نى ئۇستاز تۇتۇپ ، تىرىشىپ ئۆگەندىم . جاپاغا چىداپ ئەڭ ئېگىز دەرەخلەرنىڭ ئۇچىدىكى يوپۇرماقلارنى ئۈزۈشنى مە-شىق قىلدىم . شۇنىڭ بىلەن بويۇم ئۆسۈپ ، مۇشۇنداق ئېگىز بولۇپ قالدىم . مانا ئەمدى ھېچكىمنىڭ بويى يەتمەي-دىغان جايلاردىكى ئەڭ ياخشى يوپۇرماقلارنى ئالالايدىغان بولدۇم .

چۈمۈلە خىجىل بولۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدىنمۇ كېتىپتۇ . يايلاقلارنى كېزىپ ، ئورمانلارنى ئارىلاپتۇ . بىرەر ھايۋان ياكى بىرەر قۇشمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قويماپتۇ . بارلىق جانىۋار-لار قاچاندۇر بىر چاغلاردا چۈمۈلە ئىسىملىك بىر زور مەخلۇقنىڭ بولغانلىقىنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كېتىشكەنى-كەن .

چۈمۈلە تەنھا ئۆزى داق يەردە ئولتۇرۇپ قاتتىق يىغلاپ-
تۇ . بىھۇدە ئۆتكەن ئۆمرىگە پۇشايمان قىپتۇ . ئاندىن ئۇ
چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ ، قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى
ئۇزاق ئويلاپتۇ . ئويلاپ - ئويلاپ ئاخىر ئورنىدىن دەس
تۇرۇپتۇ ۋە : «مەنمۇ پىل بىلەن زىراپىگە ئوخشاش بولۇشۇم
كېرەك ! — دەپتۇ ئۇ ، — ئەمدى مەنمۇ تىرىشىپ باشقىلار-
دىن ئۆگىنىپ ، جاپاغا چىداپ ئىشلەي ، بولمىسا پۈتۈنلەي
تۈگەشكۈدەكمەن ! ... »

چۈمۈلە شۇنداق دەپتۇ - دە ، غەيرەتكە كېلىپ ، بېلىنى
چىڭ باغلاپتۇ . شۇنداق چىڭ باغلاپتۇكى ، ئۇنىڭ بېلى ھا-
زىرقىدەك ئىنچىكە بولۇپ قاپتۇ . ئاندىن ئۇ قەتئىيلىك
بىلەن ئىشنى باشلىۋېتىپتۇ . ئالدى بىلەن يەرنى كولاپ ،
ئۆزىگە ئۇۋا ياساپتۇ . كېيىن ، ھەر تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ
ئوزۇق يىغىپتۇ . يەنە ئالدىراشلىق بىلەن ھەر خىل ھايۋان
ۋە قۇشلارنىڭ تۇرار جايلىرىغا بېرىپ ، ئۇلارنىڭ ھۈنەرلى-
رىنى ئۆگىنىپتۇ . ئۆگەنگەنلىرىنى دەرھال ئىشلىتىپ ، ئۇ-
ۋىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ، تېخىمۇ ياخشى قىلىپ ياساپتۇ .
تاپقان - تەرگىنىنى ئۇۋىسىغا ئەكىرىپ جۇغلاپتۇ .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پىل بىلەن زىراپە چۈمۈلىنى يوقلاپ
كەپتۇ . ئۇلار چۈمۈلىنىڭ تەرلەپ - پىشىپ ئىشلەۋاتقانلى-
قىنى كۆرۈپ خۇشال بوپتۇ .

— يارايسەن چۈمۈلە ! — دەپتۇ ئۇلار ، — بۇنىڭدىن
كېيىن داۋاملىق مۇشۇنداق غەيرەتلىك بولساڭلا كەلگۈسىدە
چوقۇم بۇرۇنقىدەك زور ھەم كۈچلۈك بولالايسەن ، ھارماي
ئىشلەۋەر !

— ئىشلەيمەن ھەم ئۆگىنىمەن ! — دەپتۇ چۇمۇلە ۋە يەنە ئالدىراشلىق بىلەن ئۇزۇق يىغىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ چۇمۇلىنىڭ ئەۋلادلىرى ئۆتكەنكى ساۋاقلارنى يادىدا چىڭ ساقلاپ ، غەيرەت بىلەن ئىشلەپ ئىشچانلىقتا داڭق چىقىرىپتۇ .

كۆنۈكمە

1 . بۇ چۆچەكتىكى ۋەقەلەر باشتىن ـ ئاخىر چۇمۇلىنى چۆرىدىگەن ھالدا قانات يايدۇرۇلغان . چۆچەكنى ئەستايىدىل ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى تېزىس بويىچە سۆزلەپ ، ئاساسىي مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار .

1) چۇمۇلىنىڭ پادىشاھلىق مەزگىلىدىكى دانالىقى ؛

2) ياخشى ـ ياماننى پەرق ئەتمەي بىخۇدلىشىشى ؛

3) پىل ۋە زىراپىنى جازالىشى ؛

4) مۆجىزىنىڭ يۈز بېرىشى ۋە سەۋەبى ؛

5) تۇلكىنىڭ يۈز ئۆرۈشى ؛

6) پىل ۋە زىراپە بىلەن قايتا ئۇچرىشىشى ؛

7) چۇمۇلىنىڭ پۇشايمىنى ؛

8) قەتئىي ئىرادىگە كېلىشى ۋە داڭق چىقىرىشى .

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، قايسى ھايۋانلارنىڭ گېپى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭلار ۋە ئۆز چۈشەنچەڭلارنى سۆزلەپ بېرىڭلار .

1) بۇ دۇنيادا ئەركىن ياشايمەن ، بەختلىك بولىمەن دېسەڭلار ئورماندىكى بارلىق جانىۋارلار داۋاملىق ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتۈڭلار . بىر ـ بىرىڭلاردىن ئۆگىنىڭلار . باشقا

ئورمانلىقلاردىكى جانىۋارلارنىڭمۇ بىز بىلمەيدىغان ھۈنەر- لىرى بولسا تىرىشىپ ئۆگىنىڭلار . شۇنداق قىلساڭلار بۇ دۇنيادا خار بولمايسىلەر .

2) كىم تەر تۆكمەي بىكار ياتسا ، تەييارتاپلىققا ئادەت- لىنىپ قېلىپ خاراب بولىدۇ . بارغانسېرى ھۇرۇنلىشىپ ئاجىزلىشىپ كېتىدۇ ، باشقىلاردىن كېيىن قالىدۇ .

3) سەن مېنى بۇ يەرگە پالىۋەتكەندىن كېيىن ، مەن روھىمنى چۈشۈرمەي ئىشلەۋەردىم ، ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ ئىش - ھۈنەرلىرىنى ئۆگەندىم . شۇنىڭ بىلەن كۈندىن - كۈنگە كۈچلىنىپ مۇشۇنداق قەددى - قامەتكە ئىگە بولدۇم . مەن ئورماندىكى دەرەخلەرنى ئادەملەرگە ئاپىرىپ بېرىمەن . ئادەملەر بۇ دەرەخلەردىن چىرايلىق ئۆيلەرنى سالىدۇ . ئۈس- تەل - ئورۇندۇقلارنى ياسايدۇ .

4) مەن قولىدىن ئىش كېلىدىغان ھايۋانلارنى ئۇستاز تۇتۇپ ، تىرىشىپ ئۆگەندىم . جاپاغا چىداپ ئەڭ ئېگىز دەرەخلەرنىڭ ئۇچىدىكى يوپۇرماقلارنى ئۈزۈشنى مەشىق قىلدىم . شۇنىڭ بىلەن بويۇم ئۆسۈپ ، مۇشۇنداق ئېگىز بولۇپ قالدىم . مانا ئەمدى ھېچكىمنىڭ بويى يەتمەيدىغان جايلاردىكى ئەڭ ياخشى يوپۇرماقلارنى ئالالايدىغان بولدۇم .

5) ئەمدى مەنمۇ باشقىلاردىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ ، جاپاغا چىداپ ئىشلەي ، بولمىسا پۈتۈنلەي تۈگەشكۈدەكمەن !...

3 . بۇ چۆچەكتىن قانداق تەسىرات ئالغانلىقىڭلارنى ئۆز ئەمەلىيىتىڭلارغا بىرلەشتۈرگەن ھالدا يېزىپ كېلىڭ- لار .

* 12 . نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

جەننەت توشۇپ كېتىپ ...

بىر كۈنى پادىشاھ ئەپەندىمدىن :

— ئەپەندىم ، مەن ئۆلگەندە جەننەتكە كىرىمەنمۇ ، دوزاخقىمۇ؟ قېنى ، بىر ئادىل باھا بېرىپ بېقىڭا ، — دەپ سوراپتۇ . ئەپەندىم ئەيمەنمەستىنلا :

— دوزاخقا كىرىدىلا تەقسىر ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، غەزەپتىن ساقاللىرى تىترەپ كېتىپتۇ ، بۇنى كۆرگەن ئەپەندىم :

— تەقسىر ، خاپا بولمىسىلا ، ئەسلىدىغۇ جەننەتكە كىرىدىلا دېمەكچى ئىدىم . بىراق ، جاللاتلىرىنىڭ قىلىچى ئاستىدا ئۆلگەن بىگۇناھ كىشىلەر بىلەن جەننەت توشۇپ كەتكەن بولسا ، سىلىنى سىغماسمىكىن دەپ دوزاخ دەپتىمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

ئايالنىڭ گېپى

قازى ھەر قېتىم ۋەز ئېيتقاندا : «ئاياللارنىڭ چېچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقا ، ھەرگىز ئايالنىڭ گېپىگە كىرگۈچى بولماڭلار» دەپ نەسىھەت قىلىدىكەن . بىر كۈنى ئەپەندىم قازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سوراپتۇ :

— قازىئاخۇنۇم ، ئايالىمنىڭ گېپىگە كىرگىنىم ياخشىمۇ ، كىرمىگىنىم ياخشىمۇ ؟

— ئايالىڭىزنىڭ گېپىگە ھەرگىز كىرگۈچى بولماڭ ، — دەپتۇ قازى .

— بۈگۈن ئايالىم : «بورداۋاتقان ئىككى قوينىڭ بىرىنى قازىغا بېرەيلى» دېۋىدى ، خەيرىيەت ، ھېلىمۇ ياخشى ، گېپىگە كىرمەپتىمەن ، — دەپتۇ ئەپەندىم ۋە دەرھال كەينىگە ئۆرۈلۈپ مېڭىشقا تەمشىلىپتۇ . قازى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ :

— ئەپەندىم ، سەۋر قىلىڭ ، — دەپ ئەپەندىمنى توختىتىپتۇ ، — ئايالنىڭ گېپىگە بەزىدە كىرىپ قويغانمۇ تۈزۈك !

دادىڭىزنى دوراپسىز

پادىشاھ چوڭ مەدرىستە ئوقۇپ كەلگەن ئوغلىنى ئەپەندىمگە ماختاپ :

— شاھزادىمىز شۈنچىلىك كامالەتكە يەتتىكى ، كۆڭلۈڭگە پۈككەنلىرىڭنىمۇ بىلەلەيدۇ ، — دەپتۇ .

ئەپەندىم :

— پادىشاھى ئالەم ، شاھزادىنى كۆڭلۈمگە پۈككەندىن ئەمەس ، ئاۋۋال مۇشتۇمغا تۈگكەندىن بىر سىناپ كۆرەيلى ، — دەپ ئۇزۇكنى مەھكەم سىقىملاپ شاھزادىگە كۆرسىتىپتۇ .

— قېنى شاھزادەم ، قولۇمدىكى نېمە ؟

شاھزادە نېمىدىيىشىنى بىلمەي گاڭگىراپ قاپتۇ .

ئەپەندىم :

— بەلگىسىنى ئېيتىپ بېرەي ، ئۆزى دۈگىلەك ، ئوت-

تۇرىسى تۆشۈك ، ئۇ نېمە ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ھە ، بىلدىم ، — دەپتۇ شاھزادە ، — قولىڭىزدىكى تۈگمەن تېشى .

ئەپەندىم :

— ئەقلىڭىزگە بارىكاللا شاھزادە ، بەئەينى دادىڭىزنى دوراپسىز ، — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ .

قارىغۇ ھاكىم

ئەپەندىمنىڭ ياش چېغىدىكى ئاغىنىلىرىدىن بىرى باشقا بىر شەھەرگە ھاكىم بوپتۇ . بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەپەندىم ئاغىنىسىنى يوقلىغىلى بېرىپتۇ . بىراق ، ئاغىنىسى ئەپەندىمنىڭ جۇل - جۇل كىيىملىك ھالىنى كۆرۈپ ، تونۇماسقا سېلىپ :

— سىز كىم بولىسىز ، تونۇمىدىمغۇ ؟ — دەپتۇ .

— مەن سىزنىڭ ياش ۋاقتىڭىزدىكى ئاغىنىڭىز نەسىردىن ئەپەندىم بولىمەن . سىزنى ھاكىملىققا ئۆسكەندىن كېيىن قارىغۇ بولۇپ قاپتۇ دەپ ئاڭلاپ يوقلاپ كېلىۋىدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم .

ھەقىقەتنىڭ تارازىسى

ئەپەندىمدىن ئۇنى تونۇيدىغان بىراۋ سوراپتۇ :

— دۇنيادا نېمىنىڭ سالمىقى ئېغىر ؟

— ھەق سۆزنىڭ ، — دەپتۇ ئەپەندىم .

— ئۇنى ئۆلچەيدىغان تارازا نەدە؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

ئەپەندىم جاۋاب بېرىپتۇ:

— ۋىجدانىڭىزدا.

كۆنۈكمە

1. «جەننەت توشۇپ كېتىپ …»، «دادىڭىزنى دوراپسىز» دېگەن لەتىپىلەردە ئەپەندىمنىڭ پادىشاھنى قانداق ئۇستىلىق بىلەن ئەيىبلىگەنلىكىنى ھېس قىلدىڭىز؟ سىز نەسىردىن ئەپەندىمنىڭ مۇشۇنداق پاراستىنى ئىپادىلەيدىغان لەتىپىدىن بىرەرنى ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بېرەلەمسىز؟

2. «قارىغۇ ھاكىم»، «ھەقىقەتنىڭ تارازىسى» دېگەن لەتىپىلەردىكى چوڭقۇر مەنىنى چۈشىنىپ، ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق كېڭەيتىپ سۆزلەپ بېرىڭلار.

بەشىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى چۆچەكنى ئۈنلۈك ئوقۇپ ، مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ۋە ئۇنى ئۆز سۆزۈڭلارغا ئايلاندۇرۇپ ، مېغىزلىق بايان قىلىپ بېرىڭلار . نېمىنىڭ گۆھەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋېلىڭلار .

گۆھەر

بۇرۇن بۇرۇندىكەن ، تېرىق تۈلۈمدىكەن ، يېتىم بولۇڭدىكەن ، بىر يېزىدا بىر كەمبەغەل يىگىت بولغانىكەن . ئۇ يىل بويى ئىش قىلماي يېتىپ يەيدىكەن ، يەيدىغىنى تۈگەپ قالسا ئاتا ـ ئانىسىدىن قالغىنىنى سېتىپ خەجلەيدىكەن . بارا ـ بارا ئاتا ـ ئانىسىدىن قالغان مال ـ مۈلۈكلەر تۈگەپتۇ . يىگىتنىڭ كۈن ئالمىقى تەس بوپتۇ . تولا خىيال سۈرۈپ بېشى پەس بوپتۇ . ئۇ دائىم : «بىرمۇنچە گۆھىرىم بولسا ، شۇنىڭ بىلەن ئۆمۈر بويى بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇش كەچۈرسەم» دەپ ئويلاپتۇ .

بىر كۈنى ، ئۇ بىر دانىشمەنگە ئۇچراپتۇ ۋە دانىشمەندىن شۇنداق سوئال سوراپتۇ :

— ئەي دانىشمەن ئاتا ، دۇنيادا تۈگىمەس بايلىق — گۆھەر بارمۇ؟ بولسا شۇنى تېپىۋالسام ، ئارمىنىمغا يېتەتتىم .

دانىشمەن يىگىتنىڭ تۇرقىغا سەپسېلىپ قاراپ :

— بار ، سېنىڭ تېنىڭ ساغلام ، بەش ئەزايىڭ ساق ، پۇت ـ

قوللىرىڭ بىجىرىم ئىكەن، بۇ بىر گۆھەر ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ. ئەخمەق يىگىت بۇنى چۈشەنمەي:

— بۇنى قانداقمۇ گۆھەر دېگىلى بولسۇن؟ — دەپ سوراپتۇ. دانىشمەن دەرھال:

— ئۇنداق بولسا، سەن ماڭا بىر قولۇڭنى كېسىپ بەرگىن، مىڭ تىللا بېرەي، بىر پۇتۇڭنى كېسىپ بەرگىن، ئىككى مىڭ تىللا بېرەي، بېشىڭنى كېسىپ بەرگىن، بەش مىڭ تىللا بېرەي، — دەپتۇ. يىگىت بۇنى ئاڭلاپ تېڭىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ ۋە:

— ياق، ياق، دۇنيادىكى ھەممە گۆھەرلەرنى بەرسىڭىزمۇ، بۇلارنى كېسىپ بەرمەيمەن، — دەپتۇ.

— ھەببەللى! — دەپتۇ دانىشمەن، — ئەمدى ئەقلىڭنى تاپتىڭ. مانا مۇشۇ ئەزالىرىڭنىڭ ساق بولۇشى بىباھا گۆھەر، مۇشۇ گۆھەرلىرىڭنى ئىشقا سالساڭلا، ئۆمۈر بويى بەخت - سائادەت ئىچىدە ياشايسەن.

يىگىت بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئەقلىنى تېپىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ھېلىقى «گۆھەر»لىرىنى ئىشقا سېلىپ، ھالال يول تۇتۇپ ھۇزۇر-ھالاۋەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشىپتۇ.

2. تۆۋەندىكى ماقال - تەمسىللەرنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى چوڭقۇر مەنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار. ئۆزۈڭلار ئىلىم - پەن ئۆگىنىش ھەققىدە بەش ماقال - تەمسىل تېپىپ يېزىپ كېلىڭلار.

△ ساغلام تەندە، ساغلام ئەقىل.

△ كەمتەر بولساڭ ئۆسەرسەن، مەغرۇرلانساڭ چۈشەرسەن.

△ چىققىلى بولمايدىغان تاغ يوق، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا.

△ ئەمگەكنىڭ نېنى تاتلىق ، ھورۇننىڭ جېنى تات-
لىق .

△ بىلىمگە ئەگەشكەن ئۇزار ، ھورۇنغا ئەگەشكەن
تۇزار .

△ بىلىمسىز نامراتلىقتىن يامان .

△ بىلىم ئىزدىنىشتىن ، بەخت كۆرەشتىن كېلىدۇ .

3 . تۆۋەندىكىلەرنى بىر تەرەپتىن ئوقۇپ ، بىر تەرەپ-
تىن ئويلىنىڭلار ، قېنى كىم ھەم توغرا ، ھەم تېز جاۋاب
بېرەلەيدىكىن ؟

1) بۇ دۇنيادا شۇنداق بىر نەرسە باركى ، ئۇنىڭدا
ئۆي - ئىمارەتلىرى يوق شەھەرلەر ، سۇلىرى يوق دەريالار
ۋە دەل - دەرەخلىرى يوق ئورمانلار تولۇپ ياتىدۇ . بىلەم-
سىز . ئۇ نېمە ؟

2) چوڭ - كىچىك ماشىنا ۋە تراكتور ، موتسىكلىت-
لاردىن چىقىدىغان بىر نەرسە باركى ، ئۇنى ھېچنېمىگە
ئىشلەتكىلى بولمايدۇ ، ئەمما بۇ بولمىسا ، ماشىنا ، تراكتور
ۋە موتسىكلىتلارنىڭ ھېچقايسىسى ماڭالمايدۇ . بۇ نېمە ؟

3) يورۇقلۇقتىن ھاسىل بولىدىغان قارا نەرسە نېمە ؟

4) قانداق چاغدا تور سومكىغا سۇنى قاچىلىغىلى بولى-
دۇ ؟

4 . تۆۋەندىكى «سالامەتلىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر» دېگەن
ئىبرەتلىك ھېكايىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ ، بوۋاينىڭ سۆزى-
دىكى چوڭقۇر مەنىنى تولۇق چۈشىنىۋېلىڭلار ۋە ئۆزۈڭلار-

نىڭ تۇرمۇش ئادىتىگە سىڭىشتۇرۇپ كۆرۈڭلار . ناچار ئا-
دەتلىرىڭلار بولسا قانداق تۇزىتىدىغانلىقىڭلارنى يېزىپ كې-
لىڭلار .

سالامەتلىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر

كۆز كۆنلىرىنىڭ بىرىدە 80 ياشقا كىرگەن بىر بوۋاي ئىشىكى ئالدىدا ئولتۇراتتى . قېرىلىقتىن ئۇنىڭ چاچ ـ ساقىلى قاردەك ئاقار-غان بولسىمۇ ، چىرايى نۇرلۇق ، بەل ـ پۇت ۋە قوللىرى قۇۋۋەتلىك ، ھەممە ئەزاسى سالامەت ئىدى . بوۋاينىڭ ئۇدۇلىدا ئۇنىڭ نەۋرە ، چەۋرە ۋە ئەۋرىلىرى ئوينىشىپ يۈرەتتى .

شۇ ۋاقىتتا بىر يىگىت كېلىپ بوۋايغا سالام بەردى ۋە ئۇنىڭ ھال ـ ئەھۋالىنى سورىدى . بوۋاي بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ ياش يىگىتلەردەك تېمەن ۋە قۇۋۋەتلىك تۇرغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورىدى . بوۋاي ئۇ يىگىتكە :

— ئاتا ـ ئانام كىچىكىمدىن تارتىپ ھەر كۈنى سەھەردە تۇرغۇ-زاتتى ، ئورنۇمدا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئېغىناپ يېتىشىمغا يول قويى-مايتتى . شۇنىڭ ئۇچۇن ، ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل بولدۇم ، ئىش ۋە ئەمگەكتىن قاچمىدىم . ھەرقانداق ئىشنى ئىخلاس بىلەن ئىشلىدىم ، چالا قويمىدىم . پۈتۈن ئۆمرۈمنى ئىش ۋە ئەمگەك بىلەن ئۆتكۈزدۈم . ئەمگەك قىلغانسېرى تېنىم سالامەت بول-دى . ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ، بىلمىگەنلىرىمنى ئۆگەندىم ، ئۆگەنگەنسې-رى زېھنىم ئۆتكۈرلەشتى . بۇلار ماڭا ئۇزۇن ئۆمۈر ، سالامەتلىك ئاتا قىلدى . ھازىر مەنمۇ بالىلىرىم ۋە نەۋرىلىرىمنى ئەمگەك قىلىشقا ، ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىمەن . ئەگەر سەنمۇ مەندەك سالامەت بولۇپ ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى ، زېھنىڭنى ئۆتكۈر قىلىشنى خالىساڭ ، ئەم-

گەك قىلىشتىن ، ئۆگىنىشتىن ھەرگىز قاچما ، ھەرقانداق ئىشنى ئىخلاس بىلەن بېرىلىپ ئىشلە ، ھورۇنلۇقتىن يىراق بول ، تىرىشـقىن ، — دەپ جاۋاب بەردى .

5 . گېزىت ـ ژۇرناللاردىن ئوقۇغان ئۆزۈڭلارغا ياردـغان لەتىپىدىن ئىككى ـ ئۈچنى يېزىپ كېلىڭلار .

13. سەرەڭگە ساتقۇچى قىزچاق[1]

هاۋا ئىنتايىن سوغۇق، قار ياغماقتا ھەم قاراڭغۇ چۈشمەكتە ئىدى. بۇ، يىلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى — يېڭى يىل ھارپىسى ئىدى. ھەم سوغۇق، ھەم قاراڭغۇ بۇ كېچىدە يالاڭۋاشتاق، يالاڭ ئاياغ بىر قىزچاق كوچىدا كې- تىپ باراتتى. ئۇ ئۆيىدىن چىققاندا پۇتىغا بىر كەشنى سېپىۋالغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ نېمە رولى بولسۇن؟ ئۇ ناھايىتى چوڭ كەش بولۇپ، شۇ چاغقىچە ئانىسى كىيىپ كەلگەنىدى. قىزچاق يولدىن ئالدىراپ - تېنەپ ئۆتۈۋاتقان- دا، ئىككى ئات قېتىلغان پەيتونىنىڭ ئۇچقاندەك چېپىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، ئۆزىنى دەرھال چەتكە ئال- دى، كەشى بولسا چۈشۈپ قالدى. كەشنىڭ بىر پېيىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تاپالمىدى، يەنە بىر پېيىنى بىر بالا ئېلىۋېلىپ قېچىپ كەتتى. ئۇنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئۇ ئۇنى كەلگۈسىدە بالىلىق بولغاندا بۆشۈك قىلغۇدەك!

ئەمدى قىزچاققا كىچىككىنە پۇتلىرى بىلەن يالاڭ ئاياغ يول يۈرۈشكە توغرا كەلدى. ئۇنىڭ پۇتلىرى سوغۇقتىن توڭلاپ ھەم قىزىرىپ، ھەم كۆكىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ كونىراپ كەتكەن يوپكىسىنىڭ ئېتىكىدە نۇرغۇنلىغان سە-

---

① دانىيىلىك مەشھۇر باللار چۆچەكلىرى يازغۇچىسى ئاندىرسېن (1805 — 1875) نىڭ مەشھۇر ئەسىرى .

رەڭگە بولۇپ، قولىدىمۇ بىر باغلام سەرەڭگە تۇتۇۋالغاندى. بۈگۈن كۈن بويى ھېچكىممۇ ئۇنىڭدىن بىرەر تال سەرەڭگە سېتىۋالمىدى، ئۇنىڭغا ھېچكىممۇ بىر تىيىن پۇل بەرمىدى.

بىچارە قىزچاق!

ئۇ توڭلاپ تىترىگەن، ھەم ئاچ ھالدا ئالدىغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈش ئىدى. قار ئۇچقۇنلىرى ئۇنىڭغا گۈزەللىك بېغىشلاپ يەلكىسىنى يېپىپ تۇرغان ئالتۇن رەڭلىك ئۇزۇن بۇدۇر چاچلىرىغا چۈشمەكتە. لېكىن، ئۇ ئۆزىنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىكىنى يادىغا كەلتۈرمەيتتى. ھەممە دېرىزىلەردىن چىراغ نۇرى چۈشۈپ تۇراتتى، كوچىلاردىن غاز كاۋىپىنىڭ خۇشبۇي ھىدى كېلەتتى[1]. دۇرۇس، بۇ مىلاد بايرىمىنىڭ ھارپا كېچىسى ئىدى. ئۇ بۇنى خىيالىغا كەلتۈردى.

ئۇ بىر ئۆينىڭ تېمىنىڭ بۇلۇڭىغا كېلىپ پۇتلىرىنى يىغىپ تۈگۈلۈپ ئولتۇردى، بىراق ئۇ تېخىمۇ مۇزلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئۆيىگە قايتىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى، ئۇ بىر تالمۇ سەرەڭگە ساتالمىغان ۋە بىر تىيىنمۇ پۇل تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن، دادىسىنىڭ ئۇنى ئۇرۇشى تۇرغان گەپ ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيىمۇ كوچىغا ئوخشاشلا سوغۇق ئىدى. ئۆينىڭ تورۇسىدىكى يوغان يوچۇق پاخال ۋە ئەسكى لاتىلار بىلەن ئېتىپ قويۇلغان بولسىمۇ، يەنە شامال غۇرقىراپ كىرىپ تۇراتتى.

① دانىيېلىكلەر مىلاد بايرىمى ۋە ھارپا تاختىسى غاز كاۋىپىنى ئاساسلىق غىزا قىلىدۇ.

ئۇنىڭ كىچىككىنە قوللىرى مۇزلاپ قېتىپ قالاي دې-
دى . ئاھ ، بىرەر تال سەرەڭگە ئوتىمۇ ئۇنىڭ جېنىغا قانچى-
لىك ئەسقاتاتتى ـ ھە ! ئۇ بىر باغلام سەرەڭگە ئىچىدىن
بىر تالنى سۇغۇرۇۋېلىپ ، تامغا سۇركەپ ياندۇرۇپ ، قولى-
نى ئىسسىتىۋېلىشقا جۈرئەت قىلالامدۇ ؟ ئۇ ئاخىر بىر تال
سەرەڭگىنى سۇغۇرۇۋالدى ـ دە ، ۋىژژىدە قىلىپ ياندۇرۇ-
ۋىدى ، ئوت چاقناپ كەتتى ! نېمىدېگەن ئىسسىق ، نۇرلۇق
ئوت يالقۇنى ـ ھە ! ئۇ گويا شامغا ئوخشايتتى . قىزچاق
قولىنى ئوتقا قاقلىدى . ھەقىقەتەن بۇ غەلىتىلا بىر ئوت
يالقۇنى ئىدى ! قىزچاق ئۆزىنى گوياكى ئوتلىرى يالقۇنجاپ
تۇرغان چويۇن مەش ئالدىدا قوللىرىنى قاقلاپ ئولتۇرغاندى-
دەك ھېس قىلاتتى ! مەشتىكى ئوتنىڭ يالت ـ يۇلت قىلىپ
نۇر چېچىپ ، گۇرۇلدەپ كۆيۈشىدىن ئاجايىپ راھەت ھېس
قىلاتتى . لېكىن ، نېمە بولغىنىكىن تاڭ ؟ ئۇ ئەمدىلا پۇتىنى
سوزۇپ ئىسسىتىۋالماقچى بولغىنىدا ، ئوت يالقۇنلىرى ئۆ-
چۈپ ، مەشمۇ كۆزدىن غايىب بولدى . ئۇ پەقەت بىر تال
كۆيۈپ بولغان سەرەڭگىنى تۇتقان ھالدا شۇ يەردىلا ئولتۇ-
راتتى .

ئۇ سەرەڭگىدىن يەنە بىر تالنى سۇركىدى ، سەرەڭگە
يېنىپ ، يورۇق نۇر چاچتى ۋە ئۇنىڭ شولىسى تامغا چۈ-
شۈپ ، تام يورۇپ خۇددى نېپىز ، سۈپسۈزۈك شايىدەك
بولۇپ قالدى ، ئۇ ئۆيىنىڭ ئىچىنى بىمالال كۆرەلىدى .
شىرەگە ئاپئاق قاردەك داستىخان سېلىنغان ، نەپىس چىنە-
تەخسىلەر قويۇلغان بولۇپ ، تەخسىگە ئالما ، كىشمىشلەر
سېلىپ پىشۇرۇلغان ، ئىسسىق ھورلىرى پۇرقىراپ تۇرغان

غاز كاۋىپى قويۇلغان . تېخىمۇ قىزىقى شۇكى ، بۇ غاز
تەخسىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، دۈمبىسىگە پىچاق ھەم ۋىلكا
سانجىلغان ھالدا پول ئۈستىدە ئىككى تەرىپىگە ئىرغاڭلاپ
مېڭىپ ، ئۇدۇل بىچارە قىزچاققا قاراپ كېلىۋاتاتتى . شۇ
چاغدا سەرەڭگە ئۆچۈپ قالدى - دە ، ئۇنىڭ كۆزىگە ھەم
قېلىن ، ھەم سوغۇق تامدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى .

ئۇ يەنە بىر تال سەرەڭگىنى ياندۇردى . بۇ قېتىم ئۇ
بىر تۈپ چىرايلىق ، مۇقەددەس نورۇز دەرىخى تۈۋىدە ئول-
تۇراتتى .

بۇ دەرەخ ئۇ بۇلتۇر مىلاد بايرىمىدا بىر باي سودىگەر
ئائىلىسىنىڭ ئەينەكلىك ئىشىكىدىن كۆرگەن ھېلىقى بىر
تۈپ ئارچا دەرىخىدىنمۇ چوڭ ھەم كۆركەم ئىدى . ياپيېشىل
شاخلىرىدا نەچچە مىڭلىغان شاملار لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرات-
تى . سودا دۇكانلىرىنىڭ دېرىزىلىرىگە ئېسىلغان رەڭلىك
سۈرەتلەرگە ئوخشاپ كېتىدىغان سۈرەتلەر گويا ئۇنىڭغا قا-
راپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى . بۇ قىزچاق سۈرەتلەرگە قولىنى
سوزۇشى بىلەنلا سەرەڭگە يەنە ئۆچۈپ قالدى . پەقەت مىلاد
بايرىمىدا يېقىلغان شاملارنىڭ نۇرلىرىلا بارغانچە يۇقىرى
ئۆرلەپ ، ئەڭ ئاخىرىدا ئاسماندا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار-
دەك بولۇپ قالدى . بۇ يۇلتۇزلاردىن بىرى توساتتىن ئاسمان
بوشلۇقىنى بويلاپ ئىنتايىن ئۇزۇن ئوتلۇق ئىز ھاسىل
قىلىپ ساقىپ كەتتى .

«پات ئارىدا قانداقتۇر بىر كىشى ئۆلىدىغان بولدى -
دە» دەپ ئويلىدى قىزچاق ، چۈنكى ئۇنىڭ بىردىنبىر كۆ-
يۈمچان مومىسى ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭغا : «بىر يۇلتۇز كۆ-

چۈشى بىلەنلا ، بىر روھ پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا كېتىد-
دۇ» دېگەنىدى .

ئۇ تامغا يەنە بىر تال سەرەڭگىنى سۈركىۋىدى، بۇ قېتىم روشەن نۇر ئىچىدە ئۇنىڭ مومىسى ئاجايىپ ئىللىق ھەم مېھرىبان قىياپەتتە ئېنىق كۆرۈندى.

«موما! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى قىزچاق، — ئاھ! مېنى بىرگە ئالغاچ كەتسىڭىزچۇ! ماڭا ئايان، بۇ سەرەڭگە ئۆچۈش بىلەنلا سىزمۇ خۇددى ھېلىقى ئىسسىق مەشتەك، ھىدى كېلىپ تۇرغان غاز كاۋىپىدەك ۋە كۆركەم مۇقەددەس ئارچىدەك غايىب بولىسىز!» ئۇ مومىسىنى ئېلىپ قالماقچى بولۇپ، بىر باغلام سەرەڭگىنىڭ ھەممىسىنى ئالدىراپ - تېنەپ ياندۇردى. بۇ سەرەڭگىلەر كۈچلۈك نۇر چېچىپ، كېچىنى خۇددى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتتى. مومىسى ئۇنىڭغا ئەزەلدىن ھازىرقىدەك مۇنداق چوڭ ۋە مۇنداق گۈزەل كۆرۈنگەن ئەمەس ئىدى، ئۇنى مومىسى باغرىغا بېسىپ قۇچاقلىۋالدى، ئۇ ئىككىلەن پارلاق نۇر ۋە خۇشاللىق ئىچىدە ئۇچۇپ كەتتى. ئېگىز، ناھايىتىمۇ ئېگىز ئۇچۇپ، زىمىستان سوغۇق، ئاچ - زارلىق ۋە جاپا - مۇشەققەتلەر بولمىغان يەرگە — پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا كەتتى.

ئەتىسى — قاتتىق سوغۇق بولغان تاڭ سەھەردە بۇ نامرات، جاپاكەش قىزچاق تامنىڭ بۇلۇڭىدا ئىككى مەڭزى قىزارغان، لەۋلىرىدە كۈلۈمسىرەش قېتىپ قالغان ھالدا ئولتۇراتتى — ئۇ ئۆلۈپ قالغان، كونا يىلنىڭ ئاخىرقى كېچىسى توڭلاپ قالغانىدى. يېڭى يىل قۇياشى ئۇنىڭ جەسىتىنى يورۇتۇپ تۇراتتى! قىزچاق قولىدا كۆيۈپ بولغان سەرەڭگە قالدۇقلىرىنى سىقىملاپ تۇتقان ھالدا تېخىچىلا شۇ

يەردە ئولتۇراتتى .

«ئۇ ئىسسىنىۋالاي دەپتىكەندە ...» دېيىشتى ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر . لېكىن ، ھېچكىممۇ ئۇنىڭ شۇ قەدەر گۈزەل نەرسىلەرنى كۆرگەنلىكىنى ، مومىسى بىلەن بەخت-لىك ھالدا يېڭى يىلنىڭ قۇتلۇق قويىنىغا قەدەم قويغانلىقىنى بىلمەيتتى .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى ئېچىڭلاردا ئوقۇپ چىقىپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭلار .

1) ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق ، قار يېغىۋاتقان ھەم قاراڭ-غۇ چۈشۈۋاتقان بولسىمۇ ، قىزچاق نېمە ئۈچۈن ئۆيىگە قايتالمايدۇ ؟

2) ئۇ بىرىنچى تال سەرەڭگىنى ياندۇرغاندا نېمىنى كۆرگەندەك بولدى ؟ ئىككىنچى ، ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى تال سەرەڭگىلەرنى ياندۇرغاندىچۇ ؟ ئۇ نېمە ئۈچۈن ھەممە سە-رەڭگىنى بىراقلا ياندۇرۇۋەتتى ؟

3) يۇقىرىدىكى مەنزىرىلەرنى ئۇ راستتىنلا كۆردىمۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭلار ۋە ئۇ جۈملىلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

1) ئۇ ئۆيىدىن چىققاندا پۇتىغا بىر كەشنى سېپىۋالغا-نىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نېمە رولى بولسۇن ؟ ئۇ ناھايىتى چوڭ كەش بولۇپ ، شۇ چاغقىچە ئانىسى كىيىپ كەلگەند-

دى .

2) ئۇ بىر باغلام سەرەڭگە ئىچىدىن بىر تالنى سۇغۇ-رۇۋېلىپ ، تامغا سۈركەپ ياندۇرۇپ ، قولىنى ئىسسىتىۋې-لىشقا جۈرئەت قىلالمادۇ ؟ ئۇ ئاخىرى بىر تال سەرەڭگىنى سۇغۇرۇۋالدى .

3) ئۇ ئىككىيلەن پارلاق نۇر ۋە خۇشاللىق ئىچىدە ئۇچۇپ كەتتى . ئېگىز ، ناھايىتىمۇ ئېگىز ئۇچۇپ ، زېمىس-تان سوغۇق ، ئاچ- زارلىق ۋە جاپا - مۇشەققەتلەر بولمىغان يەرگە كەتتى .

4) ھېچكىممۇ ئۇنىڭ شۇ قەدەر گۈزەل نەرسىلەرنى كۆرگەنلىكىنى ، مومىسى بىلەن بەختلىك ھالدا يېڭى يىل-نىڭ قۇتلۇق قوينىغا قەدەم قويغانلىقىنى بىلمەيتتى .

يېزىقچىلىق

مول تەسەۋۋۇرنى قانات يايدۇرۇش

بىرەر ئەسەرنى ئوقۇغاندا، قايسىلىرىنىڭ كونكرېت شەيئى، قايسىلىرىنىڭ كونكرېت شەيئىدىن كېلىپ چىققان تەسەۋۋۇر ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرۈشىمىز لازىم. ئەسەر يازغاندىمۇ، ھەقىقىي شەيئىلەرنى كونكرېت بايان قىلىشقا، بەزى چاغلاردا مول تەسەۋۋۇرنى قانات يايدۇرۇشقا، بۇ ئارقىلىق ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تولۇقلاشقا توغرا كېلىدۇ.

«سەرەڭگە ساتقۇچى قىزچاق» دېگەن چۆچەكنى ئالساق، بۇ چۆچەكتىكى سەرەڭگە ساتقۇچى قىزچاقنىڭ ھەم سوغۇق، ھەم قاراڭغۇ ھارپا كېچىسى كوچىدا سەرەڭگە سېتىپ يۈرگەنلىكى، مۇزلاپ، قورسىقى ئېچىپ زادى چىدىيالماي قالغانلىقى، تامنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرۇۋېلىپ، سەرەڭگىلەرنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى ياندۇرغانلىقى، ئاخىرىدا كوچىدىلا توڭلاپ ئۆلۈپ قالغانلىقى كونكرېت پاكىتلاردۇر. قىزچاق بۇ چاغدا نېمىلەرنى ئويلىدى؟ بۇنى ئېچىپ بېرىشتە ئاپتور مول تەسەۋۋۇرنى قانات يايدۇرغان:

بىرىنچى قېتىم بىر تال سەرەڭگىنى ياندۇرغاندا، ئۆزىنى گويا ئوتلىرى يالقۇنجاپ تۇرغان چويۈن مەش ئالدىدا ئولتۇرغاندەك ھېس قىلىدۇ؛ ئىككىنچى سەرەڭگىنى ياند-

دۇرغاندا ، ھورلىرى پۇرقىراپ تۇرغان غاز كاۋىپىنى كۆرگەندەك بولىدۇ ؛ ئۇچىنچى سەرەڭگىنى ياندۇرغاندا ، مۇقەددەس دەرەخنى كۆرگەندەك بولىدۇ ؛ تۆتىنچى سەرەڭگىنى ياندۇرغاندا ، مومىسىنى ئاجايىپ ئىللىق ۋە مېھرىبان قىياپەتتە ئېنىق كۆرگەندەك بولىدۇ ؛ بىر باغلام سەرەڭگىنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا ياندۇرۇۋەتكەندە ، مومىسى ئۇنى بىراقلا ئېلىپ كەتكەندەك تۇيۇلىدۇ ، بۇ تەسەۋۋۇرلار قىزچاقنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتىگە ناھايىتى ئۇيغۇن بولۇپ ، ئاپتور بۇنى ئىنتايىن چىن ئىپادىلەپ بەرگەن ، شۇڭا ئوقۇغان ۋاقتىمىزدا قىزچاققا بەكمۇ ھېسداشلىق قىلىمىز .

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، ئاپتور تەسەۋۋۇر ئارقىلىق نامراتلىق ئىلكىدە ياشاۋاتقان بالىلارنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان . ھارپا كېچىسى ، بۇ نامرات بالىلارمۇ باشقىلارغا ئوخشاش ئاچ ـ يالىڭاچ قالماسلىقى ، مىلاد بايرىمىنى خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈشى ، بەختكە سازاۋەر بولۇشى كېرەك ئىدى . «زىمىستان سوغۇق ، ئاچ ـ زارلىق ۋە جاپا ـ مۇشەققەتلەر بولمىغان» زامان ۋە ماكان ھەققىدىكى غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى كېرەك ئىدى . بىراق ، ئەينى ۋاقىتتىكى دانىيىدە مۇنداق غايە نامرات بالىلار ئۈچۈن پەقەت بىر ئارزۇ ـ ئارمانلا ئىدى ، خالاس . دېمەك ، ئەسەردە مول تەسەۋۋۇر قانات يايدۇرۇلسا ، كىتابخانلارغا ئۈمىد ، غايە ئېلىپ كېلەلەيدۇ ، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ بۇنداق ئۈمىد ، غايىنى ئىشقا ئاشۇرۇشىغا ئىلھام بېرەلەيدۇ .

ئالتىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى «بىر جۈپ لاي قونچاق» دېگەن پارچە-
نىڭ رەت تەرتىپى قالايمىقان ئورۇنلاشتۇرۇلغان . سىلەر
ئۇنى ئەستايىدىل ئوقۇپ ، مەزمۇنىنى چۈشىنىۋالغاندىن كې-
يىن ، توغرىلاپ يېزىڭلار .

بىر جۈپ لاي قونچاق

هەيكەلتىراش قىز قونچاقنى هەرقانچە قىلىپمۇ گەپكە كۆندۈرەل-
مىدى . ئاخىرى ئۆز رايىغا قويۇپ بەردى . ئوغۇل قونچاق خۇمداندىكى
لاۋۇلداپ تۇرغان يالقۇن ئىچىدە تاۋلىنىپ قايتىپ كەلدى . ئۇنىڭ
پۈتۈن ئەزايى ئالتۇندىن هەل بېرىلگەندەك چاقناپ تۇراتتى . قىز
قونچاق ئۆزىنىڭ يالقۇن ئىچىدە تاۋلىنىشتىن قورقۇپ ، بارمىغانلىقىغا
پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ ، لېكىن ئاغزىدا تەن بەرگۈسى كەلمەي
«هىم !» دەپ قويدى . شۇنىڭدىن كېيىن بالىلار ئوغۇل قونچاقنى
تالىشىپ ئوينايدىغان بولدى ، قىز قونچاق بىر چەتتە قالدى . ئۇ ئەلەم
بىلەن يىغلىۋەتتى . بۇنىڭغا نېمە ئامال بار دەيسىز ؟ ئۇ سەۋەنلىكىنىڭ
ئۆزىدىن ئۆتكەنلىكىنى ئوبدان بىلگەچكە ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈ-
رۈۋەردى . بىر كۈنى بالىلار بۇ قونچاقلارنى تالادا ئۇنتۇپ قېلىپ
ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىشتى . كېچىسى قاتتىق يامغۇر ياغدى . تاۋلان-
غان ئوغۇل قونچاق يامغۇر سۈيىدە يۇيۇلۇپ تېخىمۇ پارقىراپ ، كۆز-
نىڭ يېغىنى يېگۈدەك گۈزەل تۈسكە كىردى . تاۋلانمىغان قىز قونچاق
بولسا چەيلەنمىگەن خېمىردەك ئېرىپ ، لايغا ئارىلىشىپ كەتتى ...
— قورقمەن ! — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ ، — تاۋلىنىشنىڭ نېمە

ھاجىتى؟ ناۋادا تاۋلىنىمەن دەپ كۆيۈپ كۆلگە ئايلىنىپ كەتسەم قانداق قىلىمەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە مۇشۇنداق تۇرۇۋەرگىنىم تۈزۈك! مەيلى، مۇسكۇللىرىم قاتمىسا قاتماۋەرسۇن. ھازىرقى تۇرقۇم بىلەنمۇ گۈزەل ھېسابلىنىۋېرىمەن! ...

ھەيكەلتىراش سېغىز لايدىن بىرىنى ئوغۇل، بىرىنى قىز قىلىپ بىر جۈپ قونچاق ياسىدى. بۇ قونچاقلار شۇنداق ئوخشىتىپ ياسالغان ئىدىكى، ئۇلارنىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئوماق چىرايى، مۇلايىملىق بىلەن تىكىلىپ تۇرغان سەبىي كۆزى، ئاز - تولا كەپسىزلىك ئالامەت-لىرى چىقىپ تۇرغان كىچىككىنە بۇرنى، بىر تەرەپكە سەل - پەل قىيسىيىپ تۇرغان نېپىز لېۋى ھايات بالىلاردىن ھېچقانداق پەرق قىلمايتتى. ھەيكەلتىراش ئۇلارنى خۇمدانغا سېلىپ، يالقۇن ئىچىدە تاۋلىماقچى بولۇۋىدى، ئوغۇل قونچاق خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى، قىز قونچاق زادىلا ئۇنىمىدى.

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەردە بىرمۇنچە نۇقسانلار بار، قېنى كىم ھەم تېز، ھەم توغرا تۈزىتىپ چىقالايدىكىن، نېمە ئۈچۈن خاتا ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلەمسىلەر؟

1) «ئۆسمۈرلەر گېزىتى» ۋە «تارىم غۇنچىلىرى» دېگەن ئىككى گېزىتنى ناھايىتى سۆيۈپ ئوقۇيمەن.

2) ئاپام ماڭا بازاردىن ئالما، نەشپۈت ۋە كەمپۈت قاتارلىق مېۋىلەرنى ئەكىلىپ بەردى.

3) پۈتۈن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار ۋە سىنىپ تەربىيىچىمىز بىز بىلەن بىللە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىگە قاتناشتى.

4) ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مىڭئۆيلەرنى، قاناس كۆلىنى، يارغۇل سارىيى ۋە نەنجىڭ - چاڭجياڭ كۆۋرۈكى قاتارلىق قەدىمىي يادىكارلىقلارنى جۇڭگو ۋە چەت ئەل ساياھەتچىلىرى ناھايىتى قىزىقىپ ساياھەت قىلىدۇ.

3 . ئۆزۈڭلارغا ئەڭ تونۇش بولغان بىرەر شەيئىنى تاللاپ بىر پارچە ئەسەر يېزىڭلار . شەيئىنىڭ ئالاھىدىلىكى-نى تونۇشقا ۋە شۇ ئارقىلىق مول تەسەۋۋۇرنى قانات يايدۇ-رۇشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىڭلار .

14 . خاتا بېسىلغان بىر قەدەم

ئۇ پۇتۇن ئەزايى تىترىگەن ، چىرايى تاتارغان ھالدا جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇۋالدى . ئۆيدىن يۇگۇرگەن پېتى چىقىپ كېتىشكە ماغدۇرى يەتمىدى ، ئوچۇقراقى ، جۈرئەت قىلالمىدى . ھويلىدا قويلارغا ھەلەپ ئېتىۋاتقان بوۋىسىنىڭ ، گۈللەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىۋاتقان مومىسىنىڭ توختىتىۋېلىپ نەگە بېرىشىنى سورىشىدىن ، رەڭگىرويىدىكى ئۆزگىرىشكە قاراپ گۇمانلىنىپ قېلىشىدىن قورقتى . بوۋىسى بىلەن مومىسى ئۇنىڭ دەرس تەييارلىشىغا دەخلى يەتمىسۇن دەپ ئۇنىسىز ھالدا ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەند ئىدى . ئۇ بولسا دەرس تەييارلاشنىڭ ئورنىغا بىر سائەتتىن بېرى مېھمانخانىغا كىرىۋېلىپ ، پۇلنى نەدىن تېپىش توغرىسىدا باش قاتۇرغان ھەم ئاخىر بوۋىسىنىڭ كىيىم ئاسقۇچتىكى چاپىنىنىڭ يانچۇقىغا قول سالغانىدى .

بىر ئازدىن كېيىن ئۇنىڭدىكى قورقۇنچ تارقىغاندەك ، تىترەكمۇ بېسىلغاندەك بولدى . ئۇ ئەمدى «نەگە» دېگەن سوراققا «بېشىم ئاغرىپ كەتتى ، بىردەم ئايلىنىپ كېلىپ يەنە ئوقۇيمەن» دەپ جاۋاب بەرسە ئۇلارنىڭ بىر نېمە دېمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭغا بېرىلگەن مۇددەت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئىشىكتىن چىقىپلا يۈگۈرسە ئانچە كېچىككەن بولمايتتى . ئۇ ئۇستەلنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، ئوچۇق تۇرغان دېرىزە ئالدىغا كەلگەندە ،

هويلا دەرۋازىسىغا كۆزى چۈشۈپ قىلىپ قاتتىق چۆچۈپ كەتتى . هويلىغا سىنىپ تەربىيىچىسى كىرىپ كېلىۋاتاتتى .

— مۆئەللىم قىزغۇ بۇ ، كەلسىلە بالام ، كەلسىلە ، — دەپ خۇش چىراي قارشى ئالدى مومىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ، — قانداق شامال ئۇچۇرتۇپ كەلدى سىلىنى ، تۇۋا ، ھېلىلا ئويلاپ تۇرۇۋېدىم تېخى ...

مومىسى مۆئەللىمنى دېرىزە ئالدىدىكى سۇپىغا باشلاپ كۆرپە سالدى .

— سالامەتلىكلىرى قانداقراق چىمەنخان ئانا ؟ — دېدى مۆئەللىم كۆرپىگە جايلىشىپ .

— خۇداغا شۈكۈر قىزىم ، سالامەتلىكىمدىن شىكايىتىم يوق ، هازىرغىچە ئاغرىپ بىرەر كۈن يېتىپ قالغىنىمنى ئەسلىيەلمەيمەن بالام ، — مومىسى مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلۈمسىرىدى .

— مەن تېخى سىلىنى ...

ئۆي ئىچىدىن ئورۇندۇقنىڭ تاراقلاپ ئۆرۈلگىنى ئاڭلاندى . مۆئەللىم ئوچۇق دېرىزىدىن ئورۇندۇقنى تىكلەپ قويۇۋاتقان قۇددۇسنى كۆردى ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى . مۆئەللىم ئۇنىڭ ئۇمىدسىزلىك بىلەن تىكىلگەن كۆزلىرىدىن يېلىنىشقا ئوخشايدىغان ئاجىز ئۇچقۇنلارنى بايقاپ ئەجەبلەندى . ئاندىن بىرەر نەرسىنى پەملەپ ئەيىبلەش نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى . ئۇ سۆز قىلىشقا تەمشەلدى ھەم گەپكە قۇلاق سېلىپ تۇرۇۋاتقان قۇددۇسنىڭ بوۋىسىغا كۆز قىرىدا قاراپ قويۇپ مومايغا يۈزلەندى :

— قۇددۇس دەرس تەييارلاۋاتقان ئوخشىمامدۇ ؟

— كۈندە شۇنداق ، كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرمەيدۇ ، —

موماي دېرىزە تەرەپكە بويىنىنى سوزۇپ چاقىردى ، — بالام ، مۇئەللىمىڭ بىلەن كۆرۈشمەمسەن ؟ !
ئۆيدىن جاۋاب بولمىدى .
— سىلىدىن تارتىنىۋاتىدۇ ، ئەتىمالىم .
— بىز دېرىزە ئارقىلىق كۆرۈشتۇق ، — دېدى مۇئەل-لىم مومايىنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىقىنى بىلىندۈرمەي ، ئاندىن ئالدىرىغاندەك قولىغا سومكىسىنى ئېلىپ ، — سىلەردىن ئەھۋال سوراپ ئۆتۈپ كېتەي دەپ كېلىشىم چىمەنخان ئانا . ئىمتىھان ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالدى . قۇددۇس بۇ يىل باش-لانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزىدۇ . قۇددۇسقۇ ھەر يىلى ياخشى ئوقۇپ كېلىۋاتقان بالا ، شۇنداق بولسىمۇ ، كۆز - قۇلاق بولۇشۇپ قويۇشالا ، — دېدى .
— شۇنداق بولمامدىغان قىزىم ، ھەرقايسىلىرى شۇنچە كۆيۈنۈۋاتقان يەردە بىز پەرۋاسىز يۈرسەك خۇدامۇ راۋا كۆر-مەس .
قۇددۇس مومىسىنىڭ شۇنچە زورلاشلىرىغا قارىماي «ئالدىراش ئىشىم بار ئىدى» دەپ چىقىپ كېتىۋاتقان مۇ-ئەللىمىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپلا قالدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ساراسىمىگە چۈشكەنىدى ، قەلبىنى چىداپ تۇرغۇسىز بىر خىجىللىق تاتىلىماقتا ئىدى . ئادەتتە مۇئەللىم ئائىلە سۆھ-بىتىگە كەلسە قۇددۇسنىڭ مومىسى بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتى ، قۇددۇسنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىلى-رىنى ، ياخشى ئىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشنى ياخشى كۆرەت-تى . بۇ قېتىم ئۇن مىنۇت ئولتۇرۇشقىمۇ رايى بارمىدى . قۇددۇسنىڭ يالغانچىلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراش-تىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى . بولمى-

سا «چىمەنخان ئانا ، قۇددۇستىن سىلىنىڭ ئاغرىپ يېتىپ قالغانلىقلىرىنى ئاڭلاپ يوقلاپ كېلىشىم ئىدى» دەۋەتسىلا ھەممە ئىش ئاشكارىلىناتتى . بۇ يالغان گەپتىن ئەسلا ئاغ-رىپ قالمىغان مومىسىنىڭ دىلى رەنجىگەن ، بوۋىسى ئاچ-چىقلانغان بولاتتى .

قۇددۇس شۇ تاپتا ئۇيات - نومۇستىن ئۆرتەنمەكتە ئىدى . ئەگەر مۇئەللىمى ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ يانچۇقىغا قول سالغانلىقىنى بىلسىچۇ؟ بۇنىڭ ھەممىسىگە ھېلىقى ئويۇن سەۋەبچى ئەمەسمۇ ! ... توغرا ، شۇ ئويۇن سەۋەبچى بولدى !

ئۇ مەكتەپكە بېرىپ - كېلىشىدە بىرنەچچە قېتىم ئىخ-تىيارسىز بىليارت ئويناۋاتقان كوچا بالىلىرىغا قاراپ تۇ-رۇپ قالغانىدى . بۇلارنىڭ بىر - ئىككىسى قۇددۇسنى تونۇيدىغان بولغاچقا ئۇنى ئويناشقا قىزىقتۇردى . ئۇ ئاۋۋال خىجىل بولدى ، كېيىن ئويناپ كۆردى ، ئۇنىڭ ئويىنىشىنى ئۆپچۆرىسىدىكىلەر ماختاشتى . نەتىجىدە ، ئۇ مەكتەپكە كې-چىكىپ قېلىپ مومام ئاغرىپ قالغانىدى ، دەپ سەۋەب كۆر-سەتتى . ئۇ بىليارت ئويناشقا بېرىلىپ كەتتى ، ئۇتتۇرغان-سېرى تېخىمۇ قىزىشىپ ئوينايدىغان بولدى ، ئاخىر 13 يۈەن قەرزدار بولۇپ قالدى . ئۇنى ئويناشقا قىزىقتۇرغانلار پۇلنى تۆلىۋېتىشنى تەلەپ قىلدى ، بولمىسا ... دەپ تەھدىت سالدى . مانا شۇ چاغدىلا قۇددۇس ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقى-نى بىلدى . ئۇ ئۇتتۇرغان پۇلنى تۆلىۋېتىپ بىليارتنى ئىك-كىنچى ئوينىمايمەن دەپ ئۆز - ئۆزىگە ۋەدە بەردى ، لېكىن ئەھۋالنى ئوچۇق ئېيتىپ بوۋىسىدىن پۇل سوراشقا پېتىنالمى-دى ...

مومىسىنىڭ ئىشىكتە پەيدا بولۇشى ئۇنى ئېسىگە كەل-

تۇردى .

— مۇئەللىمىڭ كەلسە ئالدىغا چىقىپ سالاملىشىپ قويىمىدىڭغۇ بالام ، خۇيمۇ خىجالەت بولدۇم ، ھوي ، نېمە بولغانسەن ، چىرايىڭ باشقىچىلىغۇ ؟

— ھېچنېمە ... ئۆزۈمچە شۇنداق ... ، — ئۇ دۇدۇقلىدى ، ئاۋازى باشقا بىر ئادەمنىڭكىدەك ئاجىز ، سۇنۇق ئىدى . ئۇ ئۆزىنى ھېچقاچان مۇنداق چۈشكۈن ، روھسىز ھالەتتە سەزمىگەنىدى . بوۋىسى بىلەن مومىسى ئۇنىڭ راست سۆزلۈكى ، زېرەكلىكىدىن ماختىناتتى . مۇئەللىمى ئۇنىڭغا ئىشىنىپ سىنىپىنىڭ ئۆگىنىش باشلىقلىقى ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغانىدى ھەم ئۇنىڭ سىنىپ پائالىيەتلىرىدىكى ئۇتۇقلىرىدىن پەخىرلىنەتتى . ئەجەبا ، ئۇ مۇشۇ بىر ئىش بىلەن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم بولسا ، ئۆزىنىڭ خاتا باسقان قەدىمىنى توغرىلاشقا جۈرئەت قىلالمىسا ؟ !

ئۇ بىردىنلا ۋۇجۇدىنى يورۇتۇپ ئۆتكەن پىكىرنىڭ كۈچىدىن سەگەكلەشتى ، گەۋدىسىنى بېسىپ تۇرغان يۈكمۇ شۇنىڭ بىلەن تەڭلا غۇلاپ چۈشكەندەك قەددىنى رۇسلاپ مومىسىغا قارىدى .

— ھېلىمۇ كېچىكمەيمەن ، — دېدى ۋە مومىسىنى ھەيران قالدۇرۇپ ئۆيدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى .

ئۇ مۇئەللىمىنىڭ ئالدىدىن چىقىش ئۈچۈن يېقىن يولنى تاللاپ يۈگۈردى ۋە دوقمۇشتىن بۇرۇلۇشىغا ، يىراقتىنلا ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقان مۇئەللىمىنى كۆرۈپ قېلىپ قەدەملىرىنى ئاستىلاتتى ، لېكىن توختىماي مېڭىۋەردى ، ئۇلار ئىككى - ئۈچ قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ توختاشتى .

— مۇئەللىم ، مەن سىزنى ئىزدەپ چىققانىدىم ، —

دېدى قۇددۇس مۇئەللىمگە دادىللىق بىلەن قاراپ .
— مەنمۇ سىزنىڭ شۇنداق قىلىشىڭىزغا ئىشىنەتتىم ، — مۇئەللىمنىڭ ھارغىن چىرايىغا ئىللىق كۈلۈمسىرەش قوندى .
— سىزنى ئالدىغانىدىم …
— شۇنداق ، سەن مېنى ئالدىدىڭ ، مەنمۇ بوۋاڭ بىلەن موماڭنى ئالدىدىم . بۇنىڭدىن ساڭا ئوخشاشلا ئازابلىنىۋاتىمەن …
— ئەمدى ئىككىنچى يالغانچىلىق قىلمايمەن ، مۇئەللىم .
— مەن سىزنىڭ ۋەدەڭدە تۇرىدىغانلىقىڭنى بىلىمەن ، ياخشى ئوقۇغۇچى سەممىي بولىدۇ . قېنى ئېيتقىنا ، سېنى يالغانچىلىق قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى ؟
قۇددۇس بىرنەچچە سېكۇنت ئىككىلىنىپ قالدى . بىلىيارت ئويناشقا بېرىلىپ كەتكىنىنى ئېيتىشقا ئاسان بولغىنى بىلەن ، بوۋىسىنىڭ يانچۇقىغا قول سالغانلىقىنى دېيىش ئۇنىڭغا ھار كەلمەكتە ئىدى .
يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەك تۇيۇقسىزلا پەيدا بولغان ئۈچ بالا ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ توختىدى . بۇ كۈتۈلمىگەن ئەھۋالدىن ھودۇقۇپ كەتكەن قۇددۇس ئىختىيارسىز ھالدا مۇئەللىمگە يېقىن سۈرۈلۈپ تۇرۇۋالدى . ھال رەڭ كۆڭلىكىنىڭ تۆۋەنكى ئىككىلا تۈگمىسى ئېتىلگەن ، مەيدىسى ئوچۇق بالا قۇددۇسقا قاراپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا دېدى :
— پۇلنى چىقار !
قۇددۇس ئالمان - تالمان يانچۇقىدىكى پۇلنى ئېلىپ تەڭلىدى .
ھال رەڭ كۆڭلەكلىك بالىنىڭ ئاپتاپتا كۆيۈپ قارىداپ

كەتكەن چىرايىدا مۇتتەھەم كوچا لۈكچەكلىرىگە خاس ئىس-تىھزالىق كۈلكە ئوينىدى :
— كىمنىڭنى ئەخمەق قىلىسەن ، — دېدى ئېغىرلىقىنى بىر پۇتىغا تاشلاپ يېرىم تولغىنىپ ، — پۇلۇڭ كەم ، 11 يۈەن ئىكەن ، سەن ئەسلىدە 13 يۈەن تۆلىشىڭ كېرەك ، سېنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كەلگىچە بىرمۇنچە ئىشىمىزدىن قالدۇق ، 20 يۈەن بېرىسەن ، قېنى يەنە 9 يۈەن چىقار .
قۇددۇس ئالدىراشچىلىقتا پۇلنى كەم ئالغانلىقىنى بىلىپ دۇدۇقلاپ قالدى :
— قالغىنىنى كېيىن بېرەي ... ھازىر پۇلۇم يوق .
— پۇلۇڭ بولمىسا يەنە ئوينا ، ئۇتتۇۋالساڭ ئالمايمىز .
— ئوينىمايمەن ، پۇلنى كېيىن بېرىۋېتەي ...
— نېسىدىن تەلىيىم يوق ، ھازىر بېرىسەن ، بولمىسا ... ،
— بالا مۇشتلىرىنى تۈگۈپ ئالدىغا يەنە بىر قەدەم دىۋەيلەپ كەلدى . مۇئەللىم ئۇنىڭ پەيلىنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ قۇددۇسنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تۇرۇۋالدى .
— سىلەر كىم ، قۇددۇس نېمە ئۈچۈن سىلەرگە پۇل تۆلىشى كېرەك ؟ — دېدى ئۇ يان تەرەپتىن قىستاپ كېلىۋاتقان ئىككى بالىنىڭ ھۇجۇمىدىن قۇددۇسنى قوللىرى بىلەن توسۇپ .
— خانىم ، سىز ئۇنىڭغا يان باسماڭ ، پۇلنى بەربىر ئالىمىز .
— پۇلۇڭنى مەن بېرىمەن . قېنى ئېيت ، نېمە ئىش بۇ ؟
— نېمە ئىش بولاتتى ، بىز بىليارت ئويناپ پۇل تاپىمىز . ئارقىڭىزدىكى بۇ سولتەكىنىڭمۇ ئوينىغۇسى بار ئى-

كەن . ئوينىدۇق ، زورلىمىدۇق . بىر كۈن ئەمەس سەككىز- ئون كۈن ئوينىدى ، ئۇتتۇرۇۋەردى . تونۇش بولغاندىكىن بىر كۈنى پۇلنى بېرىۋېتەر دېسەك بىزدىن قېچىپ يۈرىدۇ ، ئىشەنمىسڭىز ئۆزىدىن سوراپ بېقىڭ .

— بۇ گەپ راستمۇ ، قۇددۇس ؟

يەر يېرىلسا قېچىپ كىرىۋالغۇدەك خىجىللىقتا قالغان قۇددۇس مۇئەللىمگە قارىيالماي راست دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى . مۇئەللىم سومكىسىدىن پۇل ئېلىپ بېرىۋەتتى .

— بىليارت ئويناشنى باھانە قىلىپ كىشىنى مۇشۇنداق

يولدىن ئازدۇرساڭلار بولامدۇ؟ — دېدى مۇئەللىم ئاچچىقىنى يۇتۇپ، ئاندىن نەسىھەت قىلىشقا ئۆرۈندى، — ئۆزۈڭلارمۇ تېخى بالا ئىكەنسىلەر، مەكتەپتە ئوقۇغان بولساڭلار ...

ھال رەڭ كۆڭلەكلىك بالا كەينىگە ئىككى قەدەم چېكىنىپ چەت ئەل كىنولىرىدىكىگە ئوخشىتىپ، قوللىرىنى كېرىپ ئېگىلدى. ئاندىن «بەي - بەي» دەپ، ھەمراھلىرى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈشكىنىچە كېتىشتى. مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئېچىنغان ھالدا بېشىنى چايقاپ قاراپ قالدى.

— مۇئەللىم، مەن سىزنى رەنجىتىپ قويدۇم، بۇنىڭ ھەممىسىگە مەن ئەيىبلىك.

مۇئەللىم بالىلاردىن كۆزىنى ئۈزۈپ، يەرگە قاراپ تۇرغان قۇددۇسنىڭ مۈرىسىگە قولىنى قويدى.

— مەن رەنجىمىدىم، قۇددۇس، — دېدى كۈلۈمسىرەپ، — مەن قايتىدىن ئۆزۈمنىڭ بۇرۇنقى ياخشى ئوقۇغۇچىسىنى كۆرگىنىمدىن خۇشال. لېكىن، دىققەت قىل، خاتا بېسىلغان بىر قەدەمنىڭ سېنى قانداق خەتەرلىك يولغا سۆرەپ ماڭغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالما.

— ئۇنتۇپ قالمايمەن مۇئەللىم، بۇ ماڭا بىر ساۋاق بولدى، — قۇددۇس بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇئەللىمگە قارىدى، — بىر ئىشنى تېخى سىزگە ئېيتقىنىم يوق.

— ئۇنىمۇ ئېيتىۋەت، ئەسكىلىكلەردىن بىراقلا خالاس بول.

— ئېيتىمەن ... بۇ يەردە ئەمەس. سىز مەن بىلەن ئۆيگە بارسىڭىز، شۇ يەردە — بوۋام، مومامنىڭ ئالدىدا

ئېيتىمەن .

ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشتى .

— مەيلى ، سېنىڭچە بولسۇن . بايا موماڭمۇ مەندىن رەنجىگەندەك بولۇپ قېلىۋىدى . ئەمدى بىر خۇشال قىلاي. لى . قېنى يۈر .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى ئېچىڭلاردا تەكرار ئوقۇپ بۆلەكلەرگە بۆلۈڭلار ، ھەربىر بۆلەككە كىچىك ماۋزۇ قويۇپ ، ئۇلارنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

2 . تېكىستكە نېمە ئۈچۈن «خاتا بېسىلغان بىر قەدەم» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان ؟

3 . تېكىستنىڭ بېشىدىن «… ھويلىغا سىنىپ تەربىيىچىسى كىرىپ كېلىۋاتاتتى» دېگەن يەرگىچە ۋە «ئۇيات- نومۇستىن ئۆرتەنمەكتە ئىدى» دېگەن يەردىن «… بوۋىسىدىن پۇل سوراشقا پېتىنالمىدى …» دېگەن يەرگىچە قايتا ئوقۇپ ، قۇددۇسنىڭ روھىي ھالىتىدە قانداق ئۆزگى- رىش بولغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭلار .

4 . تۆۋەندىكى ماقاللارنى تېكىست مەزمۇنى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ چۈشىنىۋېلىڭلار ۋە شۇ ئاساستا تەسىراتىڭ- لارنى سۆزلەپ بېرىڭلار .

△ ياخشى بىلەن يۈرسەڭ ، يېتىسەن مۇرادقا ،
ياماڭ بىلەن يۈرسەڭ ، قالىسەن ئۇياتقا .

△ ياخشىدىن جاپا كەلمەس ،
ياماندىن ۋاپا .

△ يامانىنىڭ يامانلىقى بار ،
كىشى بىلمەس ھىيلىسى بار .
△ قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقىدۇ ،
يامانغا يولۇقساڭ يالىسى يۇقىدۇ .

1. بۆلەك: خاتا ياسىغان بىرقەئىم؟
2. بۆلەك: خاتا ئىشلىگەنلىرىڭىزنى
3. ھەممىسى توغرا كەلدى
4. خاتالىقى تۈزىتىلمىگەن

جۈملە تۈزۈڭ.
ھەممە قاتنىشىش،
چوقۇم بېكىتىش
قاتارغا تىزىش
تولۇقلاش

15 . بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئالتۇن بېلىق ھەققىدە چۆچەك[1]

بىر بوۋاي بىر موماي بىلەن ئۆتكەن زاماندا ،
چەكسىز كەتكەن كۆپكۆك دېڭىز بويى - تاماندا .
قىلىپ پاناھ كونىرىغان كەپە ئۆيىنى ،
ئالغان ئىكەن ئوتتۇز ئۈچ يىل بىللە كۈنىنى .
كۈندە بېلىق تۇتار ئىكەن تور تاشلاپ بوۋاي ،
چاق ئېگىرىپ ئولتۇرىدىكەن كەپىدە موماي .
بىر كۈنى بوۋاي كەڭ دېڭىزغا تورنى تاشلىسا ،
ئىلىنىپتۇ چاڭگا ئوخشاش لەشلەر ، قارىسا .
ئىككىنچى رەت باقسا تاشلاپ يەنە تورىنى ،
سۈزۈۋاپتۇ بىرنەچچە تال دېڭىز چۆپىنى .
ئۈچىنچى رەت بوۋاي تورنى تاشلاپتۇ يىراق ،
چۈشۈپتۇ بىر بېلىق شۇئان تورىغا ، بىراق . . .
ئادەتتىكى بېلىق ئەمەس ، ئالتۇن بېلىقمىش .
ئادەم كەبى زۇۋان سۈرۈپ يېلىنغان ئىمىش :
— قويۇۋەتسەڭ ئەگەر بوۋا دېڭىزغا مېنى
قىلار ئىدىم شۇنداق رازى ھەق بېرىپ سېنى .
بولار ئىدى ئالدىڭدا تەق خالىغان نەرسەڭ ،
رەھىم قىلىپ تېنىمگىلا ئەركىنلىك بەرسەڭ . . .

---

[1] بۇ روسىيىنىڭ داڭلىق شائىرى پۇشكىن (1799 — 1837) نىڭ ئەسىرى .

دەپتۇ بوۋاي ھەيران بولۇپ قورقۇنچ ئىچىدە :
«ئوتتۇز ئۈچ يىل بىلىق تۇتۇپ مۇشۇ كەمگىچە ،
ئاڭلىمىغان بىلىق زۇۋان سۆرەلەيدۇ دەپ ،
ئۇقالمىدىم ئۆزگىچىغۇ بۇ بىلىق ئەجەب . . . »
بوۋاي ئۇنى كەڭ دېڭىزغا قويۇپ بېرىپتۇ .
چىن كۆڭلىدىن ئىككى ئېغىز سۆزمۇ قىلىپتۇ :
— ھەققىڭ ماڭا كېرەك ئەمەس ، ئەي ئالتۇنبېلىق ،
تەڭرى ساقلار ، كەڭ دېڭىزدا ئال ئەركىن تىنىق ...
كەپىسىگە قايتىپ كېلىپ بوۋاي شۇ ھامان ،
مومىيىغا دەپتۇ شۇنداق بولغانچە ھەيران :
— قارا موماي ، تۇتتۇم بۈگۈن بىر ئالتۇنبېلىق ،
سۆزلەيدىكەن ئادەم كەبى ئاجايىپ ئېنىق ،
قويۇۋەتكىن دېڭىزغا دەپ يالۋۇردى ماڭا ،
دەيدۇ تېخى : «خالىغاننى بېرىمەن ساڭا ... »
ئويلاپ كۆرۈپ ، بىچارىدىن ئالماستىن ھېچ نەپ ،
قويۇۋەتتىم كەڭ دېڭىزغا ، كۆنۈڭنى ئال دەپ ...
تىرىكىپتۇ موماي شۇئان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ،
نوقۇپ تۇرۇپ بوۋىينى ، تىللاپتۇ قاغاپ :
— نېمىدېگەن ھاماقەتسەن ، قاپاقۋاش سارالڭ ،
بولماسمىدى ھېچبولمىسا بىر تەڭنە ئالساڭ !
قارىمامسەن تەڭنىمىزگە كەتكەن يېرىلىپ ،
ئالغىن سوراپ يېڭى تەڭنە ، يۈگۈر تېز بېرىپ !...

شۇنىڭ بىلەن يول ئاپتۇ ئۇ كەڭ دېڭىز تامان ،
تۇرغان ئىمىش دېڭىز ئاستا چايقىلىپ ھەريان .
— ئالتۇنبېلىق ! — دەپ توۋلاپتۇ بوۋاي ۋارقىراپ ،

ئالتۇنبېلىق ئۈزۈپ كەپتۇ ئۇنىڭغا قاراپ :
— ئېيتقىن بوۋا ، بوپقالدىمۇ بىر نېمە لازىم ؟
دەپتۇ بوۋاي ئاڭا قاراپ قىلىپ بىر تەزىم :
— رەھىم قىلغىن ، ئالتۇنبېلىق ، چۈشتى ھاجىتىم ،
موماينىڭ تىل - قاغىشىدىن پۈتتى تاقىتىم .
يېڭى تەڭنە كېرەك دەپ بەرمىدى ئارام ،
ئەسلىدىكى تەڭلىمىزمۇ تۈگەشكەن تامام .
ئالتۇنبېلىق دەپتۇ : — بوۋا ، ساقلىغاي تەڭرى ،
بېرىۋەرگىن يېڭى تەڭنە تەق بولار ئەمدى . . .

قايتىپ كەلسە مومىينىڭ يېنىغا بوۋاي ،
تۇرغۇدەكمىش يېڭى تەڭنە دېگەندەك ، ئايھاي .
بىراق موماي تېخىمۇ بەك تىللاپتۇ قاغاپ :
— ۋاي ھاماقەت ، ساراڭ بولۇپ قالدىڭمۇ شۇتاپ !
قاراپ تۇرۇپ ئارانلا بىر تەڭنە ئالدىڭمۇ ؟
خېلى پۇلغا يارامدىكىن بۇ دەپ قالدىڭمۇ ؟
ئارقاڭغا يان ، قاپاقۋاش چال ، يېڭى ئۆي لازىم .
ماڭ ، ئۆي سورا ! قىلىپ ئالتۇنبېلىققا تەزىم...

شۇنىڭ بىلەن يول ئاپتۇ ئۇ كەڭ دېڭىز تامان ،
(تۇرغان ئىمىش دېڭىز سۈيى داۋالغۇپ ھەريان) .
— ئالتۇنبېلىق ! — دەپ توۋلاپتۇ بوۋاي ۋارقىراپ ،
ئالتۇنبېلىق ئۈزۈپ كەپتۇ ئۇنىڭغا قاراپ .
— ئېيتقىن بوۋا ، بوپقالدىمۇ بىر نېمە لازىم ؟
دەپتۇ بوۋاي ئاڭا قاراپ ، قىلىپ بىر تەزىم :
— رەھىم قىلغىن ، ئالتۇنبېلىق ، چۈشتى ھاجىتىم ،

مومايىنىڭ تىل ـ قاغىشىدىن پۈتتى تاقىتىم .
كوت ـ كوت موماي پەقەت ئارام بەرمىدى ماڭا ،
بىر يېڭى ئۆي لازىم بولۇپ قالغانمىش ئاڭا .
ئالتۇنبېلىق دەپتۇ : — بوۋا ساقلىغاي تەڭرى ،
قايغۇرمىغىن يېڭى ئۆيمۇ بولغۇسى ئەمدى ...

بوۋاي ئاستا يول ئېلىپتۇ كەپىسى تامان ،
كەلسە يوقمىش كەپىسى ھېچ ، بولۇپتۇ ھەيران .
تۇرغۇدەكمىش كەڭ ـ ئازادە يېڭى ئۆي ھەيۋەت ،
پۈتكەن ئىمىش مورىسىمۇ خىش بىلەن پەقەت .
ياسالغانمىش دەرۋازىسى كاشتان تىلىنىپ ،
دېرىزىدە ئولتۇرارمىش موماي كېرىلىپ .
ئۇ بوۋاينىڭ كۆزىگە قول تىققۇدەك بولۇپ ،
تىللىغىلى تۇرغان ئىمىش ئاغزىنى بۇزۇپ :
— ئارانلا بىر ئۆي ئالدىڭمۇ ، ئەي كالۋا بوۋاي ،
ئالتۇنبېلىق يېنىغا چاپ ، بېرىپ تۇرماي !
پەسكەش خوتۇن بولغۇم يوق ، ئېيت قىلىپ تەزىم ،
مەرتىۋىلىك ئېسىل خانىم بولۇشۇم لازىم . . .

يول ئېلىپتۇ بوۋاي شۇئان كەڭ دېڭىز تامان ،
(كۆپكۆك دېڭىز دولقۇنلىنىپ تۇرغانمىش ھەريان .)
— ئالتۇنبېلىق ! — دەپ توۋلاپتۇ بوۋاي ۋارقىراپ ،
ئالتۇنبېلىق ئۈزۈپ كەپتۇ ئۇنىڭغا قاراپ .
— ئېيتقىن بوۋا ، بوپقالدىمۇ بىرنېمە لازىم ؟
دەپتۇ بوۋاي ئاڭا قاراپ قىلىپ بىر تەزىم :
— رەھىم قىلغىن ئالتۇنبېلىق ، كەلدىم يېنىڭغا ،

مومىيىمنىڭ چالۋاقىشى تەگدى جېنىمغا .
پەسكەش خوتۇن بولمايمەن دەپ بەرمىدى ئارام ،
كېلەر ئىمىش ئېسىل خانىم بولغۇسى تامان ...
ئالتۇنبېلىق دەپتۇ : — بوۋا ، غەم قىلماڭ ئەمدى ،
بېرىۋېرىڭ ، پاناھىدا ساقلىغاي تەڭرى . . .

بوۋاي ئاستا ئۆيى تامان بولۇپتۇ راۋان ،
كەلسە ئۇندا تۇرغۇدەكمىش ھەيۋەت بىر ئايۋان .
پەلەمپەيدە تۇرغان ئىمىش موماي گىدىيىپ ،
كۆركەم بۇلغۇن تېرىسىدىن كەمزۇلنى كىيىپ .
بېشىغا ئۇ زەر بېسىلغان رومال ئارتقانمىش ،
بويىنىغىمۇ مەرۋايىتتىن مارجان ئاسقانمىش .
قوللىرىدا پارقىرارمىش ياقۇت كۆز ئۈزۈك ،
پۇتلىرىدا غىچىرلارمىش قىپقىزىل ئۆتۈك .
نۆرغۇن ئىشچان چاكارلىرى تۇرارمىش «خوپ !» دەپ ،
موماي سۆرەپ چاچلىرىدىن ئۇرارمىش ھەدەپ .
دەپتۇ بوۋاي : — قانداق ئەھۋال ، ئىززەتلىك ئايىم ؟
مەمنۇن بولۇپ ئەمدىغۇ شاد يۈرەرسىز دائىم ؟ ...
چالۋاقاپتۇ موماي ئاڭا يوقال يىراق دەپ ،
ئەۋەتىپتۇ ئاتخانىغا ، ئات ـ ئۇلاغ باق دەپ .

ئۆتۈپتىمىش ھەپتە شۇنداق ھەپتە كەينىدىن ،
ئېشىپتىمىش موماي يەنە بەكمۇ ھەددىدىن .
دەپتۇ قوغلاپ بوۋىيىنى ئۇ : — دېڭىزغا بېرىپ ،
ئېيتقىن ئالتۇنبېلىققا سەن تەزىم قىلىپ :
ئېسىل خانىم بولۇشنىمۇ تارتمىدى كۆڭلۈم ،

كەلدى ئەركىن يايرايدىغان پادىشاھ بولغۇم . . .
— ئازدىڭمۇ يا ئەقلىڭدىن ؟ — دەپ چۆچۈپتۇ بوۋاي ،
سۆز ـ ھەرىكىتىڭ پادىشاھقا قانداق ئوخشىغاي ؟
بۇنداق قىلساڭ مازاق قىلار پۈتكۈل ئەل سېنى ،
ئالتۇنبېلىق ئالدىغا بار دېمىگىن مېنى ...
بۇنى ئاڭلاپ موماي بەكمۇ قايناپ كېتىپتۇ ،
بوۋىيىنىڭ كاچىتىغا بىرنى سېلىپتۇ .
— تۇرسام كاتتا ئېسىل خانىم ، سەن سەھرا دۆتى ،
ماڭا جاۋاب ياندۇرغۇدەك بولدۇڭمۇ تېخى !
ياخشىلىقچە بارغىن دېڭىز بويىغا ، ساراڭ ،
ئەۋەتىمەن زورلۇق بىلەن ، ئۆزۈڭ بارمىساڭ ! ...

كەلسە بوۋاي چەكسىز دېڭىز بويىغا ئاستا ،
(تۇرار ئىمىش دېڭىز سۈيى كۆرۈنۈپ قارا .)
— ئالتۇنبېلىق ! — دەپ توۋلاپتۇ بوۋاي ۋارقىراپ ،
ئالتۇنبېلىق ئۈزۈپ كەپتۇ ئۇنىڭغا قاراپ .
— ئېيتقىن بوۋا ، بوپقالدىمۇ بىر نېمە لازىم ؟
دەپتۇ بوۋاي ئاڭا قاراپ قىلىپ بىر تەزىم :
— رەھىم قىلغىن ، ئالتۇنبېلىق ، بېشىمدا كۈلپەت ،
غوۋغا قىلىپ موماي ئارام بەرمىدى پەقەت .
خالىماسمىش ئەمدى ئېسىل خانىم بولۇشنى ،
ئارزۇلارمىش خاقان بولۇپ تەختتە ئولتۇرۇشنى .
ئالتۇنبېلىق دەپتۇ : — بوۋا ساقلىغاي تەڭرى ،
ئازابلانماڭ ، خانمۇ بولار مومىيىڭ ئەمدى ! ...

بېشىنى سېلىپ كەلسە بوۋاي ئۆيىگە ئاستا ،

تۇرغۇدەكمىش ھەشەمەتلىك كاتتا بىر ئوردا .
ئولتۇرغانمىش تەختتە موماي پادىشاھ بولۇپ ،
باش ئېگەرمىش بايلار ئىككى تەرەپتە تۇرۇپ .
سۇنار ئىمىش قۇيۇپ شېرىن مەيلەرنى جامغا ،
زورلار ئىمىش نازۇ نېمەت ، ئېسىل تائامغا .
تۇرار ئىمىش ياساۋۇللار تىزىلىپ رەت - رەت ،
قوللىرىدا ئايپالتىلار چاقنارمىش ھەيۋەت .
بۇنى كۆرۈپ بوۋاي بەكمۇ قورقۇپ كەتكەنمىش ،
تەزىم قىلىپ مومىيىغا ، شۇنداق دېگەنمىش :
— سەلتەنەتلىك پادىشاھىم ، قانداق ھالىڭىز ؟
مەمنۇن بولۇپ ، سۆيۈنگەندۇ بەلكىم جانىڭىز ؟ ....
موماي ھەتتا كۆز - قىرىنى سالماي ئۇ تامان ،
— بۇنى يىراق قوغلاڭلار ! — دەپ بېرىپتۇ پەرمان .
كەپتۇ ۋەزىر - ئاقسۆڭەكلەر بىردەك ئېتىلىپ ،
تۇتۇپ بوۋاي شىلىلىسىدىن سىرتقا ئىتتىرىپ .
دەرۋازىدىن ياساۋۇللار دۇشكەلләپ - ئۇرۇپ ،
چانغىلى تاس قېلىپتۇ پالتا ئوينىتىپ .
زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشۈپتۇ بوۋايغا قاراپ :
— خوپ بولدى ، ئەخمەق قېرى ، ئۆز ھوشۇڭنى تاپ .
ئازراق ساۋاق بېرىپ قويدۇق بۇگۇن بىز ساڭا ،
يۈرگىن سىڭگەن نېنىڭنى يەپ ، ئالجىماي يانا ! ...

ئۆتۈپتىمىش ھەپتىلەرنىڭ كەينىدىن ھەپتە ،
ئېشىپتىمىش ھەددىدىن بەك موماي تەختتە .
ئەۋەتكەنمىش ۋەزىرنى ئېرىمنى تاپ دەپ ،
كەلگەن ئىمىش ۋەزىر شۇئان بوۋاينى ھەيدەپ .

دەپتۇ موماي : قىلغىن ئالتۇنبېلىققا تەزىم ،
ياندى ئەمدى ئەركىن خاقان بولۇشتىن رايىم .
بولغۇم كەلدى دېڭىزغىمۇ پادىشاھ ـ خاقان ،
قىلىپ ئۇنىڭ قۇچىقىنى ئۆزۈمگە ماكان .
ئالتۇنبېلىق خىزمىتىمدە بولسۇن ھەر كۈنى ،
نېمە دېسەم بەجا قىلىپ تۇرسۇن ئۇ شۇنى ...

بوۋاي جاۋاب ياندۇرۇشقا قىلالماي جۈرئەت ،
قىلالماي ھەم مومىيىنىڭ بۇيرۇقىنى رەت .
ماڭغان ئىمىش قاراپ يەنە كۆك دېڭىز تامان ،
ھۆركىرەرمىش ئۇندا تىنىماي قارا جۇت بوران .
ئۆركەشلەرمىش غەزەپ بىلەن دېڭىز دولقۇنى ،
ئاڭلىنارمىش يىراقلارغا شىددەت شاۋقۇنى .
— ئالتۇنبېلىق ! — دەپ توۋلاپتۇ بوۋاي ۋارقىراپ ،
ئالتۇنبېلىق ئۈزۈپ كەپتۇ ئۇنىڭغا قاراپ :
— ئېيتقىن بوۋا ، بوپقالدىمۇ بىر نېمە لازىم ؟
دەپتۇ بوۋاي ئاڭا قاراپ قىلىپ بىر تەزىم :
— رەھىم قىل ، ئالتۇنبېلىق ، مەن بىر بىچارە ،
بۇ ئۆلمىگۇر مومىيىمغا قىلاي نە چارە ؟
يەر يۈزىگە شاھ بولۇشتىن يانغانمىش رايى ،
بولار ئىمىش ئەمدى چەكسىز دېڭىزنىڭ شاھى .
قىلىپ ئۇنىڭ قۇچىقىنى ئۆزىگە ماكان ،
سېلىپ بىزنى خىزمىتىگە سۈرەرمىش دەۋران ...
لام ـ جىم دېمەي ئالتۇنبېلىق سۇنى بىر چايقاپ ،
يول ئېلىپتۇ چوڭقۇر دېڭىز تەكتىگە قاراپ .
جاۋاب كۈتۈپ بوۋاي خېلى ساقلاپتۇ ئۇزاق ،

ئالتۇنبىلىق چىقىپ جاۋاب بەرمەپتۇ بىراق .
ئىلاجسىز كەلسە يېنىپ ئۆيىگە بوۋاي ،
ئولتۇرارمىش بوسۇغىدا شۇمشىيىپ موماي .
تۇرار ئىمىش ئۆز پېتىچە كونا كەپىسى ،
ئىشىك ئالدىدا بۇرۇنقى شۇ پۇچۇق تەڭنىسى .

كۆنۈكمە

1 . بۇ شېئىرىي چۆچەكنى توغرا ، ھېسسىياتلىق ، ئۇدۇلۇك ئوقۇڭلار . ئىلاج بار روللارغا بۆلۈنۈپ ، ماسلىشىپ دېكلاماتسىيە قىلىشنى مەشىق قىلىڭلار .

2 . تۆۋەندىكى سوئاللار ئاساسىدا مۇلاھىزە قىلىڭلار .

1) بوۋاي ئالتۇنبىلىقنى تۇتۇۋالغان چاغدا نېمە ئۈچۈن ھېچ نەرسە سورىماي قويۇۋېتىدۇ ؟ سىزنىڭچە بۇ ھاماقەتلىكمۇ ياكى پەزىلەتمۇ ؟

2) موماي نېمە ئۈچۈن كۈندىن - كۈنگە ھەددىدىن ئېشىپ ، تەلەپلىرى يوغىناپ پۈتكۈل جاھاننىڭ پادىشاھى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ ؟

3) نېمە ئۈچۈن بوۋاي بىلەن موماي ئاخىرىدا يەنىلا بۇرۇنقى غېرىب كەپىسى بىلەن پۇچۇق تەڭنىسىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوق بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ ؟ بۇنىڭدىن نېمىنى ھېس قىلدىڭلار ؟

3 . بۇ شېئىرىي چۆچەكنى قېنى قايسىڭلار ئۆز تىلىڭلارغا ئايلاندۇرۇپ ، ھېكايىلەشتۇرۇپ بايان قىلىپ بېرەلەيسىلەر ؟

16 . رۇستەم[1]

مەن بازارغا كىرىۋىدىم ، يەتتە ـ سەككىز ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا ئۇدۇلۇمدىن چىقىپ كەلدى . يالاڭ ئاياغ ، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل ، ئۆزىدىن يوغان سېۋەتنى يەلكىسىگە ئارتىۋالغان بۇ بالا مېنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىمنى يۇدۇپ تاپاۋەت قىلىش ئۈمىدىدە بولدى . لېكىن ، مەن كۆپ نەرسە ئالماقچى ئەمەس ئىدىم . راستىنى ئېيتسام ، كىچىك بالىغا نەرسە ـ كېرەكلىرىمنى كۆتۈرتۈپ مېڭىشتىن خىجىل بولدۇم . لېكىن ، ئۇ :

— تاغا ، مەن كۆپ پۇل ئالمايمەن . بەش كۇرۇش[2] بەرسىڭىزلا بولدى ، بۈگۈن مېنى ھېچكىم ياللىمىدى ، خەق مېنى بەك كىچىك دېيىشىدىكەن ، — دەپ يېپىشىۋالدى .

ئىچىم ئاغرىپ يانچۇقۇمدىن بەش كۇرۇش چىقىرىپ :

— مە ، ئالە ! — دەپ ئۇنىڭغا سۇندۇم .

بالا بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ ، ھەيران بولغان ھالدا ماڭا بىر قارىدى ـ دە :

— نەرسە ـ كېرەكلىرىڭىزنى يۇدۇپ ئاپىرىپ بەرگەندىن كېيىن بېرىڭ ، — دېدى .

— مە ، تۇتە ، قولۇڭغا ئال ، بۇ ساڭا بەرگىنىم .

---

① بۇ تۈركىيىنىڭ داڭلىق يازغۇچىسى ف . ئېرگىنچىنىڭ ھېكايىسى .

② كۇرۇش — تۈركىيە پۇلى .

ئۇ كۆزۈمگە تىكىلىپ قارىغىنىچە، سوقۇشقاق چۈجە خورازدەك ھۈرپەيدى ـ دە، مەن ئويلىمىغان يەردىن جاۋاب بەردى:

— مەن تىلەمچى ئەمەس! نەرسە ـ كېرەكلىرىڭىزنى ئاپىرىپ بەرمەي تۇرۇپ، نېمىدەپ پۇل ئالغۇدەكمەن؟

— ئۆيۈم ناھايىتى يىراق، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئالىدىغان نەرسە ـ كېرەكلىرىممۇ كۆپ ئەمەس. مەن ئۆزۈم كۆتۈرۈپ كېتىۋېرىمەن، — مەن مۇشۇنداق دېمەكتىن ئۆزگە ئامال قىلالمىدىم.

— يىراق بولسا بولسۇن، قانچىلىك نەرسە ئالسىڭىز، شۇنچىلىكىنى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ بېرەي.

نائىلاج ماقۇل بولدۇم ۋە:

— بولىدۇ، قېنى ماڭايلى، — دېدىم.

مەن ئالغان نەرسە ـ كېرەكلەرنى يىغىپ كەلسە يېرىم
سېۋەتمۇ كەلمەيتتى . نەرسىلەر ئېغىر بولمىغاچقا ، بۇ شا-
كىچىك يول بويى ئېگىز بىنالارغا ، چوڭ دەرەخلەرگە ،
يىراقلاردىكى قار قاپلىغان تاغلارغا قىزىققان هالدا قاراپ
ماڭدى .

بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ، مەن ئۇنىڭدىن :
— ئېتىڭ نېمە ؟ — دەپ سورىدىم .
ئۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى :
— رۇستەم ، قاراچاقما شەهىرى ئەتراپىدىكى يېزىدىن
بولىمەن . بۇ يىل توققۇز ياشقا كىردىم . ئاپام بىر يىل
بۇرۇن ئۆلۈپ كەتتى . يېزىدا بىر تاغام بار ، لېكىن ئۇ
مېنىڭ هالىمدىن خەۋەر ئالمايدۇ ، شۇڭا مەن ئەنقەرە[1] گە
كېپقالغان . . .
— توختا ، بولدى ، — دەپ مەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆل-
دۈم ، — مەن سەندىن بۇلارنى سورىمىدىمغۇ ؟
— بىلىمەن ، — دېدى ئۇ ، — سىز مەندىن بەرىبىر
بۇلارنى سورايسىز ، شۇڭا هەممىنى بىراقلا دەۋەتتىم . دەپ
بولسام قايتا سورىمايسىز .
ئۇنىڭغا گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمىدى . ئۇنىڭ گەپلى-
رى كىشىگە بېشىدىن كۆپ ئىشلار ئۆتكەنلىكىنى ، تەجرى-
بىسىنىڭ كۆپلۈكى يېشىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغانلىقىنى
هېس قىلدۇراتتى .
ئۇ مېنىڭ لام ـ جىم دېمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ سۆزىنى
يەنە داۋاملاشتۇردى :

---

[1] ئەنقەرە — تۈركىيىنىڭ پايتەختى .

— خەقلەر مەندىن سورىشى مۇمكىن ، مەنمۇ ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىمەن ، لېكىن سورىغىنى بىلەن ھېچ نەتىجە چىقمايدۇ . . . مەيلى ، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق ، ئىشقىلىپ مەن بۇ يەردە كۆپ تۇرسام بەش ـ ئالتە يىل تۇرىمەن .
— ئۇنداقتا بەش ـ ئالتە يىلدىن كېيىن نېمە قىلماقچىسەن ؟
ئۇ مېنىڭ چىرايىمغا زەڭ قويۇپ سەپسالدى ، ئاندىن جىددىي تۇردە :
— سىز پايلاقچى ئەمەسسىز ؟ — دەپ سورىدى .
— ياق . . . نېمە قىلماقچىدىڭ ؟
— تۇرمىگە ئوت قويۇۋېتىمەن !
— نېمىشقا ؟
— دادام تۇرمىدە ، مەن ئۇنى قۇتقۇزۇپ چىقماقچىمەن !
مەن كۆلكەمنى ئاران توختىتىۋالدىم . بىز يەنە بىردەم جىمجىت ماڭدۇق .
— داداڭ نېمە قىلىپ تۇرمىگە چۈشۈپ قالغان ؟ — مەن يەنە سورىدىم .
— ئۇ ژاندارمىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغانتى . دادام يېزىمىزدا بىر ژاندارمىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن . دادام ياخشى ئوۋچى ئىدى . ئۇ ھېلىقى ژاندارمىنىڭ دەل مېڭىسىدىن ئېتىپ قويۇپ ، ئون سەككىز يىللىق كېسىلىپ كەتتى ... ئۇ ھازىر تۇرمىدە ، تېخى ئىككى يىلمۇ توشمىدى .
— ھەي ، داداڭ ژاندارمىنى نېمىشقا ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ؟
— ئالۋان ـ ياساق سەۋەبىدىن . دادامدا پۇل يوق ،

لېكىن ئۇلار ئۇنىماي ، ئۆيىمىزدىكى يوتقان ـ كۆرپە دەمـ
سىز ، قازان ـ قومۇچ دەمسىز ، ئات يوپۇقلىرى دەمسىز ،
ھەممە نەرسىنى بېرىسلەر دەپ تۇرۇۋالدى . دادام «مانا
سىلەرگە يوتقان ـ كۆرپە» دەپ بىر پاي ئوق ئاتتى ؛ «مانا
سىلەرگە قازان ـ قومۇچ» دەپ مىلتىقنىڭ تەپكىسىنى يەنە
بىر قېتىم باستى ؛ «مانا سىلەرگە ئات يوپۇقى» دەپ ئۈچىنـ
چى ئوقنى ئېتىۋىدى ، بىر ژاندارما : «ئادەم ئۆلدى !» دەپ
ناله قىلىپ بىر ۋارقىراپلا چوڭ يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈپـ
پىدە يىقىلدى .

بىز ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قالغانىدۇق . مەن سۆزى
تۈگىسۈن دەپ ، رۇستەمگە قاراپ تۇردۇم .

— تاغا ، مەن بىر كەمبەغەل ، يۈز ـ كۆزلىرىم مەيـ
نەت ، ماڭا مۇنداق قارىمىسىڭىز ، . . . — دېدى .

مەن ئۇنىڭ ئېڭىكىنى كۆتۈرۈپ ، كۆزىگە تىكىلىپ
خېلى ئۇزاق قاراپ كەتتىم .

— رۇستەم ، بىر ئوبدان بالىكەنسەن ، — دېدىم مەن ، —
يۈز ـ كۆزلىرىڭ ناھايىتى پاكىز . ئەنقەرەدە ، تۈركىيىدە
سېنىڭدەك بالىلاردىن كۆرمىگى بار . ھەممىڭلارنىڭ پېشاـ
نەڭلەر ئوچۇق ، رەڭگى ـ رۇخسارىڭلار نۇرلۇق ، كەل ،
سېنى بىر سۆيۈپ قوياي .

رۇستەم بىلىنەر ـ بىلىنمەس سوغۇققىنا كۈلۈپ قويـ
دى ـ دە :

— مۇنداق قىلماڭ ، ئەپەندىم ، مەندە بەزگەك كېسىلى
بار ، سىزگە يۇقۇپ قالىدۇ ! — دېدى .

— بەزگەك يۇقمايدۇ !

— يۇقىدۇ ، يۇقىدۇ ! ماڭا ئاپامدىن يۇققان . يەنە كېـ

لىپ مەندىكى يامان سۈپەتلىك بەزگەك، تىترەك تۇتقاندا خۇددى تۆمۈرتۇمشۇق دان ئىزدەپ دەرەخنى توكۇلداتقاندەك، چىشلىرىم كاس - كاس قىلىپ كاسىلداپ كېتىدۇ.

رۇستەم خۇددى بىر خۇشاللىق ئىشنى بايان قىلىۋاتقاندەك بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈپ قويدى. مەن ئۇنىڭ ئېچىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يۈرەكلىك هالدا:

— رۇستەم، داداڭنى يوقلاپ تۇرامسەن؟ — دەپ سورىدىم.

— هەر هەپتىدە بىر قېتىم بارىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ، — ئۇنىڭغا تاماكا ئاپىرىپ بېرىمەن، قانچىلىك پۇل يىغسام، هەممىسىگە تاماكا ئېلىپ ئاپىرىپ بېرىمەن. ئۆتكەن هەپتىدە ئىككى قاپ تاماكا ئاپىرىپ بەردىم.

بىز ئۇياق - بۇياقتىن پاراڭلاشقاچ ئۆيگە كىردۇق. ئاشخانىمىزدىن تاماقنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. ئايالىم شىرە قويۇپ چىنە - قاچىلارنى راسلاپ قويۇپتۇ. مەن رۇستەمنىڭ يەلكىسىدىن سىيلەپ تۇرۇپ، نەرسە - كېرەكلەرنى تۆكتۈم ۋە ئۇنىڭغا ئون كۇرۇشلۇق بىر پۇلنى سۇندۇم.

— ئۆيىڭىز يېقىنىكەن، نەرسە - كېرەكلىرىڭىزمۇ كۆپ ئەمەس، — دەپ ماڭا بەش كۇرۇشنى قايتۇرۇپ بەردى ئۇ.

مەن ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ:

— رۇستەم، ئولتۇرە، چۈشلۈك تاماقنى بىللە يەيلى، — دەپ تەكلىپ قىلدىم.

— ياق، بۈگۈن يەكشەنبە، يەنە بىرئاز تاپاۋەت قىلمىسام بولمايدۇ، — دېدى ئۇ.

ئايالىممۇ ئۇنى تۇتۇپ باقتى ، لېكىن رۇستەم :
— شۇنچە پاكىز داستىخان ماڭا ئاتاپ سېلىنغان ئە-
مەس ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆمرۈمدە ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ ۋېلكا
بىلەن تاماق يەپ باققان بەندە ئەمەسمەن ، — دەپ جاۋاب
بەردى .
خوشلىشىش ۋاقتىدا مەن ئەتەي ئۇنىڭغا :
— رۇستەم ، سەن ياخشى بالا ئىكەنسەن ، بىراق سې-
نىڭ قىلماقچى بولغان ئىشىڭنى مەن ياقتۇرمايمەن ، —
دېدىم .
— نېمىشقا ؟
— ئېسىڭدە بارمۇ ، سەن تورمىنى كۆيدۈرۈۋېتمەن ،
دېگەنتىڭغۇ ؟ . . .
رۇستەم يەنە بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈپ قويدى :
— هوي تاغا ، سىز بۇنىڭغا راستتىنلا چىنپۇتۇپ قال-
دىڭىزمۇ ؟ مەن بىرەر ئامال تېپىپ ، دادامنى غەيرەتلەندۈ-
رۈپ قويماقچى بولغانتىم . بىر كۈنى مەن دادامغا شۇنداق
دېسەم ئۇ تۆمۈر رىشاتكىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ھەم يىغلىدى ،
ھەم كۈلدى .
مېنىڭ كۆزلىرىمگە غىلىلدە ياش كەلدى . مەن ئىش-
كاپتىن ئىككى قاپ تاماكا ئېلىپ رۇستەمگە سۇندۇم ۋە :
— بۇ ساڭا ئەمەس ، داداڭغا بەرگىنىم ، بۇ ھەپتە ئۇنى
يوقلاپ بارغىنىڭدا ، مەندىن سالام ئېيتىپ قويغىن ، —
دېدىم .
رۇستەم تاماكىنى ئېلىپ قوينىغا سالدى ۋە ساددىلىق
بىلەن :
— تاغا ، سىز كىم بولىسىز ؟ — دەپ سورىدى .

— بۇنى سوراپ نېمە قىلىسەن؟
— دادامغا سالام ئېيتىپ قويۇشۇمنى ھاۋالە قىلىۋاتات-تىڭىزغۇ؟
— سەن، بىر تاغام ساڭا سالام ئېيتتى، دېسەڭلا بولدى. زادى كىم، بۇنى دېيىشىڭ ھاجىتى يوق. سەن ئۇنىڭغا شۇنىمۇ دەپ قويغىن، ئۇ مەيۇسلەنمىسۇن، ھامان بىر كۈنى ئوغلىنى باغرىغا باسىدۇ!
رۇستەم ئەقىللىق بالا ئىدى. ئۇ مېڭىش ئالدىدا:
— تاغا، سىز ياخشى ئادەم ئىكەنسىز! — دېدى ۋە قولۇمنى سۆيۈپ قويماقچى بولدى.
مەن ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدۇم. مېڭىش ۋاق-تىدا، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن قورسىقى ئېچىپ كەتسە، مېنىڭ ئۆيۈمگە كېلىپ تۇرۇشقا ماقۇل بولدى...

كۆنۈكمە

1. تېكىستنى مۇستەقىل ئوقۇپ، تۆۋەندىكى مەسىلە-لەر ئۈستىدە ئويلىنىڭلار، ئاندىن مۇزاكىرە قىلىڭ-لار.

1) رۇستەم نېمە سەۋەبتىن ئەنقەرەگە كېلىپ ھامماللىق قىلىشقا مەجبۇر بولدى؟

2) رۇستەم نېمە ئۈچۈن «مەن» مەردلىك قىلىپ پۇل تەڭلىگەندە ئېلىشنى رەت قىلىدۇ ھەم ئاخىرىدا يەنە ئۇن كۇرۇش بەرسە بەش كۇرۇشنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ؟

3) «مەن» نېمە ئۈچۈن رۇستەمنى «ئۇنىڭ گەپلىرى كىشىگە بېشىدىن كۆپ ئىشلار ئۆتكەنلىكىنى، تەجرىبىسى-

نىڭ كۆپلۈكى يېشىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇراتتى» دەپ ئويلايدۇ.

4) دەسلىپىدە رۇستەمنى يېقىن يولاتمىغان «مەن» ئاخىرىدا نېمە ئۈچۈن رۇستەمنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ ئۇزىتىپ قويىدۇ؟

5) «مەن» نېمە ئۈچۈن رۇستەمگە «ھامان بىر كۈنى ئوغلىنى باغرىغا باسىدۇ» دەيدۇ؟ بۇ سۆزدىن قانداق مەنىنى ھېس قىلىش مۇمكىن؟

يېزىقچىلىق

تاشقى قىياپەت ۋە روھىي ھالەت

«رۇستەم» دېگەن تېكىستنى مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭدا رۇستەمنىڭ كىچىك بولسىمۇ «ئىشلەپ چىشلەيدىغان» ئىرىسىل پەزىلىتى، يەنى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ھالال ياشاشنى ئەلا بىلىدىغان ئالىيجاناب ئەخلاقى يېزىلغان. ئەسەردە رۇستەم بىلەن «مەن» نىڭ مۇناسىۋىتى، سۆزلىرى ئارقىلىق رۇستەمنىڭ روھىي دۇنياسى ئېچىپ بېرىلگەن.

ھېكايىدە ئالدى بىلەن «مەن»نىڭ رۇستەم بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغانلىقى، رۇستەمنىڭ تاشقى قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن. رۇستەم «مەن» نىڭ ئالدىدا «يەتتە ـ سەككىز ياشلاردىكى»، «يالاڭ ئاياغ، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، ئۆزىدىن يوغان سېۋەتنى يەلكىسىگە ئارتىۋالغان» ھالەتتە پەيدا بولىدۇ.

«مەن» رۇستەمنىڭ ھامماللىق قىلىپ تاپاۋەت قىلماقچى بولغانلىقىنى ئۇقۇپ، كىچىك بالىغا نەرسە ـ كېرەكلىرىنى كۆتۈرتىپ مېڭىشتىن خىجىل بولۇپ، بەش كۇرۇش پۇل بېرىپلا يولغا سېلىپ قويماقچى بولىدۇ. ئەمما، رۇستەم: «مەن تىلەمچى ئەمەس! نەرسە ـ كېرەكلىرىڭىزنى ئاپىرىپ بەرمەي تۇرۇپ، نېمىدەپ پۇل ئالغۇدەكمەن؟» دەپ قەتئىي رەت قىلىدۇ. قاراڭلار، رۇستەمنىڭ

نامرات بولسىمۇ غۇرۇرىنى ساقلىغانلىقىغا . بۇ نېمىدېگەن
ئېسىل روھ ـ ھە !

ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ پاراڭلىشىدۇ . رۇستەم كەچ-
مىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ «مەن» گە «بېشىدىن كۆپ
ئىشلار ئۆتكەن» ، «تەجرىبىسىنىڭ كۆپلۈكى يېشىغا مۇنا-
سىپ كەلمەيدىغان» ئالاھىدە بالا ئىكەن دېگەن تەسىراتنى
قالدۇرىدۇ .

«مەن»نىڭ رۇستەمدىن «ئېتىڭ نېمە» دەپ سوئال
سورىغاندىن باشلاپ رۇستەمنى چۈشىنىشى بارا ـ بارا چوڭ-
قۇرلايدۇ . «مەن» دەسلەپ رۇستەمنى «بىر ئوبدان بالا
ئىكەنسەن» دەيدۇ ، يەنە بىر دەمدىن كېيىن «سەن ياخشى
بالا ئىكەنسەن» دەيدۇ . ئاخىرىدا «رۇستەم ئەقىللىق بالا
ئىدى» دەپ باھا بېرىدۇ ھەم پېشانىسىگە سۆيۈپ قويىدۇ .

«مەن» نىڭ رۇستەم ھەققىدىكى تەسىراتى مانا مۇشۇن-
داق چوڭقۇرلاپ ماڭغان . بۇ جەرياندا بىز رۇستەمنىڭ
غۇرۇرلۇق ، تىرىشچان ، ئەخلاقلىق ، ئەقىللىق ، ئەمما
بەختسىز بالا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ، ئۇنىڭغا بولغان
ھۆرمىتىمىز ھەم ھېسداشلىقىمىز كۈچىيىدۇ .

كۆز ئالدىمىزدا جۇل ـ جۇل كىيىم ئىچىدە پارلىغان
ئالىيجاناب ئادىمىي خىسلەت نامايان بولىدۇ . رۇستەمنىڭ
ھەرىكەتلىرى ئۇنىڭ تىرىشچان ، غەيرەتلىك ، چەبدەس ، جا-
پاغا چىدامىلىق بالا ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بەرگەن .

سىلەر «بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئالتۇنبېلىق ھەققىدە
چۆچەك» دېگەن ئەسەردىكى موماينىڭ تاشقى قىياپىتى ئار-
قىلىق ئىچكى دۇنياسى ئېچىپ بېرىلگەن جايلاردىن بىر ـ
ئىككىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىڭلار .

يەتتىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ قارىمۇقارشى مەنىسىنى تې-
پىپ يېزىڭلار .

يوشۇرۇن ———

پۇختا ———

سالماق ———

ئاجىز ———

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭلار ، ئاندىن بېرىلگەن سۆزلەردىن پايدىلىنىپ جۈملە تۈزۈڭلار .

1) سىز تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋالغان ئىكەنمەن ، چوقۇم تولۇق ئورۇنداشقا ۋەدە بېرىمەن .

2) بېشىمىزغا كۈن كەلگەن ئىكەن ، چوقۇم بەرداشلىق بېرىپ ياشىشىمىز لازىم .

··· ئىكەن ، چوقۇم ···

3) ئۇ گەرچە كىچىككىنە بىر تال سەرەڭگە بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ناھايىتى قىممەتلىك ئىدى .

4) گەرچە يامغۇر شارقىراپ يېغىۋاتقان بولسىمۇ ، مەن چوقۇم ۋاقتىدا مەكتەپكە بارىمەن .

گەرچە ··· بولسىمۇ ···

3 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى تىنىش بەلگىلىرىنى ۋە ئىملاسىنى توغرىلاپ ، دەپتىرىڭلارغا چىرايلىق كۆچۈرۈڭ-

لار .

1) ئالدىمغا قارىسام : بەنجاڭ بىلەن بەنىمىزدىكى بىر-قانچە جەڭچىلەر قۇرۇپ سارغىيىپ كەتكەن ئوت - چۆپلەر-نىڭ ئارىسىدا يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ !

2) قارىۋىدىم ۋاي ! غالىپقا ئوت تۇتىشىپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ ؟

3) ئىسمىڭ نىمە ، كىمنىڭ بالىسىسەن ؟

4) سانىيە كاڭدىن سەكرەپ چۈشتى - دە : كىتابنى قوينىغا تىقىپ سىرتقا قاراپ يۈگۈردى .

5) ئالىم ناھايىتى سەمىمىي بالا ؛ ئۇ ئەزەلدىن يالغان سۆزلەرنى خالىمايدۇ .

6) مەن سىزگە ، كىچىك ئاسلاننىڭ تېلېۋىزور كۆرۈ-شى ، دېگەن بىر كىتاب بېرەي !

4 . بىرەر ساۋاقدىشىڭلار ياكى يېقىن ئادىمىڭلار بىلەن بولغان ئەسلەشكە ئەرزىگۈدەك بىر ئىشنى تاللاپ بىر پارچە ئەسەر يېزىڭلار . شۇ كىشىنىڭ تاشقى قىياپىتىدىكى ئالاھى-دىلىكنى يېزىشقا ۋە ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىنى يېزىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىڭلار .

5 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭلاردا ئوقۇڭلار ۋە بېرىل-گەن سوئالغا جاۋاب بېرىڭلار :

تاڭ سەھەردە دېرىزىنى ئېچىۋەتتىم . ۋاھ ھاۋانى ئەجەب تۇمان بېسىپ كېتىپتىغۇ !

«شىرت ... شىرت ...» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى . ئاۋاز چىققان تەرەپكە كۆز يۈگۈرتتۈم . بىرىنىڭ قارىسى كۆرۈندى . شۇ ئىكەن ، مەن ھەر كۈنى ئەتىگەندە كۆرۈپ تۇرىدىغان ھېلىقى تازىلىقچى قىز ئىكەن .

مەن كۆكتات ئالىدىغان سومكامنى كۆتۈرۈپ، ئالايتەن ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتتۈم. ئۇ پەلەي كىيىۋالغان قوللىرىدا ئۇزۇن سۈپۈرگىنى ئوينىتىپ، قۇرۇپ قالغان غازاڭلارنى، قەغەز پارچىلىرىنى، مېۋە شۆپۈكلىرىنى سۈپۈرۈپ دۆۋىلەۋاتاتتى ...

كۆكتات ئېلىپ قايتقىنىمدا، كۈن خېلىلا ئۆرلەپ، تۇمانمۇ تارقىلاي دەپ قاپتۇ. مەن يەنە ئالايتەن ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتتۈم. ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىنى دانە ـ دانە تەر تامچىلىرى قاپلىغان بولۇپ، قۇياش نۇرىدا جۇلالىناتتى. مەن ئۇنىڭغا قارىدىم، ئۇمۇ ماڭا قارىدى. ئاھ، ئۇنىڭ كۆزلىرى نېمىدېگەن سەممىي، نېمىدېگەن نۇرلۇق ـ ھە! بىردەمدىلا ئۇ ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى. ئەخلەتلەرنى تازىلىق ھارۋىسىغا سېلىپ، ھارۋىنى ئىتتىرىپ، تۇمان ئارىسىدا كۆزۈمدىن غايىب بولدى.

كۈنلەرنىڭ كەينىدىن كۈنلەر، ئايلارنىڭ كەينىدىن ئايلار، يىللارنىڭ كەينىدىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ياش ۋە گۈزەل چىرايىغا خۇددى مېنىڭكىدەك قورۇقلار چۈشۈشى، قاپقارا چاچلىرى ئاپئاق ئاقىرىشى مۇمكىن، دەپ ئويلىدىم. بىراق، ئۇ بىزگە ئۆز ئەمگىكى بىلەن دوختۇرلارنىڭ سالامەتلىك بەخش ئەتكىنىگە، ئارتىسلارنىڭ خۇشاللىق بېغىشلىغىنىغا، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ باللىرىمىزنى تەربىيىلەپ بەرگىنىگە ئوخشاش، گۈزەل مۇھىت يارىتىپ بېرىۋاتىدۇ.

ئېھ، تازىلىقچى قىز، مەن سىزگە ئاپىرىن ئوقۇيمەن.

سوئال: تازىلىقچى قىزنىڭ تاشقى قىياپىتى قانداق؟ ئۇنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان روھىي دۇنياسىنى قايسى جايلاردىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ؟

18. ئۆسمۈر رۇڭ تۇ[1]

كۆپكۆك ئاسماندا ئالتۇن تاۋاقتەك تولۇن ئاي، قۇملۇق دېڭىز ساھىلىدا بولسا قىرغاقنى بويلاپ يىراقلارغا سوزۇلغان ياپيېشىل تاۋۇزلۇقلارنىڭ مەنزىرىسى كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بوينىغا كۈمۈش چەمبىرەك ئاسقان 11 — 12 ياشلاردىكى بىر بالا قولىدىكى پولاتتىن ياسالغان ئارنى بار كۈچى بىلەن سېسىقكۈزەنگە سانجىماق بولاتتى، لېكىن سېسىقكۈزەن شۇڭغۇپ بېرىپ، بالىنىڭ چاترىقىدىن ئۆتۈپ قېچىپ كېتەتتى.

بۇ بالا — ئەنە شۇ رۇڭ تۇ ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان چاغدا، ئۇ تېخى 11 ياشلاردا ئىدى، بىزنىڭ ئايرىلىپ كەتكىنىمىزگە ھازىر 30 يىلچە بولۇپ قالدى. ئۇ ۋاقىتلاردا مېنىڭ دادامىمۇ ھايات، ئائىلە ئەھۋالىمىزمۇ ئوبدان بولۇپ، مېنىڭ تازا بايۋەچچىلەردەك ئۆسۈۋاتقان چاغلىرىم ئىدى. شۇ يىلى بىزنىڭ ئائىلىمىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ روھىغا ئاتاپ چوڭ نەزىر - چىراغ بېرىشكە تېگىشلىك ئىدى. مۇنداق ۋەقەلەر ھەربىر ئائىلىدە 30 نەچچە يىلدا بىر قېتىم ئايلىنىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ مۇراسىم ناھايىتى ئەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلەتتى. 1 - ئايدا ھەر

---

[1] بۇ لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «يۇرتۇم» ناملىق ھېكايىسىدىن قىسقارتىلغان تېكست.

خىل ئېسىل تاماقلارنى ئەڭ ياخشى قاچىلارغا سېلىپ ، ئاتا-
بوۋىلارنىڭ سۈرىتى ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ نەزىر قىلىشات-
تى ، ئىبادەت قىلغۇچىلار شۇنچىلىك كۆپ يىغىلاتتىكى ،
ھەتتا ئۇلارنىڭ قاچا - قومۇچىلارنى ئوغرىلاپ كېتىشىدىن
ساقلىنىشقا توغرا كېلەتتى . بىزدە پەقەت بىرلا مەزگىللىك
مەدىكار (بىزدە مەدىكار ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ . يىل بويى
باشقىلارغا ئىشلەپ بېرىدىغانلار يىللىقچى مەدىكار دېيىلى-
دۇ ؛ ئايلىق ئىشلەپ بېرىدىغانلار ، ئايلىقچى مەدىكار دېيى-
لىدۇ ، ئۆزىمۇ يەر تېرىپ ، پەقەت ھېيت - ئايەم كۈنلىرى
ياكى ئورما ۋاقىتلىرىدا كېلىپ ياردەم قىلىدىغانلار كۈنلۈك-
چى مەدىكار دېيىلىدۇ) بار ئىدى . ئۇ بارلىق ئىشقا ئۆزى
يېتىشىپ كېتەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن ، نەزىردە چىنە - قاچى-
لارنى ساقلىتىش ئۈچۈن ئوغلى رۇڭ تۇنى ئېلىپ كېلىدى-
غانلىقىنى دادامغا ئېيتتى .

دادام رۇخسەت قىلدى ، مەن ناھايىتى خۇشال بولدۇم .
چۈنكى ، رۇڭ تۇ دېگەن بۇ ئىسىمنى مەن خېلىدىن بېرى
ئاڭلاپ يۈرەتتىم ۋە ئىككىمىزنىڭ بىر دېمەتلىك ئىكەنلىكى-
نىمۇ بىلەتتىم . ئۇ كەبىسە ئېيىدا تۇغۇلغان . ئۇنىڭ تەقدى-
رىنى كۆزلەپ كىتاب ئاچقاندا ، ئۇنىڭ يۇلتۇزىدا بەش ئانا-
سىردىن پەقەت تۇپراقلا يېتىشمەيتتى . شۇڭلاشقا ، ئۇنىڭ
ئاتىسى ئۇنىڭغا رۇڭ تۇ (مۇنبەت تۇپراق دېگەن مەنىدە)
دەپ ئات قويغانىدى . رۇڭ تۇ قىلتاق قويۇپ قۇش تۇتۇشنى
بىلەتتى .

مەن يېڭى يىلنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتىم . چۈن-

كى ، شۇ كۈنى رۇڭ تۇ كېلەتتى . مانا يىلنىڭ ئاخىرىمۇ يېتىپ كەلدى . بىر كۈنى ئانام ماڭا رۇڭ تۇنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى . مەن ئۇچقاندەك ئاشخانىغا يۈگۈردۈم . رۇڭ تۇ ئاشخانىدا ئولتۇرغانىكەن . ئۇ بۇغداي ئۆڭلۈك ، يۈزى دۈپدۈگىلەك بالا بولۇپ ، بېشىغا كىگىز مالىخاي كىيگەن ، بوينىغا پارقىراق كۈمۈش چەمبىرەك ئېسىۋالغانىدى . بۇنىڭغا قارىغاندا ئاتىسى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ، ئۇنىڭ ئۆلۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خۇدايى نەزىر قىلىپ ، مۇشۇ چەمبىرەكنى ئېسىپ قويغان بولسا كېرەك . رۇڭ تۇ مەندىن باشقا ھەممىسىدىن تارتىناتتى . بىز ئىككىمىز يالغۇز قالغاندىن كېيىن سۆھبەتلىشىپ كەتتۇق ۋە يېرىم كۈن ئۆتمەيلا دوستلىشىپمۇ قالدۇق .

ئۇ چاغدا بىزنىڭ نېمە توغرۇلۇق پاراڭلاشقانلىقىمىز ئېسىمدە يوق . پەقەت رۇڭ تۇنىڭ ئۆزىنىڭ شەھەرگە بارغانلىقىنى ۋە ئۇ يەردە ئىلگىرى ھېچ كۆرۈپ باقمىغان نەرسىلەرنى كۆرگەنلىكىنى خۇشخۇيلۇق بىلەن ھېكايە قىلىپ بەرگىنى يادىمدا .

ئەتىسى مەن ئۇنى قۇش تۇتۇشقا بىرىشقا تەكلىپ قىلدىم .

— ھازىر مۇمكىن ئەمەس ، — دەپ ئېيتتى ئۇ ، — ئۇنى پەقەت قېلىن قار چۈشكەندىلا تۇتقىلى بولىدۇ . بىزنىڭ قۇملۇق يەرلەرگە قار ياغقاندا ، بىر پارچە يەرنى سۈپۈرۈپ قومۇش سېۋەت قويىمەن ، ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئۇزۇن يىپ باغلاپ ، تىرەك قويۇپ ، ئاستىغا سامان چېچىپ قويى-

مەن . ئۆزۈم بولسام يىراقتىن پايلاپ تۇرىمەن . قۇشلار كېلىپ دانلاشقا باشلىغاندا تىرەككە باغلانغان يىپنى سىلكىپ تارتىمەن . سېۋەت دۈم بولۇپ ئۇلارنى بېسىۋالىدۇ . ئۇنىڭغا ھەر خىل قۇشلار — بۆدۈنە ، تورغاي ، كەپتەر ۋە پاختەكلەر ... چۈشۈپ قالىدۇ .

مەن مۇشۇ چاغدا قىلىن قارنىڭ چۈشۈشىنى تىلىدىم . رۇڭ تۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ :

— ھازىر ناھايىتى سوغۇق ، سەن يازدا بىزنىڭكىگە بارغىن ، بىز كۈندۈزى دېگىز ياقىسىدىن دېگىز قۇلۇلىلىرىـ نىڭ قىزىل ، يېشىل ۋە ھەر خىل رەڭدىكى قاپلىرىنى تېرىۋالىمىز . ئۇلارنىڭ ئىچىدە «شەيتان قورقار» ، «شەپـ قەتچى مەبۇدەنىڭ قولى» ناملىق قۇلۇلىلەرمۇ ئۇچرايدۇ ، كېچىلىرى دادام بىلەن تاۋۇزلۇقنى كۆزەتكىلى بارىمىز ، شۇ چاغدا سەنمۇ بارىسەن .

— ئوغرىلاردىن كۆزىتەمسىلەر ؟

— ياق ، ئۇسساپ كەتكەن يولۇچىلار كېلىپ بىرەر تاۋۇزنى ئۈزۈپ يېسە ئۇنى بىز ئوغرى ھېسابلىمايمىز . تاۋۇزلارنى پەقەت ھايۋانلاردىن — بورسۇق ، كىرپە ۋە سىېـ سىقكۈزەنلەردىن ساقلاش كېرەك . ئايدىڭدا «چا ـ چا» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىدۇ . مانا مۇشۇ سېسىقكۈزەن . ئۇ تاۋۇزلارنى يەيدۇ . دەل شۇ چاغدا پولات ئارىنى ئالىسەن ـ دە ، ئاستا ماراپ تۇرىسەن ...

ئۇ چاغدا مەن سېسىقكۈزەن دېگەن قانداق جانىۋار ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم (ئۇنى دېسە ھازىرمۇ بىلمەيمەن) ،

پەقەت ئۇ چاغدا مەن نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ قىياپىتىنى كۆ-
چۈككە ئوخشىتاتتىم ۋە ناھايىتى ۋەھشىي قىياپەتتە كۆز
ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم .

— ئۇ چىشلىمەمدۇ ؟

— ماراپ تۇرىسەندە ، پولات ئارا بىلەن راسا كەلتۈرۈپ
سانجىيسەن ! لېكىن ، ئۇ ناھايىتى قۇۋ ، ئېھتىيات قىلمى-
ساڭ توپتوغرا ئۆزۈڭگە ئېتىلىدۇ - دە ، ئىككى پۇتۇڭنىڭ
ئارىسىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ تۈكى خۇددى ياغلاپ
قويغاندەك سىلىق بولىدۇ ...

مەن يەر يۈزىدە مۇنداق قىزىق نەرسىلەرنىڭ — دېڭىز
بويلىرىدا ھەر خىل قۇلۇلە قاپلىرىنىڭ بولۇشى ۋە تاۋۇز-
لۇقلاردا بۇنداق خەتەرلىك ۋەقەلەرنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقى
توغرىسىدا ھېچقاچان ئاڭلىمىغانىدىم . تاۋۇزنىڭ نېمە ئى-
كەنلىكىنى پەقەت باققال دۇكانلىرىدىنلا كۆرگەنىدىم .

— بىزنىڭ قۇملۇق يەرلەردە ، كەلكۈن كەلگەن چاغ-
لاردا قىرغاقتىكى قۇملارنىڭ ئۈستىدە نۇرغۇن ئۇچىدىغان
بېلىقلار سەكرىشىپ يۈرۈشىدۇ . ئۇلارنىڭ پۇتلىرى پاقى-
نىڭ پۇتلىرىغا ئوخشايدۇ ...

پاھ ، پاھ ! رۇڭ تۇ مەن ۋە مېنىڭ باشقا دوستلىرىم
بىلمەيدىغان ئاجايىپ - غارايىپ ھەيران قالغۇدەك نەرسى-
لەرنى بىلىدىكەن - ھە ! رۇڭ تۇ دېڭىز ياقىسىدا ھايات
كەچۈرۈۋاتقاندا ، دوستلىرىم بەزى ئىشلاردىن خەۋەرسىز
ھالدا ماڭا ئوخشاشلا ھويلىدىكى تۆت تامنىڭ ئىچىدە ياشاپ ،
پەقەت ئاسماننىڭ بىر ئاز بۆلۈكىدىن باشقا ھېچ نەرسىنى

كۆرمەيتتى .

بەختكە قارشى بىرىنچى ئايمۇ ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى رۇلۇ تۇ ئۆيگە قايتىشى كېرەك ئىدى . مەن كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ قاتتىق يىغلىدىم . رۇلۇ تۇمۇ ئاشخانىغا يوشۇرۇنۇۋې-لىپ يىغلىدى . ئۇنىڭمۇ بىزنىڭكىدىن كەتكۈسى كەلمەيت-تى . ئامال قانچە ، ئاخىرى دادىسى ئۇنى ئېلىپ كەتتى . كېيىن ، ئۇ يەنە دادىسى ئارقىلىق ماڭا تۈرلۈك رەڭدىكى قۇلۇلە قاپلىرىنى ۋە قۇشلارنىڭ چىرايلىق قاناتلىرىنى ئە-ۋەتتى . مەنمۇ ئۇنىڭغا بىر ـ ئىككى قېتىم ھەدىيە ئەۋەت-تىم . لېكىن ، شۇنىڭدىن باشلاپ بىز كۆرۈشەلمىدۇق …

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇڭلار ۋە تۆۋەندىكى سو-ئاللارغا جاۋاب بېرىڭلار :

1) «مەن» نىڭ كۆز ئالدىدا دائىم گەۋدىلىنىدىغان رۇلۇ تۇ قانداق ئىدى ؟

2) رۇلۇ تۇ بىلەن «مەن» نىڭ مۇناسىۋىتى قانداق ؟ رۇلۇ تۇ كېلىپ «مەن»گە قانداق ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى ؟

3) رۇلۇ تۇنىڭ قانداق روشەن ئالاھىدىلىكلىرى بار ؟ تېكىستنىڭ قايسى جايلىرىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار .

1) ئۇ ۋاقىتلاردا مېنىڭ دادام ھايات ، ئائىلە ئەھۋالى-

مىزمۇ ئوبدان بولۇپ، مېنىڭ تازا بايۋەچچىلەردەك ئۆسۈۋاتقان چاغلىرىم ئىدى.

2) مەن يەر يۈزىدە مۇنداق قىزىقارلىق نەرسىلەرنىڭ — دېڭىز بويلىرىدا ھەر خىل قۇلۇلە قاپلىرىنىڭ بولۇشى ۋە تاۋۇزلۇقلاردا بۇنداق خەتەرلىك ۋەقەلەرنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا ھېچقاچان ئاڭلىمىغانىدىم، تاۋۇزلارنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى باققال دۇكانلىرىدىلا كۆرگەنىدىم.

3) دوستلىرىم ماڭا ئوخشاشلا بەزى ئىشلاردىن خەۋەرسىز ھالدا ھويلىدىكى تۆت تامنىڭ ئىچىدە ياشاپ، پەقەت ئاسماننىڭ بىر بۇرجىكىدىن باشقا ھېچ نەرسىنى كۆرمەيتتى.

3. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ھەربىرىگە بىردىن جۈملە تۈزۈڭلار.

مەنزىرە تەقەززالىق بىلەن كۈتۈش ھەدىيە
خۇشال بولۇش بىر دېمەتلىك

4. تېكىستنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، ھەربىر بۆلەكنىڭ مەنىسىنى ۋە پۈتۈن تېكىستنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىنى ئېيتىپ بېرىڭلار.

١٩٠١ - يىلى ٢ - ئاينىڭ ٩ - كۈنى [illegible]
[illegible] ١٩٣٣ - يىلى [illegible]
[illegible]

19* . كەلگۈسىنىڭ شائىرى ①

ئاجايىپ بالا

ئەتىلىنىڭ ئىككىنچى كۈنى ، ئابدۇخالىق دادىسى مەجىت هاجى ، ئاپىسى ئەرەمسىما خېنىم بىلەن تۇرپان باغرىغا باردى . باغرىدا بىر هەپتە تۇرغاندىن كېيىن ، چاتقالدىكى كارىزغا مېڭىپ كەتتى . بۇ يەردىكى قورۇ - جايىدا مىجىت هاجىنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى هەسەن ئولتۇراتتى . هەسەن تاغىسى مىجىت هاجىنىڭ ئابدۇخالىقنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن پايپېتەك بولۇپ كەتتى . هەسەن ئابدۇخالىقنى زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ تام قوشنا دېهقان گاجىتىنىڭ ئوغلى ئەنەيتۇلنى چاقىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويدى .

ئەنەيتۇل ئابدۇخالىق بىلەن تەڭ دېمەتلىك بولۇپ ، بويى ئۇنىڭدىن سەل ئېگىزرەك ، ئورۇق كەلگەن بۇغداي ئۆڭلۈك ، چاققان بالا ئىدى . ئۇنىڭ ئالدى ئوچۇق كونا بۆز كۆڭلىكى ئورۇق بەدىنىگە بىر ئاز چوڭ كېلىپ قالغاچقا ، ماڭغاندا ئىككى پېشى ئىككى يانغا ئۇچۇپ لەپەڭشىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن قورسىقى مايلىشىپ قارىداپ

---

① مۇهەممەت شانىياز يازغان داڭلىق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر (1901 — 1933) نىڭ هاياتى هەققىدىكى شۇ ناملىق قىسسەدىن ئازراق ئۆزگەرتىپ ۋە قىسقارتىپ ئېلىندى .

قالغان كونا مىس چۆگۈننىڭ قورسىقىغا ئوخشاپ قالغاند-
دى . ئىككى بېقىنىدىكى ئىنچىكە قوۋۇرغىلىرى سانىۋالغۇ-
دەكلا تال - تال بولۇپ ، تېرىسىنىڭ ئاستىدىن بىلىنىپ تۇرات-
تى . ھەسەن ئەنەيتۇلنى چاقىرىپ ھويلىغا ئەكىرىپ قويۇپلا
ئۆيگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئەنەيتۇل ئالدىدىكى ئاق پىشماق ،
دۇمىلاق يۈزى يېڭى قىزارغان ئالمىدەك پارقىراپ تۇرغان ،
پاكىز ، رەتلىك كىيىنگەن ئابدۇخالىققا قارىدى . ئۇ ئابدۇ-
خالىقنىڭ قىرىپ چۈشۈرۈلگەن بېشىغا كىيىۋالغان يېڭى
گۈللۈك دوپپىسىنى ، ئۈچىسىدىكى ئىككى ياقىسى ۋە مەيدى-
سىدىكى تۈگمىلەيدىغان يېرىنىڭ ئىككى تەرىپىگە كانۋا
گۈل ئىشلەپ تىكىلگەن ئاق پاخپۇ كۆڭلىكى ، پاختەك تۈكى
رەڭدىكى زاۋۇت رەختىدىن تىكىلگەن ئىشتىنى ، پۇتىدىكى
پارقىراپ تۇرغان قارا خۇرۇم بەتىنكىسىگە سەپسېلىپ ئۆزد-
نىڭ تىزىغا ياماق چۈشكەن ، پۇرچىلىپ يىرتىلىشقا باشلد-
غان ، پۇچقىقى پاچاقلىرىنى ئارانلا يېپىپ تۇرغان كىر ماتا
ئىشتىنىنى يۇقىرىغا تارتىپ قويۇپ ، توپا - چاڭ باسقان
قاپقارا يالاڭ ئاياغ پۇتىنى يوشۇرۇشقا ئامالسىز قېلىپ ،
تەمتىرەپ - تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى .
ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلدىن :
— نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟ — دەپ سورىدى .
— توققۇزغا ، — دېدى ئەنەيتۇل ، ئاندىن :
— سەنچۇ ؟ — دېدى ئابدۇخالىققا قاراپ .
— مەنمۇ توققۇزغا كىردىم . ئوقۇۋاتامسەن ؟
ئەنەيتۇل «چىك» قىلىپ تامىقىنى چىكىلدىتىپ بېشد-
نى چايقىدى . ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلنىڭ چاقناپ تۇرغان قوي

كۆزلىرىگە قاراپ ھەيران بولغان ھالدا :

— نېمىشقا ئوقۇمايسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— مەھەللىمىزدىكى قۇربان قارىيدا ئىككى يىل ئوقۇ-غان ، بۇلتۇر ئاتام «ئەمدى ئوقۇما ، توختاپ قال ، بىرنەچچە ئۆششاق سۈرىلەرنى بىلىۋالدىڭ ، شۇمۇ كۇپايە ، بىزدىن كېيىن قالساڭ قەبرە بېشىغا چىقىپ دۇئا قىلىشقا يارايسەن . ئەمدى ئۆيدىكى ئىشلارغا قارىشىپ بەرگىن» دەپ ئوقۇشتىن توختىتىۋالدى .

— ئۆيۈڭدە نېمە ئىش قىلىسەن ؟

— ئۈچ قوي بىلەن ئىككى ئېشەك بار . شۇنى باقى-

مەن . بىر كىچىك ئۇكام بار ، ئۇنىڭغا قارايمەن .
— سىنىڭ ئىشىڭ جىقكەن ، — دېدى ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلغا ئىچى ئاغرىپ .
— سەنچۇ ، ئوقۇمسەن ؟ — سورىدى ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقتىن .
— ئوقۇيمەن .
— نەدە ؟
— يېڭى شەھەردىكى ھەمدۇللا داموللامنىڭ مەدرىسىدە ، — دېدى ئابدۇخالىق مەغرۇرلۇق بىلەن .
ئەنەيتۇل «راستمۇ ؟» دېگىنىچە ئابدۇخالىقنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . بىر پەستىن كېيىن ئۇ :
— نېمىنى ئوقۇۋاتىسەن ؟ — دەپ سورىۋىدى ، ئابدۇخالىق :
— تۇرۇپ تۇر ھە ، — دەپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى . ئۇ ھايال بولمايلا ئۆيدىن بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى . ئەنەيتۇل ئۇنىڭ چىرايلىق تىكىلگەن بوغچىسىغا ھەۋەس قىلىپ زەن سېلىپ تۇرغىنىدا ، ئابدۇخالىق بوغچىدىن «گۈلىستان» دېگەن كىتابنى چىقاردى .
— بۇ ھەپتىيەكمۇ ؟ — سورىدى ئەنەيتۇل قىزىقىپ ، ئابدۇخالىق بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ دېدى :
— پارسچە «گۈلىستان» دېگەن كىتاب .
ئەنەيتۇل ھەيران قېلىپ سورىدى :
— سەن تېخى كىتاب ئوقۇۋاتامسەن ؟
— ھەئە . يەنە نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ چىقتىم .
يۇرە سۇپىدا ئولتۇرىمىز .
ئىككى بالا سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى .

ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقنىڭ قولىدىكى بېغىررەڭ قىرىم
بىلەن چىرايلىق مۇقاۋىلانغان كىتابتىن كۆزىنى ئۈزمەيد-
تى . ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلنىڭ كىتابقا قىزىقىۋاتقىنىنى سې-
زىپ قالدى . ئۇ كىتابنىڭ ئۈچىنچى بابىنى ئېچىپ :
— مەن ئوقۇپ تۈگەتكەن دەرسلىرىمنى ئۇنتۇپ قالماي
دەپ ، بۇ كىتابنى يېنىمدىن ئايرىماي ھەر كۈنى ئوقۇپ
تەكرار قىلىپ تۇرىمەن ، — دېدى .
ئەنەيتۇل ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن قۇربان
قارىينىڭ مەكتىپىدە ئوقۇغان چېغىنى ئەسلىدى . ئۇ ۋە
ئۇنىڭ بەزەن ساۋاقداشلىرى موللىسى بەرگەن ساۋاقنى تەك-
رار قىلىشلار دېسىمۇ كۆپىنچە ئويناپ ، ياخشى تەكرار قىل-
مايتتى . بىر قېتىم ئەنەيتۇلغا موللىسى «تەببەت» سۈرى-
سىنى ئوقۇتۇۋىدى ، ئۇ بېشىنى ئوقۇپ ، ئايىغىنى ئېسىگە
ئالالمىدى . موللىسى قۇربان قارىي دەرغەزەپكە كېلىپ :
«سەن بۇ ساۋاقنى ئالغىلى ئۈچ كۈن بولدى ، ئۈچ كۈنگىچە
نېمىشقا يادقا ئوقۇيالمايسەن ؟ ھەربىر كۈنىگە ئۈچ چىۋىق-
تىن» دەپ ئۇجمە چىۋىقى بىلەن توققۇز قېتىم ئۇرۇۋىدى ،
ئۇ ئاغرىققا چىدىماي ، قاتتىق يىغلاپ ، ئىشتىنىغا سىيىۋەت-
كەنىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئەنەيتۇل ساۋىقىنى تەكرارلايدى-
غان بولغانىدى . مانا ئۆزى بىلەن تەڭتۇش ئابدۇخالىقنى
ھېچكىم «دەرسىڭنى تەكرارلا» دېمىسىمۇ ئۆزى بىلىپلا
تەكرارلايدىكەن . ئەنەيتۇل مۇشۇنى ئويلاپ ، ئۆزىنى ئابدۇ-
خالىققا سېلىشتۇرۇپ خىجالەت بولۇپ قالدى . ئابدۇخالىق
نېمىدېگەن ئىجتىھاتلىق بالا - ھە ؟ !
— ئەنەيتۇل ، — دېدى ئابدۇخالىق ، — مەن بۇ كىتاب-
تىن ئوقۇغان بىر دەرسنى ساڭا ئوقۇپ بېرەيمۇ ؟

— بولىدۇ ، ئوقۇ ، ئاتلاپ باقاي ، — دېدى ئەنەيتۇل خۇشال بولۇپ .

ئابدۇخالىق «گۇلىستان» نى ئېچىپ ، بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇدى :

نە پايدا گۇلدىن ئالساڭ بىر تاۋاق ،
گۇلىستانىمدىن ساقلا بىر ۋاراق .
گۇلنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولمايدۇ ،
بۇ «گۇلىستان» مەڭگۇ سولمايدۇ .

ئەنەيتۇل ئۆزى بىلەن تەڭتۇش ئابدۇخالىقنىڭ بۇ مەھەللىدىكى ھەممىدىن موللا ئادەم قۇربان قارىيمۇ ئوقۇيالمايدىغان چوڭ كىتابنى شۇنچە راۋان ، قىلچە دۇدۇقلىماي ئوقۇغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى . ئۇ شېئىردىن گەرچە بىر ئېغىزچە گەپنىمۇ چۈشەنمىگەن بولسىمۇ ، ئابدۇخالىقتا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى . ئۇنىڭ سەبىي كۆڭلىدە يېڭى - يېڭى ھېسلار ئويغىنىپ : «ھەي ئىسىت ، مەنمۇ ئوقۇغان بولسام قانداق ياخشى بولاتتى - ھە ؟ ئابدۇخالىقتەك چوڭ كىتابلارنى شارىلداپ ئوقۇپ كەتكەن بولسام» دېگەنلەرنى ئويلاپ ، تامىقىنى ئىختىيارسىز چىكىلدىتىپ قويدى . ئۇنىڭ خىيال يىپلىرىنى ئابدۇخالىقنىڭ ئاۋازى ئۈزۈۋەتتى :

— ئەنەيتۇل ، ھازىر كىتابتىن ئوقۇغىنىمنىڭ مەنىسىنى بىلدىڭمۇ ؟ — دېدى ئابدۇخالىق .

ئەنەيتۇل ئۆزىنى خىيال ئىلكىدىن تارتىۋېلىپ «ياق» دەپ بېشىنى چايقىدى .

ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقنىڭ ئاغزى ئوچۇق بوغچىسىنىڭ

ئىچىدە تۇرغان دەپتەرنى كۆرۈپ سورىدى :
— ئۇ نېمە ؟
ئابدۇخالىق ھەيران قېلىپ :
— دەپتەرغۇ ، — دېۋىدى ، ئەنەيتۇل يەنە :
— دەپتەرنىڭ ئىچىدىن بىر تال ياغاچ چىقىپ تۇرىدى-غۇ ؟ — دېدى .
ئابدۇخالىق كۈلۈۋەتتى . بوغچىسىدىن دەپتەر بىلەن قەلەمنى چىقاردى . ئەنەيتۇل دەپتەرنى قولىغا ئېلىپ ئې-چىپ ، ئىچىدىكى خەتلەرنى كۆرۈپ :
— بۇمۇ ئوقۇيدىغان كىتابىڭمۇ ؟ — دېدى كۆزىنى پارقىرىتىپ .
— بۇنى سەن كۆرۈپ باقمىغانمۇ ؟ — سورىدى ئابدۇ-خالىققا قىزىق تۇيۇلۇپ .
— ياق ، — دەپ بېشىنى چايقىدى ئەنەيتۇل ، — بۇ چوكا ياغاچنى نېمە قىلىسەن ؟ — ئەنەيتۇل شۇنداق دېگىنىد-چە قەلەمنى قولىغا ئالدى .
— ھەي ئاداش ، بۇ دېگەن ياغاچ چوكا ئەمەس ، مۇشۇ دەپتەرگە خەت يازىدىغان قەلەم . سەن بۇنىمۇ كۆرمىگەنمىد-دىڭ ؟ — دېدى ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلغا قىزىقىپ قاراپ .
— ياق ، بىزنىڭ بۇ يەردە ھېچكىمنىڭ بۇنداق نەرسى-لىرى بولمىسا .
ئەنەيتۇل شۇنداق دەپ قەلەمنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قاراپ چىقىپ ئابدۇخالىققا بەردى . ئۇ دەپتەردىكى خەتلەرگە قاراپ سورىدى :
— بۇ خەتلەرنى كىم يازغان ؟

— مەن يازغان .

ئەنەيتۇل ئىشەنمىدى . ئۇ :

— ۋاي ئاداش ، سەن ئەمدىلا توققۇزغا كىرگەن تۇرۇپ خەت يازالامسەن ؟ ئاجايىپ ئىكەنسەن جۇمۇ . بۇلتۇر ئابدۇ-ۋايىتنىڭ ئاتىسى پۈتۈن چاتقالدىن خەت يازالايدىغان ئادەم تاپالماي يارىبېشى كەلپىڭلەر مەھەللىسىدىكى موللا روزىمەت ئاكىغا بىر كورە بۇغداي بېرىپ بىر پارچە خەت يازدۇرۇپ چىققانىكەن ، — دېدى ئابدۇخالىققا قاراپ .

ئابدۇخالىق دەپتەرنىڭ ئاق يېرىنى ئېچىپ ، قەلەمنى قولىغا ئالدى - دە ، چىرايلىق قىلىپ ئىككى قۇر خەت يازدى . ئۇ ئەنەيتۇلغا قاراپ :

— مانا كۆردۈڭمۇ ، قانداق ؟ — دېدى كۆلۈمسىرىگەن هالدا .

— نېمىدەپ يازدىڭ ؟ ئوقۇپ باقە ، — دېدى ئەنەيتۇل قىزىقىپ .

ئابدۇخالىق يازغىنىنى ئوقۇپ بەردى :

«چاتقالدا ئوقۇش ، يېزىشنى بىلىدىغان ئادەم يوق ، بىر پارچە خەتنى بازارغا ئاپىرىپ يازدۇرۇپ چىقىپتۇ» .

ئەنەيتۇل قىزىقىپ دېدى :

— بۇ ، مەن ساڭا هازىرلا دەپ بەرگەن گەپقۇ ؟

ئۇلار ئىككىسى شۇ يوسۇندا قىزغىن پاراڭلىشىپ ئول-تۇرۇشتى . بىر پەستىن كېيىن ئەنەيتۇل ئورنىدىن تۇردى . ئۇ ئابدۇخالىققا :

— مەن هازىر قوغۇنلۇققا بارىمەن . سەنمۇ بىللە بارام-سەن ؟ — دېدى .

ئابدۇخالىق :

— بولىدۇ ، باراي ، — دەپ بوغچىسىنى ھويلىنىڭ تېمىدىكى قوزۇققا ئېسىپ قويدى . ئۇ ئۆيگە كىرىپ دادىسىدىن رۇخسەت سوراپ چىققاندىن كېيىن ، ئەنەيتۇل بىلەن بىللە يۇگۇرۇشۇپ چىقىپ كەتتى .

بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە ئابدۇخالىق سېرىقگۇلدەك سارغىيىپ ، تورلىشىپ پىشقان ، ئاجايىپ خۇشبۇي ، مۇشتۇمدىن چوڭ بىر چىلگىنى كۆتۈرۈپ ئەنەيتۇل بىلەن ھويلىدا پەيدا بولدى .

شۇ ئارىدا ، بىر ئايالنىڭ «ئەنەيتۇل ، ئەنەيتۇل ! » دەپ سوزۇپ چاقىرغان ئىنچىكە ئۈنى ئاڭلاندى . ئارقىدىنلا بىر بوۋاق يىغلاشقا باشلىدى .

— ئاپام قىچقىرىۋاتىدۇ . يۇر ، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىلى ، — دېدى ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ .

ئابدۇخالىق «كىرەيمۇ - كىرمەيمۇ » دەپ ئىككىلىنىپ تۇرغىنىدا ، ھەسەن ئابدۇخالىقنى چاقىرىپ قالدى .

— ھە ، مانا مەن ، ھازىر كىرىمەن ! — دېدى ئابدۇخالىق ۋە ئەنەيتۇلغا قاراپ ئېيتتى ، — ئەته ئەتىگەن مېنى چاقىرغىلى كىر جۇمۇ ، بىللە ئوينايمىز .

يېڭى دوستلار

ئەتىسى ئەتىگەندە ئابدۇخالىق قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئېچىپ ، شەرق تەرەپكە قارىدى . ئىدىقۇت تېغى ئۇستىدىن

كۆتۈرۈلۈپ چىققان قۇياشنىڭ نۇرلىرى دەرۋازا ئالدىدىكى تېرەكلەر، ئۈجمە دەرەخنىڭ شاخلىرىنىڭ ئاراچلىرىدىن خۇددى ئالتۇن يىپلاردەك ئۆگزىگە چۈشۈپ، كۆزنى قاماشتۇراتتى.

— ئابدۇخالىق، ھوي ئابدۇخالىق!

دەرۋازا ئالدىدىن ئەنەيتۇلنىڭ چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئابدۇخالىق ئالمان - تالمان كىيىملىرىنى كىيدى - دە، ئورنىدىن ئىتتىك تۇردى. ئۇ:

— ئەنەيتۇل، مېنى ئازراق ساقلاپ تۇر، ھازىرلا چىقىمەن! — دېدى ئۈنلۈك ۋارقىراپ. ئۇ ئالدىراپ يۈزىنى يۇيۇپ، يۈگۈرگەن پېتى دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. ئۇنى ئەنەيتۇل بىلەن ئۈچ بالا كۈتۈپ تۇراتتى. ئەنەيتۇل ئېگىز، ئورۇقراق كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك بالىنى «ئابدۇۋايىت» دەپ تونۇشتۇردى. سېمىز، كۆزى چوڭ، 12 ياشلاردىكى بالىنى بولسا «ئابلىمىت» دېدى. ئۇلارنىڭ قېشىدا تۇرغان پاكار، سېرىق بالىنى «ئېلى» دېدى. ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقنى ئاغىنىلىرىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— مەن دېگەن ئابدۇخالىق مانا مۇشۇ، ئاجايىپ موللا بالىكەن جۇمۇ بۇ، — دېدى.

ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلغا قاراپ:

— مېنى مۇشۇنىڭغا چاقىردىڭمۇ؟ — دېدى ئۆزىنى ماختىغىنىغا سەل تېرىكىپ.

ئەنەيتۇل ھوپپىدە قىزىرىپ كەتتى. ئابدۇۋايىت ۋە ئۇنىڭ ئىككى دوستى پىخىلداپ كۈلۈشتى.

— ياق، بىز قوي باققىلى بارىمىز، سەنمۇ بارامسەن؟

بىز قىزىق ئويۇنلارنى ئوينايمىز ، — دېدى ئەنەيتۇل .
ئابدۇخالىق ئويلىنىپ :
— بېرىشنىغۇ بارغۇم بار ، مەن تېخى ئەتىگەنلىك چېيىمنى ئىچمىسەم ، — دېدى ئىككىلىنىپ .
— ۋاي ئاداش ، بىزمۇ چاي ئىچمىدۇق . ماللارنى بېقىپ كېلىپ چاي ئىچىمىز ، — دېيىشتى باللار .
— بولىدۇ ئەمىسە ، بارسام باراي ، — دېدى ئابدۇخالىق .
— نان ئېلىۋالغىن ، — دېدى ئەنەيتۇل .
ئابدۇخالىق ئۆيىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ ، سېۋەتتىن چوڭ بىر مايلىق توقاچنى ئېلىپ يۈگۈرگەن پېتى هويلىدىن چىقىپ كەتتى . ئابدۇخالىق دەرۋازا ئالدىغا چىقىۋىدى ، ئەنەيتۇلمۇ هويلىسىدىن ئۈچ قوينى هەيدەپ بىر ئېشەكنى يېتەلەپ چىقتى . ئۇ ئېشەكنى ئىشىك ئالدىدىكى كىچىككىنە پاخسا تامغا تارتىپ مىنىۋالدى - دە ، ئابدۇخالىققا :
— كەل ، ئارقامغا مىنگەشكىن ، — دېدى .
ئابدۇخالىق پاخسا تامغا چىقىپ ئەنەيتۇلنىڭ كەينىگە مىنگىشىۋالدى . ئىككى بالا ئۈستىگە مىنىۋالغان ئېشەك پۇشقۇرۇپ ئىتتىك مېڭىپ كەتتى .
ئۇلار مەهەللىنىڭ تۆۋەن تەرىپى — جەنۇبىغا قاراپ يۈز قەدەمچە ماڭا - ماڭمايلا مەهەللە كوچىسىنىڭ ئىككى قاسنىقىغا جايلاشقان دېهقان ئۆيلىرىدىن ئەنەيتۇل بىلەن تەڭ دېمەتلىك ۋە ئۇنىڭدىن چوڭراق كەلگەن باللار ئۈچتىن ، تۆتتىن قوي ، ئۆچكىلىرىنى هەيدەپ چىقىپ توپقا قوشۇلۇشقا باشلىدى . بىر ئۆيدىن 13 ياشلاردىكى قارىمۇتۇق بىر

بالا بىر كالىنى ئېلىپ چىقىپ توپقا قوشۇلدى :

— ئوسمان ، — دېدى ئەنەيتوْل ئابدۇخالىققا تونۇشتۇ-رۇپ .

مەھەللىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا بالىلار كۆپىيىپ ، يە-گىرمىگە يەتتى . ئۇلار 150 تىن ئوشۇق قوي - ئۆچكىلىرد-نى ھەيدەپ ، ئون نەچچە ئېشەككە مىنىپ چوڭ بىر توپنى ھاسىل قىلغانىدى . ئاسمان - پەلەك توپا توزىتىپ مەرد-شىپ كېتىۋاتقان قوي- ئۆچكىلەر ، ئۇلارنىڭ كەينىدىكى ئېشەكلەرگە مىنىۋالغان بالىلار ، ھەممىنىڭ كەينىدە سې-رىق كالىسىغا مىنىپ كېلىۋاتقان ئوسمان ، بالىلارنىڭ بە-زىلىرىگە ئەگىشىۋالغان ئىتلار قوشۇلۇپ قىزىقارلىق بىر مەنزىرىنى پەيدا قىلغانىدى . بۇ ئابدۇخالىققا قىزىق تۇيۇلدى .

بالىلار ئۇزاق ماڭمايلا مەھەللىدىن ئېتىز يولىغا يېتىپ باردى . بالىلارنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان ئابدۇۋايىت ھەممى-سىنى توختىتىپ :

— ھەي بالىلار ، ئوبدانراق قاراڭلار ، ماللار خەقنىڭ زىرائىتىگە كىرىپ كەتمىسۇن ، ماللارنى ھەيدەپ ئوتلاققا ئاپىرىڭلار ، — دېدى .

بالىلار ئولاش - چولاش قوي - ئۆچكىلىرىنى ھەيدد-شىپ ، بىنەمنىڭ ئىچكىرىسىگە مېڭىپ ، بىر دۆڭنىڭ يې-نىغا كېلىپ توختىدى .

— مانا ئوتلاققا كەلدۇق ! — ۋارقىراشتى بالىلار ، — كەلدۇق ، چۈش ! — دېدى ئەنەيتوْل كەينىگە قاراپ . ئابدۇ-خالىق ئېشەكتىن چۈشتى .

— ماللار ئەمدى ئوتلاۋېرىدۇ . يۇرۇڭلار ، بىز قوْمغا

بارايلى ! — دېدى ئابدۇۋايىت باللارغا . باللار «يۈرۈڭلار !» دېيىشىپ ، كۈنچىقىش تەرەپتىكى دۆڭگە قاراپ يۈگۈرۈشتى .

ئابدۇخالىق باللارنىڭ كەينىدىن دۆڭنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئەتراپقا قارىدى . مەھەللە ، ئۇنىڭ نېرىسىدا تۇرپان مۇنارى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئابدۇخالىق كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن بىنەملىكنى ، ئۇنىڭ نېرىسىدا ئادەم بويى كەلگۈدەك قۇمۇش ، يۇلغۇنلارنىڭ قويۇق ئۆسكەنلىكىنى كۆردى .

— قۇمۇشلۇققا قاراۋاتامسىز ؟ ئۇ يەردە توشقان ، جەرەن ، تۈلكە ، بۆرە بار ، — دېدى ئابدۇۋايىت ئابدۇخالىقنىڭ قېشىغا كېلىپ .

— بۆرە بارمۇ ؟ بۆرە بۇ يەرگە كەلسە بىز قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى ئابدۇخالىق سەل قورقۇپ .

— كۈندۈزى بۇ يەرگە قورقۇپ كېلەلمەيدۇ . بىز دېگەن جىق تۇرساق ، كېلىپ قالغۇدەك بولسا ، ئۇنداق نېمىدىلەردىن قورقامدۇ ؟ — دېدى ئابدۇۋايىت يۈرەكلىك ھالدا ئىشەنچ بىلەن مۇشتىنى تۈگۈپ .

ئابدۇخالىق قوي كۆزلىرىدىن بىر تۇرلۇك شوخلۇق ، باتۇرلۇق چىقىپ تۇرغان ئابدۇۋايىتقا قاراپ «مۇشۇنداق ئاغىنە بار يەردە قورقۇشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟» دەپ ئويلىدى .

دۆڭنىڭ كۈنچىقىش تەرىپى بىر - ئىككى چاقىرىمغا سوزۇلغان قۇملۇق بولۇپ ، ئۇنىڭ نېرىسىدا دەل - دەرەخلەر بىلەن ئورالغان بىر مەھەللە كۆرۈنۈپ تۇراتتى . باللار قۇملۇقتا يۈگۈرۈشۈپ ، يومىلاقلىشىپ ، موللاق ئېتىشىپ

ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى قىلىپ ئويناۋاتاتتى . ئابدۇخالىق ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىغا قىزىقىپ بىر پەس قاراپ تۇردى . بىردەمدىن كېيىن ئابدۇخالىق بالىلارنىڭ قېشىغا باردى ، ئابدۇۋايىت ئۇنى بالىلارغا تونۇشتۇردى . قۇمدا ئويناپ يۈر-گەن بالىلارنى ئابدۇخالىققا تونۇشتۇردى . شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۆزئارا تونۇشۇپ قالدى . بىراق ، دەسلەپتە دېھقان بالىلىرى «بايۋەچچە» دەپ ئابدۇخالىقتىن تەپ تارتىشقان بولسىمۇ ، بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ خۇشخۇي ، ئىل-لىق چىرايى ، كەمتەر ، كىچىك پېئىل ، چىقىشقاق مىجەزى بالىلارغا يېقىپ قالدى . دېھقان بالىلىرى ئوڭايلا ئۇنى «ئا-داش» دەپ ئارىغا ئېلىپ كېتىشتى .

بالىلار ئۇنى - بۇنى پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا ئابدۇۋا-يىت ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇچىسىدىكى ماتا كۆڭلىكىنى سال-دى - دە ، بىرنەچچە قېتىم سىلكىپ قېقىۋەتتى . ئاندىن كۆڭلىكىنى قۇمغا يايدى . ئۇ بالىلارغا قاراپ :

— ھازىر ناشتا قىلىمىز ، — دېدى .

شۇ گەپ بىلەن بالىلار ئۆيلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن نان ، ئۆرۈك قېقى ، قۇرۇق مېغىزلارنى «داستىخان»غا ئارقا - ئارقىدىن قويۇشتى . ئابدۇخالىق قولىدىكى مايلىق توقاچنى ئون پارچە زاغراناننىڭ يېنىغا قويۇشقا نېمىشقى-دۇر خىجالەت بولدى . «ئەستا ، نېمىشقا زاغرا ئېلىپ كەل-مىگەندىمەن؟» . ئۇ مايلىق توقىچىنى ئوتتۇرىغا قويسا يېگى تونۇشقان دوستلىرى گويا ئۇنى زاڭلىق قىلىدىغاندەك تۇيۇل-دى . بىراق ، يەنە بىر ئىش ئۇنى قىيىنايتتى . ھەممە بالا نانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ تەڭ يەيمىز داۋاتقاندا ، ئۇ ئېلىپ

كەلگەن نېنىنى ئوتتۇرىغا قويمىسا ، باللار ئۇنى پىخسىق-
كەن دېمەمدۇ ؟ ئابدۇخالىق «داستىخان» نى چۆرىدەپ ئول-
تۇرغان دېھقان باللىرىنىڭ ئاياغ كىيمەي يېرىلىپ قاپقارا
بولۇپ كەتكەن پۇتلىرىغا ، يىرتىق ماتا ، بۆز كۆڭلەك ،
شىملىرىغا قاراپ ئۆزىنىڭ پۇتىدىكى پارقىراق بەتىنكىسى-
گە ، يېپيېڭى ئۇستىۋاشلىرىغا سېلىشتۇرۇپ ئۆزىنى خۇددى
نۇرغۇن قوينىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغان يالغۇز ئۆچكىدەك
سەزدى . ئۇ بىردىنلا بۇ باللارنىڭ ئارىسىدا يېتىملىك ،
يالغۇزلۇق ھېس قىلدى . ئابدۇۋايىتنىڭ ئاۋازى ئابدۇخالىق-
نىڭ چىگىش خىيالىنى بۇزۇۋەتتى :

— ھەي ئابدۇخالىق ئاداش ، مېھمان چىرايىڭنى چى-
قارماي ئېچىلىپ ئولتۇرغىنا ، — دېدى ئۇ بىردىنلا ئابدۇ-
خالىقنى سەنلەپ گېپىنى داۋام قىلىپ ، — مە ، ئال ،
بىزنىڭ مۇنۇ مېۋىلەرنى يەپ باقە .

ئابدۇخالىق ئابدۇۋايىت سۇنغان بىر ئوچۇم مېغىزنى
ئالدى . ئارقىدىنلا ئابدۇۋايىت ئۆزىنىڭ سارغىيىپ پىشقان
زاغرا نېنىدىن بىر پارچە سۇندۇرۇپ ئۇنىمۇ ئابدۇخالىقنىڭ
بىر قولىغا تۇتقۇزدى - دە :

— ئاتام : «كەمبەغەلنىڭ نېنى چىشقا دورا» دەيدى-
غان . بىز يېگەن نانلارنىمۇ تېتىپ باق ئاداش ، — دېدى .

ئابدۇخالىق مېغىز بىلەن زاغرا ناننى قوشۇپ يېيىشكە
باشلىدى . ئۇنىڭ توقىچىنى ئابدۇۋايىت كىچىك - كىچىك
پارچىلاپ ھەممە بالىغا يەتكۈزدى . باللار مايلىق توقاچنى
ماختىشىپ بىرنەچچە چاينىپلا يەپ بولۇشتى . پەقەت شۇ

چاغدىلا ئابدۇخالىق ئۆزىنى يەڭگىل ھېس قىلدى . مېغىز بىلەن يېگەن زاغرا نان ئۈنىڭغا تاتلىق تېتىپ قالدى . ئۇ قولىدىكى ناننى بىردەمدىلا يەۋەتكىنىنى تۇيمايلا قالدى . ئابدۇۋايىت ئۇنىڭغا يەنە بىر ئوچۇم ئۆرۈك قېقىنى ئېلىپ بەردى . بىر چاغدا بالىلار نان ، مېۋىلەرنى يەپ بولۇپ «داستىخان» نى قۇرۇقداپ قويۇشتى . ئابدۇۋايىت يېنىغا ئېسىۋالغان ، سارغىيىپ پارقىراپ كەتكەن كىچىك قاپاقنى قولىغا ئېلىپ ، ئاغزىنى ئاچتى . ئۇ :

— ئاۋۋال مېھماندىن كەلسۇن ، — دەپ قاپاقنى ئابدۇ-خالىققا سۇندى .

ئابدۇخالىق قاپاقنى قولىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ ئىچىدىكى سۇدىن بىر يۇتۇم ئىچىۋىدى ، سۇ خۇددى ھەسەلدەك تاتلىق تېتىپ كەتتى . ئۇ قاپاقتىكى سۇدىن غۇرتۇلدىتىپ ئۈچ يۇتۇم ئىچىۋەتتى . بالىلار ئۇنىڭ قولىدىكى قاپاققا قارىشىپ تۈكۈرۈكىنى يۇتۇشۇپ ئولتۇراتتى . ئابدۇخالىق قاپاقنى ئابدۇۋايىتقا بەردى . ئابدۇۋايىت قاپاقتىكى سۇنى ئىككى يۇتۇم ئىچىشىگىلا بالىلار «ۋاي ماڭا ، ئەكەلسەڭچۇ !» دەپ ۋارقىراشقىلى تۇردى . قاپاق قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ، بىر-دەمدىلا قۇرۇقدىلىپ قالدى . بالىلارنىڭ ناشتىلىقى مۇشۇن-داق ئاخىرلاشتى . ئابدۇۋايىت كۆڭلىكىنى يەردىن ئېلىپ سىلكىۋېتىپ ئۇچىسىغا كىيىۋالدى . ئۇ بالىلارغا قاراپ :

— بىر تەرەپكە ئۆتۈڭلار ، ئەمدى چېلىشىشنى باشلاي-مىز ، — دېدى .

بالىلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ئابدۇۋايىتنىڭ ئەتراپىغا

ئولاشتى .

— ئابلىمىت ، سەن قارازور بىلەن بىر چېلىشىپ باقە ، — دېدى ئابدۇۋايىت بىر چەتتە تۇرغان ئابلىمىتقا .

ئابلىمىت «چېلىشسام ، چېلىشاي» دەپ ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىنى تۇرۇپ ئوتتۇرىغا چۈشتى .

— چۈشمەمسە قارازور ، — دېيىشتى بالىلار ئابدۇۋا- يىتقا يېقىن ئولتۇرغان ، ئابلىمىت بىلەن تەڭ دېمەتلىك قارىمۇتۇق ، ئورۇقراق كەلگەن سىلىمنىياز ئىسىملىك با- لىغا قارىشىپ .

سىلىمنىياز بۇ مەھەللىدىكى تەڭتۇش بالىلار بىلەن چېلىشىپ ھەممىسىنى يىقىتقاچقا بالىلار ئۇنى «قارازور» دەپ ئاتىشاتتى . سىلىمنىياز ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ ، مەي- دانغا چۈشتى . ئىككى بالا خۇددى سوقۇشقاق خورازلاردەك بىر - بىرىگە ھۈرپىيىشىپ بىر پەس تۇردى - دە ، بىردىنلا ئىتتىك يېقىنلىشىپ بىر قولىدا قارشى تەرەپنىڭ بېلىنى ، يەنە بىر قولىدا يوتىسىغىچە تۈرۈلگەن ئىشتىنىنى تۇتۇپ چېلىششقا باشلىدى . ئۇيان چايقىلىشىپ ، بۇيان چايقىلى- شىپ تۇرۇپ سىلىمنىياز تۇيۇقسىزلا ئابلىمىتنىڭ ئوڭ پۇتىغا چىرماق سېلىپ ، ئارقىغا قايرىپ پوكلا قىلىپ بېسى- ۋالدى . بالىلار چۇرقىرىشىپ كېتىشتى .

— بولدى ، بولدى ھېساب ، قارازور تۇرۇپ كەت ، — دېدى ئابدۇۋايىت . سىلىمنىياز تۇرۇپ كېتىشىگە ئۇنىڭ ئاستىدىن تۇرغان ئابلىمىت :

— بۇ ھېساب ئەمەس ، يەنە بىر چېلىشىمەن ، — دېدى

قىزىرىپ .

— كەل تۆت ! — دېدى سىلىمنىياز . ئابلىمىت شۇئانلا بىرىپ سىلىمنىيازغا يىپپىشتى . ئۇ سىلىمنىيازنى ئۆيانغا چايقاپ ، بۇيانغا ئىتتىرىپ تۇرۇپ تۇيۇقسىزلا يەردىن لىككىدە ئۈزۈپ ئېلىپ كۆتۈرۈپ ، ئىككى پىرقىرىتىپ يەر-گە پوككىدە تاشلىدى .

— ھا ـ ھا !

— بەللى يارايسەن ، — دەپ ۋارقىرىشىپ كەتتى بىر-نەچچە بالا .

— قېنى ئەمدى ، بۇ ئىككىسىنى تۆتىدىغان ئوغۇل باللار مەيدانغا چۈشۈڭلار ، — دېدى ئابدۇۋايىت .

— مەن قارازور بىلەن چېلىشىمەن ، — دېدى 13 ياشلاردىكى يۈزىدە چوقۇرى بار ھازىم ئىسىملىك بالا .

— سەن قارازورنى يىقىتالمايسەن ، — دېيىشتى بىر-نەچچە بالا .

ھازىم باللارنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلمىدى .

— مەن ئابلىمىتنى يىقىتمىسام ھېساب ئەمەس ، — دەپ ھامۇت ئورنىدىن تۇردى .

مەيدانغا چۈشكەن ئىككى جۈپ بالا ئۈچ قېتىمدىن چې-لىشىپ چىقتى . ھازىم سىلىمنىيازدىن يىقىلىپ قالدى . ھامۇت ئابلىمىتنى يىقىتىۋالدى .

ئابدۇۋايىت باللارنىڭ چېلىشقىنىنى قىزىقىپ كۆرۈپ ئولتۇرغان ئابدۇخالىققا قاراپ :

— ئىككىمىز بىر چېلىشىپ باقمايلىمۇ ؟ — دېدى .

— مەن چېلىشىشنى بىلمىسەم ، — دېدى ئابدۇخالىق قىزىرىپ .

— قوپە ئادىشىم ، بىلمىسەڭ ئۆگىنىسەن ، — دېدى ئابدۇۋايىت ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ .

ئابدۇخالىق ئورنىدىن تۇردى . ئابدۇۋايىت ئۇنىڭغا قاراپ دېدى :

— ئۇچاڭدىكى كۆڭلىكىڭنى سېلىۋەت ، ئۇ بەك يېڭى ئىكەن ، يەرگە تېگىپ ئەسكى بولۇپ كەتمىسۇن . ئىشتىنىڭنىڭ پۇچقىقىنى يوتاڭغىچە تۇرۇۋال .

«ھىم» دەپ بېشىنى لىڭشىتقان ئابدۇخالىق بىر دەمدىلا تەييارلىنىپ بولۇپ مەيدانغا چۈشتى . ئابدۇۋايىت ئۇنىڭغا رەقىبىنى قانداق تۇتۇشنى ئۆگەتتى . ئارقىدىن ئۇنىڭغا بىرنەچچە خىل ھەرىكەت پەنتىنى ئۆگەتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئابدۇخالىقنى ئۇيان ـ بۇيانغا چايقاپ تۇيۇقسىزلا چىرماق سېلىپ يىقىتتى . ئابدۇخالىق قوپقاندىن كېيىن ئۇ :

— مانا مۇشۇنداق تۇيۇقسىز پەنت قىلىپ ، ناھايىتى تېز ، چەبدەس ھەرىكەت قىلساڭ رەقىبىڭنى يېڭەلەيسەن ، — دېدى .

ئابدۇخالىق «بولىدۇ» دەپ تۇرۇپ تۇيۇقسىزلا بىر تەتۈر چىرماق سېلىپ ئابدۇۋايىتنى گۇپپىدە يىقىتىۋالدى .

— مانا ئەمدى چېلىشىشنى ئۆگىنىۋاپسەن ، قېنى ئاۋۇ ئەنەيتۇل بىلەن چېلىشىپ باق ، — دېدى ئابدۇۋايىت .

ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلنىڭ ئالدىغا باردى . چېلىشىش باشلاندى . بىرىنچى قېتىم ئەنەيتۇل ئابدۇخالىقنى يىقىتتى-

ۋالدى . ئابدۇخالىق ئورنىدىن تۇرۇپلا «يەنە چېلىشىمەن» دېدى . ئۇلار ئىككىنچى قېتىم چېلىشتى . ئىككىنچى قې-تىممۇ ئوخشاشلا ئابدۇخالىق يىقىلىپ قالدى . «يىقىلغان چېلىششقا تويماپتۇ» دېگەندەك ، ئۇ «يەنە چېلىشىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى . ئۇ ئىككىسى ئۈچىنچى قېتىم چېلىشقاندا ، ئابدۇخالىق ئەنەيتۇلغا تۇيۇقسىزلا بىر تەتۈر چىرماق سېلىپ ئۇنى گۈپپىدە يىقىتىۋالدى . ئۇلار شۇ يوسۇندا كەينى -كەينىدىن بىرقانچە مەرتىۋە چېلىششتى . ئابدۇۋايىت ئاب-دۇخالىققا قانداق پەنت قىلىشنى ئۆگىتىپ تۇردى . شۇنداق قىلىپ ئابدۇخالىق چېلىششنى ئۆگىنىۋالدى . ئۇ ئېلى دېگەن بالا بىلەن چېلىشىپ ئۇنى يىقىتىۋالدى . بىرھازادىن كېيىن بالىلار چېلىشىپ هاردى .

بۇ چاغدا كۈن ئىدىقۇت تېغى ئۈستىدىن خېلىلا ئېگىز ئۆرلەپ ، ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر نۇرلىرى بىلەن يەر - جاهاننى قىزدۇرۇشقا باشلىغانىدى .

— ماللارمۇ ئوتلاپ تويغاندۇ ، ئاداشلار ، كېتەمىزمۇ ؟ — دېدى ئابدۇۋايىت بالىلارغا .

— كېتىمىز ، يۇرۇڭلار ! — دەپ ۋارقىراشقان بالىلار يۈگۈرۈشۈپ دۆڭگە چىقتى . ئۇ يەردىن پەسكە — ماللىرى ئوتلاۋاتقان ئوتلاققا بېرىپ ئېشەكلىرىنى تۇتۇپ مىنىشتى .

بالىلار ئولاش - چولاش ۋارقىرىشىپ ، ماللىرىنى هەي-دىشىپ شىمالغا — مەهەللە تەرەپكە مېڭىپ كەتتى .

ئابدۇخالىق ئۆيگە كېلىپ ، ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچىپ بولۇشىغا ئابدۇۋايىت ، ئەنەيتۇللار ئۇنى قوغۇنلۇققا ئېلىپ

كەتتى . قوغۇنلۇقتىن قايتىپ ، كۆلگە بېرىپ سۇغا چۆمۈلۈشتى . كەچقۇرۇنلۇقى كارىزنىڭ تىلما بويىدىكى مۇزدەك قۇمدا يېتىپ چۆچەك ، تېپىشماق ئېيتىشىشتى . ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى .

مىجىت ھاجى شەھەرگە قايتماقچى بولدى . ئابدۇخالىق يېڭى تونۇشقان دوستلىرى بىلەن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا خوشلىشىپ شەھەرگە قايتتى .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى مۇستەقىل ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللار بويىچە قايتا بايان قىلىپ بېرىڭلار .

1) ئابدۇخالىق كىم بىلەن قەيەرگە باردى ؟ كىم بىلەن تونۇشتى ؟

2) ئەنەيتول ئابدۇخالىقنىڭ قانداق نەرسىلىرىگە ھەيران قالدى ؟ نېمە ئۈچۈن ؟

3) بىرىنچى بۆلەككە نېمە ئۈچۈن «ئاجايىپ بالا» دەپ ئىسىم قويۇلغان ؟

4) يېڭى دوستلىرى ئابدۇخالىققا قانداق مۇئامىلىدە بولدى ؟

5) ئەتىگەنلىك ناشتا ۋاقتىدا ئابدۇخالىققا نېمە ئۈچۈن زاغرا نان تاتلىق تېتىپ كەتتى ؟

6) بالىلار قانداق ئويۇنلارنى ئوينىدى ؟

7) دادىسى ئابدۇخالىقنى ئېلىپ قايتىپ كەتمەكچى بولغاندا ، ئابدۇخالىق نېمە ئۈچۈن دوستلىرىدىن ئايرىلىشقا

كۆزى قىيمىدى ؟

2 . ئاپتور ئابدۇخالىقنى قانداق تەسۋىرلىگەن ؟ ئەنەيـ-
تۇلنچۇ ؟ ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس قانداق ئالاھىدىلىكلىرى بار ؟

3 . ئابدۇخالىق بىلەن ئەنەيتۇلنىڭ تاشقى قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن جايلارنى تېپىپ ، ئاستىغا سىزىڭلار .

4 . ئابدۇخالىق تونۇشقان بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىـ-
نى تېكىستتىن تېپىڭلار ھەمدە ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاـ-
ھىدىلىكلىرىنى ئۆز سۆزۈڭلار بويىچە تەسۋىرلەڭلار . بولۇپـ-
مۇ ئابدۇۋايىتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چىڭ تۇتۇپ تەسۋىرلەشكە دىققەت قىلىڭلار .

يېزىقچىلىق

شەخسنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چىڭ تۇتۇش لازىم

«ئۆسمۈر رۇڭ تۇ» نى ئوقۇغاندا، رۇڭ تۇدىن ئىبا-رەت بۇ شەخس بىزدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ. بىزمۇ گويا بوينىغا كۈمۈش چەمبىرەك ئاسقان 11 — 12 ياشلاردى-كى بىر بالىنىڭ قولىدىكى پولات ئارىنى بار كۈچى بىلەن سىپسىقكۆزەنگە سانجىماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەندەك بولىمىز. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، ئاپتور ئۆسمۈر رۇڭ تۇنىڭ تاشقى قىياپىتى، ھەرىكىتى ۋە سۆزلىرىنى تەسۋىر-لىگەندە، بۇ شەخسنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تۇتقان، نەتىجىدە ئۇ بىزدە ھەم ھەقىقىي، ھەم جانلىق تەسىر قالدۇرغان.

«ئۆسمۈر رۇڭ تۇ» لۇشۈن ئەپەندىنىڭ «يۇرتۇم» دې-گەن ھېكايىسىدىن ئېلىنغان. «يۇرتۇم» دا ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىكى رۇڭ تۇ يېزىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ چوڭ بولغان ۋاقتىدىكى ئەھۋالىمۇ يېزىلغان. بىز بۇ ئەسەر ئارقىلىق ئاپتورنىڭ ئۆسمۈر رۇڭ تۇنىڭ ئالاھىدىلىكىنى قانداق تۇتقانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى. «مەن» نىڭ رۇڭ تۇنى تۇنجى قېتىم كۆرگەنلىكىنى ئاپتور مۇنداق يازىدۇ: «رۇڭ تۇ ئاشخانىدا ئولتۇرغانىكەن. ئۇ بۇغداي ئۆڭلۈك، يۇزى

دۈپدۈگىلەك بالا بولۇپ، بېشىغا كىگىز مالىخاي كىيگەن، بوينىغا پارقىراق كۈمۈش چەمبىرەك ئېسىۋالغانىدى.» بۇ ئارقىلىق بىر يېزا بالىسىنىڭ تاشقى قىياپىتى تەسۋىرلەپ بېرىلگەن. رۇڭ تۇ دېڭىز ياقىسىدىكى دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بالا، ئۇ ھەمىشە سىرتتا ئەمگەك قىلغانلىقتىن، دېڭىز شامىلى ۋە قۇياش نۇرى ئۇنىڭ چىرايىنى ساغلام تۈسكە كىرگۈزگەنىدى؛ «كىگىز مالىخاي» شۇ چاغدا لۇشۈننىڭ يۇرتى شاۋشىڭ ئەتراپىدىكى دېھقانلار كۆپ كىيىدىغان باش كىيىملىرىدىن ئىدى؛ بوينىغا «كۈمۈش چەمبىرەك» ئېسىشمۇ شۇ ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتى ئىدى. ئاپتورنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن شۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇكى، «بۇنىڭغا قارىغاندا ئاتىسى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن، ئۇنىڭ ئۆلۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خۇدايى نەزىر قىلىپ، مۇشۇ چەمبىرەكنى ئېسىپ قويغان بولسا كېرەك». ئاپتور ئۆسمۈر رۇڭ تۇنى تەسۋىرلىگەندە، مۇشۇ ئۈچ ئالاھىدىلىكنى تۇتقانلىقتىن، ئۇ كىشىلەردە روشەن تەسىر قالدۇرغان.

ئاپتور ئۆسمۈر رۇڭ تۇ ھەققىدە يەنە مۇنۇ بىرنەچچە ئىشنىمۇ يازغان: ئۇ باسماق قويۇپ قۇشقاچ تۇتۇشنى بىلىدۇ؛ ئۇ بۆدۈنە، تورغاي، كەپتەر ۋە پاختەكلەرنى ••• بىلىدۇ، ئۇ دېڭىز بويلىرىدىن قۇلۇلە قاپلىرىنى تېرىدۇ، كەلكۈن كەلگەن چاغلاردا ئۈچىدىغان بېلىقلارنىڭ سەكرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرىدۇ، ئۇ ئاتىسى بىلەن بىللە تاۋۇزلۇققا بېرىپ، تاۋۇز كۆزىتىدۇ، سېسىقكۈزەننى ئۆلتۈرۈشنى بىلىدۇ. بۇلار دېڭىز ساھىلىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان يېزا

باللىرى ئەڭ پىششىق بىلىدىغان ئىشلار ، شۇنداقلا ئۆسمۈر باللارنىڭ ھاياتىغا خۇشاللىق بېغىشلايدىغان قىزىقارلىق ئىشلاردۇر . بۇ بىرنەچچە ئىش يېزىلىش بىلەن رۇڭ تۇننىڭ ھەقىقەتەن ئەقىللىق ، قابىلىيەتلىك ، تىرىك ۋە سۆيۈملۈك يېزا بالىسى ئىكەنلىكى تېخىمۇ جانلىق گەۋدىلىنىدۇ .

بۇ بىرنەچچە ئىش ئىچىدە ئاپتورغا تەسىرى ئەڭ چوڭ-قۇر بولغىنى تاۋۇزلۇقنى كۆزىتىپ ، سىپسىقكۆزەن ئۆلتۈ-رۈش بولۇپ ، ئاپتور بۇنى نۇقتىلىق تۇردە يازغان . يېزىلار-دىكى باللارنىڭ چوڭلار بىلەن بىللە تاۋۇزلۇققا قارىشى ، ئەسلىدە چوڭلارغا ياردەملىشىش بولسىمۇ ، لېكىن باللار-نىڭ نەزەرىدە ئۇ ئىنتايىن قىزىقارلىق ئىش . ئاپتور رۇڭ تۇننىڭ «مەن» بىلەن قىلغان سۆھبىتى ئارقىلىق تاۋۇزلۇق-نى كۆزىتىشتىن ئىبارەت بۇ ئىشنى جانلىق تەسۋىرلىگەن . مەسىلەن ، «ئايدىڭدا ‹چا ــ چا › دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىدۇ . مانا مۇشۇ سىپسىقكۆزەن ، ئۇ تاۋۇزلارنى يەيدۇ ، دەل شۇ چاغدا پولات ئارىنى ئالىسەن ــ دە ، ئاستا ماراپ تۇرىسەن ...» ، «ماراپ تۇرىسەندە ، پولات ئارا بىلەن راسا كەلتۇرۇپ سان-جىيسەن ! لېكىن ، ئۇ ناھايىتى قۇۋ ، ئېھتىيات قىلمىساڭ تويتوغرا ئۆزۈڭگە ئېتىلىدۇ ــ دە ، ئىككى پۇتۇڭنىڭ ئارى-سىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ تۈكى خۇددى ياغلاپ قويغان-دەك سىلىق بولىدۇ ...» كۆز ئالدىمىزدا گويا بىر يېزا بالىسىنىڭ ئايدىڭدا سىپسىقكۆزەنگە ئارا سانجىۋاتقانلىقى پەيدا بولغاندەك سېزىلىدۇ . ماقالىدىكى «مەن» ئوتتۇز يىلدىن كېيىنمۇ ئۇنى ناھايىتى ئوچۇق ئەسلەيدۇ : «بويىنىغا كۈمۈش چەمبىرەك ئاسقان 11 — 12 ياشلاردىكى بىر بالا ، قولىدىكى

پولاتتىن ياسالغان ئارىنى بار كۆچى بىلەن سىپىسقكۆزەنگە سانجىماق بولاتتى ، لېكىن سىپىسقكۆزەن شۆڭغۆپ بېرىپ ، بالىنىڭ چاترىقىدىن ئۆتۈپ قېچىپ كېتەتتى » ، «بۇ بالا — ئەنە شۇ رۇك تۇ ئىدى » .

ئاپتور ئۆسمۈر رۇك تۇ ئەڭ پىششىق بىلىدىغان ئىش-لارنى يېزىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ، «مەن » نىڭ بۇ جەھەتتىكى بىلىمىنىڭ يېتەرسىزلىكىنىمۇ يازىدۇ : «مەن يەر يۈزىدە مۇنداق قىزىق نەرسىلەرنىڭ — دېڭىز بويلىرىدا ھەر خىل قۇلۇلە قاپلىرىنىڭ بولۇشى ۋە تاۋۇزلۇقلاردا بۇنداق خەتەرلىك ۋەقەلەرنىڭ بولۇپ تۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا ھېچقاچان ئاڭلىمىغانىدىم . تاۋۇزلارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى پەقەت باققال دۇكانلىرىدىلا بىلەتتىم » ، «پاھ ، پاھ ! رۇك تۇ مەن ۋە مېنىڭ باشقا دوستلىرىم بىلمەيدىغان ئاجايىپ-غارايىپ ھەيران قالغۇدەك نەرسىلەرنى بىلىدىكەن - ھە !» . رۇك تۇ «مەن » گە يەر يۈزىنىڭ ئەسلىدە شۇنچە كەڭرى ئىكەنلىكىنى ، شۇنچىۋالا يېڭى - يېڭى ، نۇرغۇن ئىشلارنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈپ ، كۆز ئالدىدا گويا يېڭى بىر دۇنيانى ئېچىپ بەرگەندەك بولىدۇ . مۇشۇنداق سىلىشتۇرۇش ئار-قىلىق ئۆسمۈر رۇك تۇنىڭ مول بىلىمگە ئىگە ئىكەنلىكى ماختىلىدۇ ، شۇنداقلا 30 يىل ئاۋۋالقى ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىكى دوستى ئەسلىنىدۇ .

بىز بۇ ئەسەردىن ، شەخسلەرنى يازغاندا ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكىنى قانداق تۇتۇپ يېزىش كېرەكلىكىنى ئۆگىنىۋالايمىز .

سەككىزىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ يېنىغا يۇقىرى - تۆۋەن ئىسترېلكا بىلەن كۆرسىتىلگەن تىرناقلار بېرىلگەن ، يۇقىرىدىكىسىگە مەنىداش سۆزلەرنى ، ئاستىدىكىسىگە قارشى مەنىدىكى سۆزلەرنى يېزىڭلار .

(1) قىڭغىر ( ) / ( )

(2) گۈزەل ( ) / ( )

(3) جەم بولۇش ( ) / ( )

(4) يوغان ( ) / ( )

(5) چاپسان ( ) / ( )

(6) سۇمۇرۇش ( ) / ( )

2 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ھەربىرىگە ئىككىدىن جۈملە تۈزۈڭلار ، بۇ سۆزلەر ھەربىر جۈملىدە ئايرىم - ئايرىم مەنىنى ئىپادىلىسۇن .

(1) بۇرۇن   (2) تىل

(3) قىل   (4) ئوت

(5) ئۆت   (6) بار

ئۆلگە : ① سەن بۇ ئىشنى قىلىشتىن بۇرۇن ئويلان .
② بىز بۇرۇن ئارقىلىق نەپەس ئالىمىز .
3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى رەتلەپ ، مەلۇم ئوي - پىكىرنى بىلدۈرىدىغان جۈملىگە ئايلاندۇرۇڭلار .
(1) ئىكەن ئايال ئانىسى ئەخمەتنىڭ ياتقان
(2) تېز پاھ ماڭىدىكىنا ئەجەب
(3) قىلماقچىمەن ياخشى مەن ئىش
(4) ئوقۇۋاتىدۇ كىتاب ئۇ
(5) مەن ئوقۇيمەن چوڭ ئالىي مەكتەپتە بولسام
4 . تۆۋەندىكى پارچىنى مۇۋاپىق تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ كۆچۈرۈڭلار ھەمدە سۇتچى قىزنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى قايسى تەرەپلەردىن يېزىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىڭلار .

ھەر كۈنى سەھەردە مەھەللىمىزدە بىر قىزنىڭ مۇرىسىگە ئۆڭۈپ كەتكەن سېرىق سومكا ئاسقان ھالدا ئاپئاق چۆگۈننى كۆتۈرۈپ ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ سۈت سېتىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قالاتتىم كۈنلەر ئۆتۈپ ئۇنىڭ ئوماق چىرايىغا ياراشقان كونا كىيىملىرىمۇ كۆزۈمگە سىڭىپ قالدى، ئۇنىڭ ياغلىقى ئۇزاق يىل ئارتقانلىقتىن رەڭگى ئۆچ-كەن پاختىلىق چاپىنىنىڭمۇ كونىلىقى چىقىپ تۇراتتى بىراق قىز چىرايلىق بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ئاشۇ كىيىم - كېچەكلىرى كونا بولسى-مۇ كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى بۇگۈنمۇ كۈندىلىك ئادىتىم بويىچە سەھەر تۇردۇم يۈز - كۆزلىرىمنى يۇيۇپ بولۇپ قولۇمغا سۈت جاۋۇرىنى ئالدىم - دە ئىشىك ئالدىغا چىقتىم ئۇزاق ئۆتمەي ھېلىقى سۇتچى قىز پەيدا بولدى مەن قىزنىڭ ئالدىغا بېرىپ
سۈتىڭىز ئاشامدۇ دەپ سورىدىم
قىز چاقىنىڭ چىرايىدا ئىللىق تەبەسسۇم جىلۋىلەندى - دە ئاشىدۇ دېدى
مەن قىزنىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ قويدۇم -

دە سۈت جاۋۇرىنى ئۈنىڭغا تەگلىدىم قىز ئورۇق ئەپچىل قولى بىلەن
چۆگۈنگە قىستۇرۇپ قويغان كورۇشكىسىنى ئالدى ـ دە ئاۋايلاپ
قۇيۇشقا باشلىدى ،ئۈنىڭ مۇرىسىدە يەنىلا ھېلىقي سېرىق سومكىسى
ئېسقلىق تۇراتتى ،قىز مېنىڭ جاۋۇرۇمغا ئىككى كورۇشكا سۈت
قۇيۇپ بەرگەندىن كېيىن كېتىپ قالدى .

5 . ساۋاقداشلىرىڭلار بىلەن ئۆزۈڭلار ئوتتۇرىسىدا يۈز
بەرگەن ئەسلەشكە ئەرزىگۈدەك ۋەقەلىكتىن بىرنى تاللاپ
چىقىپ ، بىر پارچە خاتىرە يېزىڭلار . بۇ ئەدەبىي خاتىرەڭلا-
ردا ساۋاقدىشىڭلارنىڭ سىرتقى قىياپىتىدىكى ئالاھىدىلىكنى
ھەمدە روھىي ھالەت تەسۋىرىنى مۇۋاپىق يېزىشقا ئالاھىدە
دىققەت قىلىڭلار .

6 . قىشلىق تەتىل يېقىنلىشىپ قالدى ، تەتىل جەريا-
نىدا بىرەر كىتاب ئوقۇپ ، كىتاب ئوقۇش خاتىرىسى يېزىپ
كېلىڭلار . بۇنىڭدا كىتابنىڭ نامى ، ئاپتورى ، قانداق ۋەقە
بايان قىلىنغانلىقىنى ، بۇ ۋەقەلىك ئىچىدە ئۆزۈڭلارغا ئەڭ
تەسىر قىلغان قىسمى ۋە ئۇ ھەقتىكى تەسىراتىڭلارنى تەپسى-
لىي ، كونكرېت يېزىڭلار . تىنىش بەلگىلىرىگە دىققەت قى-
لىڭلار . خەتنى چىرايلىق ، ئوچۇق ۋە ئىملانى توغرا يېزىڭ-
لار .

7 . تەتىل جەريانىدا «ئەقىللىق بولۇشنىڭ ئۆزىلا كۇ-
پايە قىلمايدۇ ، مۇھىمى ئەقىلنى ئىشلىتىشنى بىلىش كې-
رەك» ۋە «ئەجىر قىلساڭ چۆلگە ، پۈركىنىسەن گۈلگە»
دېگەن سۆزلەرنى ھۆسنخەت بىلەن چىرايلىق يېزىپ كېلىڭ-
لار .

سۆزلەرگە ئىزاھات

ئا

ئارخېئولوگ — قېزىۋېلىنغان ياكى قەدىمدىن ساقلى-
نىپ قالغان يادىكارلىقلار ۋە ئىزلارغا
ئاساسەن ، دەۋرلەر تارىخىنى ، يەنى
خەلقلەرنىڭ تارىخي ئۆتمۈشىنى ، مە-
دەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىم ،
مۇتەخەسسىس .

ئاياغ — ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان ، ياپپاڭ تەخسىگە
ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ قاچا .

ئە

ئەجداد — بۇرۇن ئۆتكەن نەسىل ـ نەسەب ، ئاتا ـ بوۋىلار .
ئەپسۇس — ئۆكۈنۈش ، ئېچىنىش .
ئەما — كۆزى كۆرمەس ، قارىغۇ .
ئەتىمالىم — ئېھتىمال .

ب

بەھرە ئالماق — پايدا ، مەنپەئەتكە ئىگە بولماق ؛ پايدىلان-
ماق ، بەھرىمەن بولماق .

بەڭۋاش — ئۆزى بىلگەننى ، كۆڭلى خالىغاننى قىلىدىغان ؛ باشباشتاق .

بەدەر — تېز ، دەرھال .

بىشەم — ئىزا تارتمايدىغان ، بەتخۇي ، قىلىقسىز .

بىھۇدە — پايدىسىز ، مەنپەئەتسىز ، بىكار ، ئورۇنسىز ، ناھەق .

بىليارت — مەخسۇس ياسالغان ئۈستەلدە شارلارنى ئۈستەلنىڭ يېنى ۋە بۇرجەكلەردىكى تۆشۈكچىلەرگە چۈشۈرۈش ئويۇنى .

بۇردا — كىچىك پارچە ، بۆلەك (ئاساسەن نان قاتارلىق يېمەكلىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ) .

بۇژغۇن — سۇنىڭ قاتتىق دولقۇنلىشىدىن ھاسىل بولغان ئاق كۆپۈك .

بىنەم — پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ تېرىلىدىغان يەر .

پ

پىئانىنو — بىر خىل تىللىق چالغۇ ئەسۋابى ، ئىچكى قىسمىغا ئورغۇنلىغان مېتال تارلار ۋە تىۋىتلىق رەخت ئورالغان بولقىسىمان كىچىك تاياقچىلار ئورنىتىلغان بولۇپ ، تىلى بارماق بىلەن بېسىلغان ھامان تاياقچىلار تارغا ئۇرۇلۇپ ، ئاۋاز چىقىرىدۇ .

پوزىتسىيە — ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تۇتقان ئورنى ، ئىشغال قىلىپ تۇرغان جايى ؛ ② (كۆچمە مەنىدە) بىرەر مەسىلىگە قارىتا تۇتۇلغان يول ، نۇقتىئىنەزەر .

ت

تەنھا — يالغۇز
تەتقىقات ماتېرىيالى — شەيئى، ۋەقەلەرنىڭ ماھىيىتى، خۇسۇسىيىتى ۋە قانۇنىيىتى ئۇستىدە ئىزدىنىشكە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار.
تەقەززا بولۇش — ئىنتىزار بولۇش، تەشنا بولۇش، ئىنتىزىلىش.
تالاپەت — ئۇرۇش ياكى باشقا ھادىسىلەردە كۆرۈلگەن ئۆلۈم - يىتىم ئەھۋالى ياكى ماددىي زىيان.

ج

جامائەت — كۆپچىلىك، مەسچىت ئەھلى.
جور بولۇش — قوشۇلۇش، تەڭكەش قىلىش.

چ

چىمەلتەك سۆڭىكى — قول ياكى پۇت بارماقلىرىنىڭ ئەڭ كىچىككى (بەشىنچى) بارماق سۆڭىكى.
چىرايى ئۆڭۈش — بىرەر نەرسىدىن رەنجىش، ئوڭايسىزلىنىش تۈپەيلىدىن چىرايى تاتىرىپ ياكى ئاقىرىپ كېتىش.

خ

خىلۋەت — ئادەملەر ئاز، قالايمىقانچىلىق يوق، تىنچ، خالىي جاي.

خۇشبۇي ھىد — مەززىلىك پۇراق ، خۇش پۇراق .

د

دەتالاش — تالاش ـ تارتىش ؛ ئۆز سۆزى ياكى پىكرىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش يولىدا تالاش ـ تارتىش قىلىش .

دەماللىققا — دەرھال ، شۇ ھامان .

داق يەر — ھېچنېمە (كىگىز ، گىلەم ، پالاس ياكى بورا) سېلىنمىغان يەر

دادەن — دانلىق ئاشلىقلارنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان سىغىم بىرلىكى ، بىر دادەن ئون كۇرە كېلىدۇ . (بىر كۇرە تەخمىنەن 40 جىڭ كېلىدۇ) .

ر

روناق تېپىش — بىرەر ئىشنىڭ يولىنى ، ئېپىنى تېپىۋېلىپ راۋاج تېپىش ، باي بولۇش ، گۈللەپ ـ ياشناش .

ز

زوق ـ شوق بىلەن — پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ، خۇشاللىق بىلەن ، مەيلى بىلەن ، پۈتۈن ئىشقى بىلەن .

س

سوغۇق نەزەر — بىرەر ئىش ياكى ئادەمگە ئىللىق مۇئامىلە-
دە بولماسلىق ، ياخشى پوزىتسىيە تۇتماس-
لىق ، ياخشى كۆزدە قارىماسلىق .
سۇلغۇن — بىشىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىش ياكى بىرەر كې-
لىشمەسلىككە ئۇچراش سەۋەبىدىن روھىي ھا-
لىتى چۈشكۈن بولۇش ، جۈشقۇن بولماسلىق .
سەكرات — ئۆلۈم ئالدىدىكى جان تالىشىش پەيتى .

ش

شىبلىت — ئەرلەرنىڭ خۇرۇمدىن تىكىلگەن قونچىسىز
يازلىق ئايىغى .

غ

غايىبانە كۈچ — كۆتۈلمىگەن ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ئەھۋالدا
بىردىنلا پەيدا بولىدىغان بىر خىل جاسا-
رەت ، كۈچ ، سېزىم .

ق

قۇمساڭغۇ توپا — قۇم ئارىلاش توپا .
قارام قىلىش — ئۆزىگە بويسۇندۇرۇش ، بېقىندۇرۇش ،
باشقىلارنىڭ ھوقۇقىنى ئۆزىگە تەۋە قى-
لىۋېلىش .

قۇسۇر — كەمچىلىك ، نۇقسان ، ئەيىب .
قاراۋۇل پوست ، ساقچى

ك

كاھىش — يامغۇر ياكى ئېرىگەن قار ـ مۇز سۇلىرىنىڭ ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىدىن تامچە بولۇپ ئۆتمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۆگزىلەرگە يېيىتىلىدىغان ، خۇمداندا پىشۇرۇپ ياسالغان ، ياپىلاق خىش شەكلىدىكى پارقىراق ساپال .
كۇرۇژۇك — مەلۇم مەقسەت ، غايە بىلەن توپلانغان كىشىلەر توپى
كۇرە — دانلىق ئاشلىقلارنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان سىغىم بىرلىكى ، بىر كۇرە ئون شىڭ ، ئون كۇرە بىر دادەن .
كارامەت — ئاجايىپ خىسلەت ، ھەيران قالارلىق ئىش ، مۆجىزە ؛ بىرەر ۋەقە ـ ھادىسىنى ئالدىن بىلىش .
كارغا يارىمايدىغان — يارامسىز ، ئىشلەتكىلى بولمايدىغان .
كانۋا — ھەر خىل رەڭلىك يىپتا ياكى بىر خىل رەڭلىك يىپتا كۆڭلەكلەرنىڭ ياقىسى ، يەڭنىڭ ئۇچى قاتارلىق جايلارغا تۇتىدىغان كەشتە .

ل

لەمپە — ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىنىڭ سەل ئالدىغىراق چىقىرىپ ياسالغان يېرى .

م

مەمۇرچىلىق — باياشاتلىق، تۆكمە ـ تۆكمە بولۇپ كېتىش، مولچىلىق.

مەكتۇپ ① — بىرەر كىشىگە يېزىلغان خەت ② يازما شەكىلدە بايان قىلىنىدىغان مۇراجىئەتنامە.

مەيۈسلىنىش — كۆڭلى يېرىم بولۇش، ئۈمىدسىزلىنىش.

مورىز — شىمالىي قۇتۇپتا ياشايدىغان بىر خىل هايۋان.

مۇغەمبەرلىك — ئالدامچىلىق بىلەن ئىش كۆرگۈچى، هەيۋيار، قۇۋ ئادەملەرنىڭ ئىش ـ هەرىكىتى. هىيلىگەرلىك، ساختىپەزلىك، قۇۋلۇق، خۇپسەنلىك.

مايىل — بىرەر ئىش ياكى نەرسىنى ياقلاش، تەرىپىنى ئېلىش.

مىسكىن — ماددىي ياكى مەنىۋى جەھەتتە ئېغىر ئەهۋالغا چۈشۈپ قېلىپ، كۆڭلى سۇنۇق، غەمكىن ئەهۋالدا بولۇش.

مەهلىيا — بىرەر نەرسىگە قىزىقىپ قېلىپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدا ئۇنىڭغا بېرىلىپ كېتىش.

مەپتۇن — بىرەر ئادەم ياكى بىرەر نەرسىگە كۆڭلى چۈشۈپ قېلىپ ئەس ـ هوشىنى يوقىتىش، چىن دىلىدىن بېرىلىش، شەيدا بولۇش.

مەستخۇش — بىرەر نەرسىدىن هاياجانلىنىش، بىرەر نەرسە قاتتىق تەسىر قىلىش تۈپەيلىدىن هوشىنى يوقاتقاندەك بولۇش.

ھ

ھەتتىگىنەي — ئەپسۇسلىنىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز .
ھەدىيە — تەقدىم قىلىنىغان نەرسە ، سوۋغات .

ئو

ئوتقاش — مەشئەل

ئۇ

ئۇلۇغۋار پىلان — بىرەر غايە ياكى نىشاننى ئىشقا ئاشۇرۇش يۈزىسىدىن تۈزۈلىدىغان ، يىراق مەنزىل كۆزلەنگەن زور پىلان .
ئۇچقۇن — يېنىۋاتقان ياكى چوغقا ئايلانغان ئوتتىن ئەتراپقا چاچراپ چىقىدىغان ، ئوت ھاسىل قىلالايدىغان ئۇششاق زەررىچە .

ئۆ

ئۆرتىنىش — دەرد ـ ئەلەم بىلەن قىينىلىش ، ئازابلىنىش .

ۋ

ۋىجىك — ئاۋاق ، جانسىز ، ئاجىز .

ئې

ئېھتىراس — ھۆرمەت ، ئىززەت .

ئى

ئىپتىخارلىنىش — شان - شەرەپ ھېس قىلىش ، پەخىرلە-
نىش .

ئىدىتلىق — رەتلىك ، جاي - جايىدا بولۇش .

ئىسيان — ئادالەتسىزلىككە نارازى بولۇپ قوزغىلىپ چى-
قىش .

ئىستىھكام — مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن ياسالغان مۇستەھكەم
ئورۇن .

ئىلمىي تەجرىبە — ئىلىم - پەنگە ئاساسلىنىپ ئېلىپ
بېرىلىدىغان تەجرىبە .

ئىستىھزا — باشقىلارنى كۈلكە قىلىش ، مەسخىرە قىلىش ؛
مەسخىرە ، مازاق ، كىنايە .

ئىجتىھاتلىق — سەگەك ، ھەرىكەتچان ، ئىچى كۆچلۈك ،
تىرىشچاق .